«УТВЕРЖДАЮ»
Директор Муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения «Средняя общеобразовательная школа № 120 с углубленным изучением отдельных предметов» Московского района г. Казани
О.А.Хасанова

Обсуждена на заседании
педагогического совета школы
Протокол № 1 от «29» августа 2018г.
Введен в действие приказом
№ 180 от «29» августа 2018г.

Изменения и дополнения в основную образовательную программу основного общего образования (ООП ООО)

Нормативную правовую основу изменений и дополнений составляют следующие документы:

- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (ред. от 03.08.2018 №329-ФЗ);
- Закон Российской Федерации от 25 октября 1991 г. № 1807-1 «О языках народов Российской Федерации» (ред. от 12.03.2014 №29-ФЗ);
- Приказ Минобрнауки России от 17.12.2010 №1897"Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования" (ред. от 31.12.2015)

В соответствии с требованиями ФГОС ООО (Приказ Минобрнауки России от 31 декабря 2015 г. № 1577 «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования, утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г. № 1897»), предметная область «Родной язык и родная литература» реализуется с учетом мнения родителей (законных представителей) несовершеннолетних учащихся (в части выбора родного языка).

Реализуется данная область через изучение предметов «Родной язык» - 2 часа в неделю и «Родная литература» - 1 час в неделю.

С учетом вышеизложенного,

- из разделов 1, 2, 3 ООП ООО исключить сведения, касающиеся изучения татарского языка и татарской литературы;
- в разделы 1, 2, 3 ООП ООО внести следующие дополнения в части, касающиеся изучения родного языка и родной литературы:

1. Целевой раздел.
1.1 Пояснительная записка

Родной язык/Государственный язык республики Российской Федерации:

1) понимание статуса и значения государственного языка республики Российской Федерации, формирование мотивации к изучению государственного языка республики Российской Федерации: понимать значение государственного языка республики

Российской Федерации для межнационального общения, освоения культуры и традиций народов республики Российской Федерации; понимать необходимость овладения государственным языком республики Российской Федерации; проявлять интерес и желание к его изучению как к важнейшей духовно-нравственной ценности народа;

2) формирование первоначальных знаний о фонетике, лексике, грамматике, орфографии и пунктуации изучаемого языка, а также умений применять полученные знания в речевой деятельности: различать на слух и произносить звуки и слова изучаемого языка в соответствии с языковой нормой, без фонетических ошибок; употреблять в речи лексику, усвоенную в пределах изучаемого коммуникативно-речевого материала; группировать лексику изучаемого языка по тематическому принципу; строить небольшие по объему устные высказывания с использованием усвоенной лексики и языковых знаний; участвовать в речевом общении, используя изученные формулы речевого этикета;

3) формирование и развитие всех видов речевой деятельности на изучаемом языке:

аудирование (слушание): понимать на слух речь, звучащую из различных источников (учителя, одноклассников, телевизионных и радиопередач и др.);

говорение: воспроизводить речевые образцы, участвовать в диалогах на бытовые, учебные темы, в обсуждении прослушанных или прочитанных текстов; декламировать стихи;

чтение: читать вслух небольшие тексты, построенные на изученном языковом материале;

письмо: воспроизводить речевые образцы, списывать текст и выписывать из него слова, словосочетания, предложения в соответствии с решаемой учебной задачей; выполнять небольшие письменные работы и творческие задания.

4) усвоение элементарных сведений о языке как носителе культуры народа: составлять небольшие рассказы по заданной теме на изучаемом языке; представлять родной край как часть России на изучаемом языке в различных ситуациях общения.

Родной язык:

1) понимание роли языка как основного средства человеческого общения; осознание роли языка как одну из главных духовно-нравственных ценностей народа; понимание значения родного языка для освоения и укрепления культуры и традиций своего народа; понимание необходимости овладения родным языком; проявление познавательного интереса к родному языку и желание его изучать;

2) формирование первоначальных представлений о единстве и многообразии языкового и культурного пространства Российской Федерации, о месте родного языка среди других языков народов России: понимать, что родной край есть часть России, составлять высказывания о малой Родине, приводить примеры традиций и обычаев, объединяющих народы России; составлять небольшие рассказы о взаимосвязях языков, культур и истории народов России; осознавать роль родного языка как носителя народной культуры, средства ее познания, освоения морально-этических норм, принятых в российском обществе; понимать эстетическую ценность родного языка, стремиться к овладению выразительными средствами, свойственными родному языку;

3) освоение первоначальных знаний о родном языке как системе, о его нормах, специфике, закономерностях его функционирования: владеть основными орфоэпическими и лексическими нормами родного языка; применять на практике правила словообразования и словоизменения, построения словосочетаний и предложений (простых и сложных);

4) формирование и развитие видов речевой деятельности на родном языке (слушание (аудирование), говорение, чтение, письмо):

слушание (аудирование) и говорение: понимать на слух речь, звучащую из различных источников (учитель, одноклассники, телевизионные и радиопередачи и др.); определять

тему и главную мысль прослушанного высказывания (текста); различать на слух интонации звучащей речи (радость, удивление, грусть, сочувствие и др.); участвовать в диалогах на бытовые, учебные темы, обсуждать поставленные вопросы, прослушанные высказывания; формулировать вопросы, отвечать на вопросы в соответствии с темой диалога; применять в диалогической речи формулы речевого этикета, правила речевого поведения в различных учебных и жизненных ситуациях (понимать цель общения, проявлять желание слушать собеседников, учитывать мнение участников); решать учебные задачи с использованием активного и потенциального словарного запаса; рассказывать устно о себе (внешность, интересы, любимые занятия), о своей семье (традиции, совместные занятия); описывать предмет (название, качества, назначение); уместно употреблять в устной речи пословицы, поговорки родного народа, использовать изобразительные и выразительные средства родного языка (эпитеты, сравнения, олицетворения); составлять небольшие высказывания для публичного выступления с использованием небольших презентаций;

чтение и письмо: читать вслух небольшие тексты разного вида (фольклорный, художественный, научно-познавательный, справочный) в индивидуальном темпе, позволяющем понять содержание и смысл прочитанного; составлять план текста (с помощью и самостоятельно); пересказывать текст в соответствии с учебной задачей (подробно и кратко); списывать текст и выписывать из него слова, словосочетания, предложения в соответствии с решаемой учебной задачей; строить связные высказывания в письменной форме на различные темы; выполнять небольшие творческие задания (дополнение и распространение предложения текста/изложения).

Родная литература:

1) понимание места и роли литературы на изучаемом языке в едином культурном пространстве Российской Федерации, среди литератур народов Российской Федерации, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурных, нравственных, эстетических ценностей: воспринимать художественную литературу как особый вид искусства (искусство слова); соотносить произведения словесного творчества с произведениями других видов искусств (живопись, музыка, фотография, кино); иметь первоначальные представления о взаимодействии, взаимовлиянии литератур разных народов, о роли фольклора и художественной литературы родного народа в создании культурного, морально-этического и эстетического пространства республики Российской Федерации; находить общее и особенное при сравнении художественных произведений народов Российской Федерации, народов мира;

2) освоение смыслового чтения; понимание смысла и значения элементарных понятий теории литературы: владеть техникой смыслового чтения вслух (правильным плавным чтением со скоростью, позволяющей понимать смысл прочитанного, адекватно воспринимать чтение слушателями); владеть техникой смыслового чтения про себя - понимание смысла и основного содержания прочитанного, оценка информации, контроль за полнотой восприятия и правильной интерпретацией текста; различать жанры фольклорных произведений (малые фольклорные жанры, сказки, легенды, мифы); понимать основной смысл и назначение фольклорных произведений своего народа (порадовать, поучить, использовать для игры), приводить примеры потешек, сказок, загадок, колыбельных песен и др. своего народа (других народов); сравнивать произведения фольклора в близкородственных языках (тема, главная мысль, герои); сопоставлять названия произведения с его темой (о природе, истории, детях, о добре и зле и т.д.); различать жанры небольших художественных произведений детской литературы своего народа (других народов) - стихотворение, рассказ, басня; анализировать прочитанное литературное произведение: определять тему, главную мысль, последовательность действия, средства художественной выразительности; отвечать на

вопросы по содержанию текста; находить в тексте изобразительные и выразительные средства родного языка (эпитеты, сравнения, олицетворения);

3) приобщение к восприятию и осмыслению информации, представленной в текстах; формирование читательского интереса и эстетического вкуса обучающихся: определять цели чтения различных текстов (художественных, научно-популярных, справочных); удовлетворение читательского интереса, поиск информации, расширение кругозора; использовать разные виды чтения (ознакомительное, изучающее, выборочное, поисковое) для решения учебных и практических задач; ставить вопросы к тексту, составлять план для его пересказа, для написания изложений; проявлять интерес к самостоятельному чтению, формулировать свои читательские ожидания, ориентируясь на имя автора, жанр произведения, иллюстрации к книге; читать произведения фольклора по ролям, участвовать в их драматизации; участвовать в дискуссиях со сверстниками на литературные темы, приводить доказательства своей точки зрения; выполнять творческие работы на фольклорном материале (продолжение сказки, сочинение загадки, пересказ с изменением действующего лица).

1.2 Планируемые результаты освоения обучающимися основной образовательной программы

Изучение предметной области «Родной язык и родная литература» должно обеспечивать:

- воспитание ценностного отношения к родному языку и литературе на родном языке как хранителю культуры, включение в культурно-языковое поле своего народа;
- приобщение к литературному наследию своего народа;
- формирование причастности к свершениям и традициям своего народа;
- осознание исторической преемственности поколений, своей ответственности за сохранение культуры народа;
- обогащение активного и потенциального словарного запаса, развитие у обучающихся культуры владения родным языком во всей полноте его функциональных возможностей в соответствии с нормами устной и письменной речи, правилами речевого этикета;
- получение знаний о родном языке как системе и как развивающемся явлении, о его уровнях и единицах, о закономерностях его функционирования, освоение базовых понятий лингвистики, формирование аналитических умений в отношении языковых единиц и текстов разных функционально-смысловых типов и жанров.

Родной русский язык

Предметные результаты изучения учебного предмета «Русский родной язык» на уровне основного общего образования должны быть ориентированы на применение знаний, умений и навыков в учебных ситуациях и реальных жизненных условиях и отражать:

1. Понимание взаимосвязи языка, культуры и истории народа, говорящего на нём:

- осознание роли русского родного языка в жизни общества и государства, в современном мире;
- осознание роли русского родного языка в жизни человека;
- осознание языка как развивающегося явления, взаимосвязи исторического развития языка с историей общества;
- осознание национального своеобразия, богатства, выразительности русского родного языка;

- понимание и истолкование значения слов с национально-культурным компонентом, правильное употребление их в речи; понимание особенностей употребления слов с суффиксами субъективной оценки в произведениях устного народного творчества и произведениях художественной литературы разных исторических эпох;
- понимание слов с живой внутренней формой, специфическим оценочно-характеризующим значением; осознание национального своеобразия общеязыковых и художественных метафор, народных и поэтических слов-символов, обладающих традиционной метафорической образностью; распознавание, характеристика.
- понимание и истолкование значения фразеологических оборотов с национально-культурным компонентом; комментирование истории происхождения таких фразеологических оборотов, уместное употребление их в современных ситуациях речевого общения;
- понимание и истолкование значения пословиц и поговорок, крылатых слов и выражений; знание источников крылатых слов и выражений; правильное употребление пословиц, поговорок, крылатых слов и выражений в современных ситуациях речевого общения;
- характеристика лексики с точки зрения происхождения: лексика исконно русская и заимствованная; понимание процессов заимствования лексики как результата взаимодействия национальных культур; характеристика заимствованных слов по языку-источнику (из славянских и неславянских языков), времени вхождения (самые древние и более поздние); распознавание старославянизмов, понимание роли старославянского языка в развитии русского литературного языка; стилистическая характеристика старославянизмов (стилистически нейтральные, книжные, устаревшие);
- понимание роли заимствованной лексики в современном русском языке; распознавание слов, заимствованных русским языком из языков народов России и мира; общее представление об особенностях освоения иноязычной лексики; определение значения лексических заимствований последних десятилетий; целесообразное употребление иноязычных слов;
- понимание причин изменений в словарном составе языка, перераспределения пластов лексики между активным и пассивным запасом слов; определение значения устаревших слов с национально-культурным компонентом; определение значения современных неологизмов, характеристика неологизмов по сфере употребления и стилистической окраске;
- определение различий между литературным языком и диалектами; осознание диалектов как части народной культуры; понимание национально-культурного своеобразия диалектизмов;
- осознание изменений в языке как объективного процесса; понимание внешних и внутренних факторов языковых изменений; общее представление об активных процессах в современном русском языке;
- соблюдение норм русского речевого этикета; понимание национальной специфики русского речевого этикета по сравнению с речевым этикетом других народов;
- использование словарей, в том числе мультимедийных, учитывая сведения о назначении конкретного вида словаря, особенностях строения его словарной статьи: толковых словарей, словарей устаревших слов, словарей иностранных слов, фразеологических словарей, этимологических фразеологических словарей, словарей пословиц и поговорок, крылатых слов и выражений; учебных этимологических словарей; словарей синонимов, антонимов; словарей эпитетов, метафор и сравнений.

2. Овладение основными нормами русского литературного языка (орфоэпическими, лексическими, грамматическими, стилистическими), нормами речевого этикета; приобретение опыта использования языковых норм в речевой практике при создании устных и письменных высказываний; стремление к речевому

самосовершенствованию, овладение основными стилистическими ресурсами лексики и фразеологии языка:

- осознание важности соблюдения норм современного русского литературного языка для культурного человека;
- анализ и оценивание с точки зрения норм современного русского литературного языка чужой и собственной речи; корректировка речи с учетом её соответствия основными нормами литературного языка;
- соблюдение на письме и в устной речи норм современного русского литературного языка и правил речевого этикета;
- обогащение активного и потенциального словарного запаса, расширение объёма используемых в речи грамматических средств для свободного выражения мыслей и чувств на родном языке адекватно ситуации и стилю общения;
- стремление к речевому самосовершенствованию;
- формирование ответственности за языковую культуру как общечеловеческую ценность;
- осознанное расширение своей речевой практики, развитие культуры использования русского языка, способности оценивать свои языковые умения, планировать и осуществлять их совершенствование и развитие;
- **соблюдение основных орфоэпических и акцентологических норм современного русского литературного языка:** произношение имен существительных, прилагательных, глаголов, полных причастий, кратких форм страдательных причастий прошедшего времени, деепричастий, наречий; произношение гласных [э], [о] после мягких согласных и шипящих; безударный [о] в словах иностранного происхождения; произношение парных по твердости-мягкости согласных перед [е] в словах иностранного происхождения; произношение безударного [а] после ж и ш; произношение сочетания чн и чт; произношение женских отчеств на -ична, -инична; произношение твердого [н] перед мягкими [ф'] и [в']; произношение мягкого [н] перед ч и щ.; постановка ударения в отдельных грамматических формах имён существительных, прилагательных; глаголов(в рамках изученного); в словоформах с непроизводными предлогами, в заимствованных словах;
- осознание смыслоразличительной роли ударения на примере омографов;
- различение произносительных различий в русском языке, обусловленных темпом речи и стилями речи;
- различение вариантов орфоэпической и акцентологической нормы; употребление слов с учётом произносительных вариантов орфоэпической нормы;
- употребление слов с учётом стилистических вариантов орфоэпической нормы;
- понимание активных процессов в области произношения и ударения;
- **соблюдение основных лексических норм современного русского литературного языка:** правильность выбора слова, максимально соответствующего обозначаемому им предмету или явлению реальной действительности; нормы употребления синонимов, антонимов, омонимов, паронимов; употребление слова в соответствии с его лексическим значением и требованием лексической сочетаемости; употребление терминов в научном стиле речи, в публицистике, художественной литературе, разговорной речи; опознавание частотных примеров тавтологии и плеоназма;
- различение стилистических вариантов лексической нормы;
- употребление имён существительных, прилагательных, глаголов с учётом стилистических вариантов лексической нормы;
- употребление синонимов, антонимов, омонимов с учётом стилистических вариантов лексической нормы;
- различение типичных речевых ошибок;
- редактирование текста с целью исправления речевых ошибок;
- выявление и исправление речевых ошибок в устной речи;

- **соблюдение основных грамматических норм современного русского литературного языка:** употребление заимствованных несклоняемых имен существительных; сложных существительных; имён собственных (географических названий); аббревиатур, обусловленное категорией рода; употребление заимствованных несклоняемых имён существительных; склонение русских и иностранных имен и фамилий; названий географических объектов, употребление отдельных грамматических форм имен существительных, прилагательных (в рамках изученного); склонение местоимений, порядковых и количественных числительных; употребление отдельных форм имен существительных в соответствии с типом склонения, родом, принадлежностью к разряду одушевленности – неодушевленности; словоизменение отдельных форм множественного числа имени существительного, глаголов 1 лица единственного числа настоящего и будущего времени; формообразование глаголов совершенного и несовершенного вида, форм глаголов в повелительном наклонении; употребление имен прилагательных в формах сравнительной степени, в краткой форме, употребление в речи однокоренных слов разных частей речи; согласование сказуемого с подлежащим, имеющим в своем составе количественно-именное сочетание; согласование сказуемого с подлежащим, выраженным существительным со значением лица женского рода; согласование сказуемого с подлежащим, выраженным сочетанием числительного и существительным; согласование определения в количественно-именных сочетаниях с числительными; построение словосочетаний по типу согласования; управление предлогов благодаря, согласно, вопреки; употребление предлогов о, по, из, с в составе словосочетания, употребление предлога по с количественными числительными в словосочетаниях с распре- делительным значением; построение простых предложений с причастными и деепричастными оборотами, предложений с косвенной речью, сложных предложений разных видов;
- определение типичных грамматических ошибок в речи;
- различение вариантов грамматической нормы: литературных и разговорных форм именительного падежа множественного числа существительных мужского рода, форм существительных мужского рода множественного числа с окончаниями -а(-я), -ы(и), различающихся по смыслу, литературных и разговорных форм глаголов, причастий, деепричастий, наречий;
- различение вариантов грамматической синтаксической нормы, обусловленных грамматической синонимией словосочетаний, простых и сложных предложений;
- правильное употребление имён существительных, прилагательных, глаголов с учётом вариантов грамматической нормы;
- правильное употребление синонимических грамматических конструкций с учётом смысловых и стилистических особенностей; редактирование текста с целью исправления грамматических ошибок;
- выявление и исправление грамматических ошибок в устной речи;
- **соблюдение основных норм русского речевого этикета:** этикетные формы и формулы обращения; этикетные формы обращения в официальной и неофициальной речевой ситуации; современные формулы обращения к незнакомому человеку; употребление формы
«он»;
- соблюдение этикетных форм и устойчивых формул, принципов этикетного общения, лежащих в основе национального речевого этикета;
- соблюдение русской этикетной вербальной и невербальной манеры общения;
- использование в общении этикетных речевых тактик и приёмов, помогающих противостоять речевой агрессии;
- использование при общении в электронной среде этики и русского речевого этикета;

- соблюдение норм русского этикетного речевого поведения в ситуациях делового общения;
- понимание активных процессов в русском речевом этикете;
- соблюдение основных орфографических норм современного русского литературного языка (в рамках изученного в основном курсе);
- соблюдение основных пунктуационных норм современного русского литературного языки (в рамках изученного в основном курсе);
- использование толковых, в том числе мультимедийных, словарей для определения лексического значения слова, особенностей употребления;
- использование орфоэпических, в том числе мультимедийных, орфографических словарей для определения нормативного произношения слова; вариантов произношения;
- использование словарей синонимов, антонимов, омонимов, паронимов для уточнения значения слов, подбора к ним синонимов, антонимов, омонимов, паронимов, а также в процессе редактирования текста;
- использование грамматических словарей и справочников для уточнения нормы формообразования, словоизменения и построения словосочетания и предложения; опознавания вариантов грамматической нормы; в процессе редактирования текста;
- использование орфографических словарей и справочников по пунктуации для определения нормативного написания слов и постановки знаков препинания в письменной речи.

3.Совершенствование различных видов устной и письменной речевой деятельности (говорения и слушания, чтения и письма, общения при помощи современных средств устной и письменной коммуникации):

- владение различными видами слушания (детальным, выборочным, ознакомительным, критическим, интерактивным) монологической речи, учебно-научных, художественных, публицистических текстов различных функционально-смысловых типов речи;
- владение различными видами чтения (просмотровым, ознакомительным, изучающим, поисковым) учебно-научных, художественных, публицистических текстов различных функционально-смысловых типов речи;
- умение дифференцировать и интегрировать информацию прочитанного и прослушанного текста: отделять главные факты от второстепенных; классифицировать фактический материал по определённому признаку; выделять наиболее существенные факты; устанавливать логическую связь между выявленными фактами;
- умение соотносить части прочитанного и прослушанного текста: устанавливать причинно-следственные отношения, логические связи между абзацами и частями текста и определять средства их выражения; определять начало и конец темы; выявлять логический план текста;
- проведение анализа прослушанного или прочитанного текста с точки зрения его композиционных особенностей, количества микротем; основных типов текстовых структур (индуктивные, дедуктивные, рамочные / дедуктивно-индуктивные, стержневые/индуктивно-дедуктивные);
- владение умениями информационной переработки прослушанного или прочитанного текста; приёмами работы с заголовком текста, оглавлением, списком литературы, примечаниями и т.д.; основными способами и средствами получения, переработки и преобразования информации (аннотация, конспект); использование графиков, диаграмм, схем для представления информации;
- владение правилами информационной безопасности при общении в социальных сетях;
- уместное использование коммуникативных стратегий и тактик устного общения:

убеждение, комплимент, уговаривание, похвала, самопрезентация, просьба, принесение извинений, поздравление; и др., сохранение инициативы в диалоге, уклонение от инициативы, завершение диалога и др.

- участие в беседе, споре, владение правилами корректного речевого поведения в споре;
- умение строить устные учебно-научные сообщения (ответы на уроке) различных видов (ответ-анализ, ответ-обобщение, ответ-добавление, ответ-группировка), рецензию на проектную работу одноклассника, доклад; принимать участие в учебно-научной дискуссии;
- владение умениями учебно-делового общения: убеждения собеседника; побуждения собеседника к действию; информирования об объекте; объяснения сущности объекта; оценки;
- создание устных и письменных текстов описательного типа: определение, дефиниция, собственно описание, пояснение;
- создание устных и письменных текстов аргументативного типа (рассуждение, доказательство, объяснение) с использованием различных способов аргументации, опровержения доводов оппонента (критика тезиса, критика аргументов, критика демонстрации); оценка причин неэффективной аргументации в учебно-научном общении;
- создание текста как результата проектной (исследовательской) деятельности; оформление реферата в письменной форме и представление его в устной форме;
- чтение, комплексный анализ и создание текстов публицистических жанров (девиз, слоган, путевые записки, проблемный очерк; тексты рекламных объявлений);
- чтение, комплексный анализ и интерпретация текстов фольклора и художественных текстов или их фрагментов (народных и литературных сказок, рассказов, загадок, пословиц, притч и т.п.); определение фактуальной и подтекстовой информации текста, его сильных позиций;
- создание объявлений (в устной и письменной форме); деловых писем;
- оценивание устных и письменных речевых высказываний с точки зрения их эффективности, понимание основных причин коммуникативных неудач и объяснение их; оценивание собственной и чужой речи с точки зрения точного, уместного и выразительного словоупотребления;
- редактирование собственных текстов с целью совершенствования их содержания и формы; сопоставление чернового и отредактированного текстов.

Планируемые результаты освоения учебного предмета родная (русская) литература

Личностные результаты:

1) понимание родной литературы как одной из основных национально-культурных ценностей русского народа, определяющей роли родного языка в развитии интеллектуальных, творческих способностей и моральных качеств личности, его значения в процессе получения школьного образования;
2) уважительное отношение к родной литературе, гордость за нее; потребность сохранить родную литературу как явления национальной культуры; стремление к речевому самосовершенствованию;
3) способность к самооценке на основе наблюдения за собственной речью; достаточный объем словарного запаса и усвоенных грамматических средств для свободного выражения мыслей и чувств в процессе речевого общения;
4) формирование общей культуры и мировоззрения, соответствующего практике сегодняшнего дня;
5) совершенствование духовно-нравственных качеств личности;

6) использование коммуникативно-эстетических возможностей русского языка, основанных на изучении выдающихся произведений российской культуры, мировой культуры;
7) формирование ответственности за языковую культуру как общечеловеческую ценность.

Предметные результаты изучения родной литературы предполагают:
1) представление об основных функциях языка, о роли русского языка как национального языка русского народа, как государственного языка Российской Федерации и языка межнационального общения, о связи языка и культуры народа, о роли родного языка в жизни человека и общества;
2) понимание места русского языка и литературы в системе гуманитарных наук и его роли в образовании в целом;
3) овладение основными стилистическими ресурсами лексики и фразеологии русского языка, основными нормами русского литературного языка (орфоэпическими, лексическими, грамматическими, орфографическими, пунктуационными), нормами речевого этикета и использование их в своей речевой практике при создании устных и письменных высказываний;
5) опознавание и анализ основных единиц языка, грамматических категорий языка, уместное употребление языковых единиц адекватно ситуации речевого общения;
6) понимание коммуникативно-эстетических возможностей лексической и грамматической синонимии и использование их в собственной речевой практике;
7) осознание эстетической функции родного языка, способность оценивать эстетическую сторону речевого высказывания при анализе текстов художественной литературы;
8) овладение процедурами смыслового и эстетического анализа текста на основе понимания принципиальных отличий литературного художественного текста от научного, делового, публицистического и т. п., формирование умений воспринимать, анализировать, критически оценивать и интерпретировать прочитанное, осознавать художественную картину жизни, отраженную в литературном произведении, на уровне не только эмоционального восприятия, но и интеллектуального осмысления.

Требования к уровню подготовки обучающихся

В результате изучения ученик должен знать/понимать
- средства художественной изобразительности и их роль в создании произведений словесности;
- эпические жанры народной словесности и особенности их языка, способы создания литературного героя;
- особенности языка эпических, лирических и драматических произведений;
- двусложные и трехсложные стихотворные размеры

уметь
- находить в текстах и определять роль изобразительных средств, употреблять средства художественной изобразительности в устной и письменной речи;
- различать эпические, лирические и драматические произведения;
- выразительно читать и понимать смысл эпических, лирических и драматических произведений; создавать собственные произведения словесности.
- исполнять пьесу по ролям; создавать собственные мини-спектакли

Родной (татарский) язык
(татар төркемнәре)

Программаны үзләштерүдән көтелгән нәтиҗәләр

Аралашу компетенциясе – барлык сөйләм эшчәнлеге төрләренә ия булу, башкалар әйткәнне аңлау һәм үз фикереңне белдерү өчен тупланган белем, осталык, күнекмәләр җыелмасы; хәзерге татар әдәби телендә телдән һәм язма формада ирекле аралашу, бәйләнешле сөйләм күнекмәләрен булдыру; сөйләмнең грамматик ягын дөрес итеп үзләштерү; урта сыйныф укучыларына хас булган кызыксыну даирәсенә, психологик һәм төрле аралашу ситуацияләренә бәйле рәвештә туган телдә аралаша белү, дәресләрдә үзләштергән белем һәм күнекмәләрдән нәтиҗәле итеп файдалану.

Лингвистик компетенция – тел белеме, аның төзелеше, үсеше һәм функциясе турындагы белемнәрне системалаштыру, лингвистик анализ ясый белү; тел белеме һәм аның бүлекләре буенча гомуми мәгълүматлылык; татар әдәби теленең төп нормаларына ия булу, укучыларның сүзлек байлыгының, сөйләмнәренең грамматик төзелешенең камиллеге; төрле лингвистик сүзлекләрдән ирекле файдалана алу.

Телгә өйрәткәндә, **аралашу эшчәнлегенә караган универсаль** күнекмәләрдән түбәндәгеләрне булдыруга һәм үстерүгә өстенлек бирелә:

- төркем белән эшләү күнекмәләре алу. Укучының иптәшләре һәм укытучы белән бергәләшеп эшләү күнекмәләренә ия булуы балаларны мораль-әхлакый һәм психологик яктан да гамәли эш алымнарына өйрәтә;
- аралашу компетенциясе төрле бурычларны хәл итү алымнарын үзләштерү, телне өйрәнү башка кешеләр белән аралашуның нигезен тәшкил итүен истә тотарга да өйрәтә, шул максаттан тормыш хәлләренә бәйле рәвештә иптәшең белән аралашу нормаларын һәм формаларын үзләштерүне дә күз уңында тота;
- телне өйрәнү сөйләм эшчәнлеген үстерүне дә алгы планга куя, бу исә укучыларның ана телен өйрәнгәндә аралашу компетенциясен истә тотып эш итәргә этәргеч ясый.

Этнокультура өлкәсенә караган компетенция, ягъни телне милли-мәдәни яссылыкта үзләштерү — укучыларны сөйләмгә өйрәткәндә, рухи, эстетик тәрбия һәм белем бирү чарасы буларак, милли үзенчәлекләрне чагылдырган текстлар белән эшләү; тормыш-көнкүреш, гореф-гадәт үзенчәлекләрен, сынлы сәнгать әсәрләрен, халык авыз иҗаты үрнәкләрен белү; татар сөйләм әдәбе нормаларын үзләштерү, шулар аша халыкның милли-мәдәни үзенчәлекләрен аңлау, телнең милләтләр арасында аралашу-аңлашу чарасы булуына төшенү; тел тарихы белән халык тормышының аерылгысыз булуын күзаллау.

Шуның белән беррәттән, аралашу эшчәнлегенә караган универсаль күнекмәләрдән түбәндәгеләрне ассызыклап китү урынлы булыр:

- төркем белән эшләү күнекмәләре алу. Укучының иптәшләре һәм укытучы белән бергәләшеп эшләү күнекмәләренә ия булуы балаларны мораль-әхлакый һәм психологик яктан да гамәли эш алымнарына өйрәтә;
- аралашу компетенциясе төрле бурычларны хәл итү алымнарын үзләштерү, телне өйрәнү башка кешеләр белән аралашуның нигезен тәшкил итүен истә тотарга да өйрәтә һәм шул максаттан тормыш хәлләренә бәйле рәвештә иптәшең белән аралашу нормаларын һәм формаларын үзләштерүне дә күз уңында тота;
- телне өйрәнү сөйләм эшчәнлеген үстерүне дә алгы планга куя, бу исә укучыларның ана телен өйрәнгәндә аралашу компетенциясен истә тотып эш итәргә этәргеч ясый.

Бу җәһәттән, татар телен өйрәнгәндә, укучыларның универсаль танып-белү гамәлләрен булдыру һәм камилләштерү алдагы **нәтиҗәләргә** китерә:

- балалар проектлау-тикшеренү күнекмәләрен гамәли яктан үзләштерәләр;
- мәгънәсенә төшенеп уку һәм алган мәгълүмат белән эшли белү күнекмәләре бирелә;
- танып-белү методын гамәли яктан куллана белергә өйрәтә, бу яктан тел өйрәнү дәресләрендә укучылар логик фикерләү алымнарына да ия булалар.

Башлангыч сыйныфта алган, үзләштерелгән мәгълүмат белән эшләү күнекмәләре 5-9 нчы сыйныфларда тагын да камилләштерелә һәм үстерелә. Бу уңайдан түбәндәге нәтиҗәләргә ирешелә:

- әзер мәгълүмат чыганакларындагы фикерләрне системага салып, чагыштырып, тикшереп һәм гомумиләштереп, мөстәкыйль аңлатмалар бирергә өйрәнелә;
- аерым текстлар белән эшләгәндә, төп фикерне аерып алып, аны тезис рәвешендә кыска, җыйнак һәм төгәл итеп, график (таблица, схема, карта яки диаграмма) формасында җиткерү;
- булган таблица, схема һәм график рәсемнәрне тутыра яки тулыландыра белү.

Моның өчен тел дәресләрендә мәгълүматны төрле чыганаклардан һәм заманча техник чаратлар ярдәмендә эзләп табарга өйрәтү, Интернет челтәреннән урынлы, чамасын белеп һәм дөрес итеп файдалану.

Укучыларның танып-белү компетенциясен үстерүдә түбәндәге нәтиҗәләргә ирешү күздә тотыла:

- ана теле дәресләрендә укучылар туган илнең тарихи-географик образын күзаллый белергә, шуңа бәйле рәвештә туган ягының тарихын һәм географиясен, аның мәдәни мирасын һәм традицияләрен күзаллый белү;
- тел дәресләрендә үтелә торган темаларга бәйле рәвештә туган илнең иҗтимагый-сәяси төзелешен, анда булып узган тарихи вакыйгаларны хронологик һәм фактик яктан белергә бурычлы; шуңа бәйле рәвештә дәүләт символлары булып саналган герб, флаг һәм гимнны, дәүләт бәйрәмнәрен дә белү;
- илнең гражданнары буларак, укучылар үзләренең хокук һәм бурычларын, милли традицияләрен, мәдәниятларын, аның кыйммәтләрен аңлау һәм белү.

Тел системасы

“Фонетика. Орфоэпия. Графика” бүлегендә төп һәм югары сыйныфларда укучылар түбәндәгеләрне үзләштерә:

-сүзләргә фонетик анализ ясарга өйрәнә;

- татар теленең орфоэпик кагыйдәләрен саклап сөйләшүнең мөһимлеген аңлый;
- татар теленең орфоэпик сүзлегеннән төрле белешмәләрдән кирәклек мәгълүматны табып, аларны тиешле урында дөрес итеп кулланырга өйрәнә.

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:

- фонетиканың төрле сәнгатьле уку чараларын аеру;
- проза һәм поэзия жанрына караган текстларны сәнгатьле итеп уку;
- мультимедия формасындагы орфоэпик сүзлек һәм белешмә материаллардан кирәкле мәгълүматны эзләп табып, аны үзенә кирәк вакытта файдалана белү.

“Морфемика һәм сүз төзелеше” бүлегендә укучы түбәндәгеләрне өйрәнә:

- сүзне морфемаларга бүлә;
- өйрәнелгән сүз ясау ысулларын билгели;
- бирелгән сүздән (тамырдан) төрле сүзләр ясый;
- морфемика һәм сүз ясалышын өйрәнү укучыны дөрес язарга, сүз төркемнәрен һәм җөмлә кисәкләрен танырга ярдәм итә.

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:

- тамырдаш сүзләр арасындагы мәгънә бәйләнешен һәм чылбырын күрү;
- әдәби текстларда сүз ясау элементларының сурәтләү чарасы буларак та әһәмиятен аңлау;
- сүз ясалуга караган сүзлекләр һәм белешмә материалдан (мультимедия чараларыннан) кирәкле мәгълүматны табу;
- сүзнең дөрес язылышын һәм лексик мәгънәсен аңлату өчен, аның этимологик ягына игътибар итү.

“Лексикология һәм фразеология” бүлегендә укучылар түбәндәгеләрне үзләштерә:

- сүзләргә лексик анализ ясый (мәгънәсенә бәйле позицияләрне ачыклый; аңа килеп чыгышы, кулланылу өлкәсе һәм кулланылу дәрәҗәсе ягыннан чыгып бәя бирә);
- сүзләрне тематик төркемнәргә берләштерә;
- сүзләрнең синонимнар һәм антонимнар таба;
- фразеологик әйтелмәләрне таный;
- телдән һәм язма сөйләмдә лексик нормаларны саклый;
- лексик синонимия күренешен кирәкмәгән кабатлаулардан саклау һәм сөйләмне бәйләнешле итү чарасы буларак файдалана;
- сүзнең күчерелмә мәгънәсенә бәйле сурәтлү чараларын – метафора, эпитет, сынландыруны билгели;
- төрле лексик сүзлекләрдән (аңлатмалы, синонимнар, антонимнар, фразеологик) тиешенчә файдалана;

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:
- татар теленең сүзлек составына гомуми классификация ясау;
- сүзнең лексик һәм грамматик мәгънәләрен аеру;
- төрле омонимнарны тану;
- үзенең һәм иптәшләренең сөйләмен төгәллеге, сүзләрне урынлы һәм сәнгатьле итеп куллана белүе ягыннан бәяләү;
- публицистик һәм әдәби жанрдагы текстларда лексик-фразеологик чараларны таный, фәнни һәм махсус эш стилендә кулланыла торган лексик чараларны белү;
- төрле лексик сүзлекләрдән (аңлатмалы, синонимнар, антонимнар, чит тел сүзләре, фразеологик) һәм мультимедия чараларыннан кирәкле мәгълүматны эзләп табу.

“Морфология” бүлегендә укучы түбәндәгеләрне өйрәнә:
- татар телендәге сүз төркемнәрен аера белә;
- аерым сүз төркеменә керүе ягыннан (морфологик яктан) сүзләрне тикшерә;
- сүз төркемнәренең төрле формаларын хәзерге татар әдәби теле нормалары кысаларында куллана;
- морфологик белем һәм күнекмәләрне сүзләрнең дөрес язылышына, башка төрле анализларга бәйле рәвештә куллана.

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:
- укучы морфологиянең сүзлек составын тикшерү;
- грамматик омонимнарны аеру;
- публицистик һәм әдәби жанрдагы текстларда морфологик берәмлекләрне тану, фәнни һәм махсус эш стилендә кулланыла торган морфологик формаларны белү;
- төрле сүзлекләрдән һәм мультимедия чараларыннан морфологиягә кирәкле мәгълүматны эзләп табу.

“Синтаксис” бүлеге түбәндәгеләрне күз алдында тота:
- укучы синтаксисның төп берәмлекләреннән сүзтезмә һәм җөмләләрне, аларның төрләрен аерырга өйрәнә;
- сүзтезмә һәм җөмләләрне төзелеше һәм мәгънәләре, кулланылу үзенәлекләре ягыннан тикшерә;
- сүз төркемнәренең төрле синтаксик формаларын хәзерге татар әдәби теле нормалары кысаларында куллана;
- укучылар синтаксистан булган белем һәм күнекмәләрен башка төрле анализлар вакытында да куллана белә.

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:
- публицистик һәм әдәби жанрдагы текстларда синтаксик чараларны тану, фәнни һәм махсус эш стилендә кулланыла торган синтаксик чараларны белү;
- синтаксик конструкцияләрне функциональ-стилистик үзенчәлекләре ягыннан тикшеү, аларның сөйләмне сәнгатьле итү чарасы булуын аңлау.

“Орфография һәм пунктуация»бүлегендә укучы:
- язуда орфографик һәм пунктуацион нормаларны өйрәнелгән күләмдә файдалана;

- сүзнең дөрес язылышын телдән сөйләү яки язма рәвештә аңлата;
- орфографик һәм пунктуацион хаталарны таба һәм төзәтә;
- орфографик сүзлекләрдән һәм белешмәләрдән кирәкле мәгълүматны таба һәм аларны язуда куллана.

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:

- сөйләмдә орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклауның әһәмиятен күрсәтү;
- орфографик сүзлекләрдән һәм белешмәләрдән (мультимедия чараларыннан) кирәкле мәгълүматны табу һәм аларны язуда урынлы итеп куллану.

"Стилистика" бүлегендә укучы:

- функциональ (фәнни, махсус эш һәм публицистик) стильләр белән таныша, аларның жанр үзенчәлекләрен билгели;
- аудитория (иптәшләре) алдында чыгыш ясарга өйрәнә: аның темасын билгели, максат һәм бурычларын күрсәтә;
- тел чараларын тыңлаучыларның яшь, психологик үзенчәлекләрен һәм сайланган темангың белем дәрәҗәсенә туры килүен һ.б. истә тотып сайлый.

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:

- телдән һәм язма сөйләм арасындагы үзенчәлекләрне аңлый һәм аңлата белә;
- төрле стиль һәм жанрга караган текстлар белән эшли (аларны билгеләнгән максаттан чыгып укый, мәгълүмати яктан кисәкләргә бүлеп эшкәртә);
- төрле характердагы текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итә, бу вакытта телдән һәм язма сөйләм нормаларын саклап эш итә.

"Тел һәм мәдәният" бүлегендә укучы:

● милли-мәдәни компонентка ия булган тел берәмлекләрен халык авыз иҗаты әсәрләреннән, тарихи темаларга язылган һәм матур әдәбият әсәрләреннән аерып ала;
● телне өйрәнү ил тарихын һәм мәдәниятен яхшырак белергә ярдәм итә дигән фикерне раслардай мисаллар таба;
● көндәлек тормышта һәм укуда татар сөйләм әдәбе кагыйдәләрен белеп һәм тиешенчә куллана.

Укучыга түбәндәгеләрне үзләштерү мөмкинлеге бирелә:

● телнең халык мәдәнияте һәм тарихы белән аерылгысыз бәйләнештә булуын аерым мисаллар ярдәме белән тасвирлау;
● татар сөйләм әдәбе кагыйдәләрен Россиядә яшәүче башка халыкларның сөйләм әдәбе кагыйдәләре белән чагыштыру, аларга характеристика бирү.

● әзер мәгълүмат чыганакларындагы фикерләрне системага салып, чагыштырып, тикшереп һәм гомумиләштереп, мөстәкыйль аңлатмалар бирергә өйрәнелә;
● аерым текстлар белән эшләгәндә, төп фикерне аерып алып, аны тезис рәвешендә кыска, җыйнак һәм төгәл итеп, график (таблица, схема, карта яки диаграмма) формасында җиткерү;
● булган таблица, схема һәм график рәсемнәрне тутыра яки тулыландыра белү. Моның өчен тел дәресләрендә мәгълүматны төрле чыганаклардан һәм заманча техник чаратлар ярдәмендә эзләп табарга өйрәтү, Интернет челтәреннән урынлы, чамасын белеп һәм дөрес итеп файдалану.

Укучыларның танып-белү компетенциясен үстерүдә түбәндәге нәтиҗәләргә ирешү күздә тотыла:

● ана теле дәресләрендә укучылар туган илнең тарихи-географик образын күзаллый белергә, шуңа бәйле рәвештә туган ягының тарихын һәм географиясен, аның мәдәни мирасын һәм традицияләрен күзаллый белү;
● тел дәресләрендә үтелә торган темаларга бәйле рәвештә туган илнең иҗтимагый-сәяси төзелешен, анда булып узган тарихи вакыйгаларны хронологик һәм фактик яктан белергә бурычлы; шуңа бәйле рәвештә дәүләт символлары булып саналган герб, флаг һәм гимнны, дәүләт бәйрәмнәрен дә белү;

● илнең гражданнары буларак, укучылар үзләренең хокук һәм бурычларын, милли традицияләрен, мәдәниятларын, аның кыйммәтләрен аңлау һәм белү.

Планлаштырылган нәтиҗәләр

5-9 нчы сыйныфларнда ана теле предметын өйрәтү тел берәмлекләрен таный, аңлый һәм анализлый белү күнекмәләре белән бергә, сөйләм культурасын үстерүне, төрле типтагы һәм жанрдагы мәгълүматны үзләштерүне, аларны, сөйләм ситуациясенә һәм төренә карап, дөрес, төгәл итеп башкаларга җиткерә алуны, татар теленең әдәби һәм сөйләм әдәбе нормаларын күз алдында тота.

Шәхси нәтиҗәләр:

- татар теленең татар халкы өчен төп милли-мәдәни кыйммәт булуын, ана телендә шәхеснең әхлакый, рухи һәм иҗади яктан формалашудагы ролен аңлау;
- туган телгә мәхәббәт һәм аның белән горурлану хисләре тәрбияләү, туган телне саклау һәм үстерү өлкәсендә эшләргә теләк, омтылыш уяту;
- туган телдә аралашу, үз фикереңне һәм хисләреңне төгәл, анык, күпьяклы итеп белдерү өчен кирәкле булган сүзлек составын һәм грамматик, стилистик чараларны белү;
- аралашу төренә һәм ситуациясенә бәйле сөйләмне куллана һәм үзара бәйли белү;
- иптәшләренең сөйләменә игътибар итү, үзеңнең сөйләмеңә күзәтеп бәя бирү, хаталарны төзәтү, бәхәстә катнашу, төрле дәлилләр кулланып, тема буенча фикер алышу.

Предмет нәтиҗәләре:

- сөйләмиятнең барлык төрләрен (тыңлау, аңлау, уку, язу) үзләштерү: язма һәм сөйләм теленә караган мәгълүматның темасын, төп һәм өстәмә фикерен аңлау; төрле стильгә һәм жанрга караган текстларны дөрес уку һәм аңлау; төрле чыганаклардан мәгълүмат туплый белү; сүзлекләрдән һәм электрон чаралардан дөрес файдалана белү; аерым бер темага караган материалны туплый, анализлый, эшкәртә һәм үзгәртә белү;
- татар теленең төп функцияләрен, татар теленең башка төрки телләр арасында тоткан урынын, телнең мәдәният, җәмгыять белән тыгыз бәйләнешен аңлау;
- туган тел турындагы фәнни белемнәрнең нигезен булдыру, тел катламнарының, ярусларының үзара бәйләнешен һәм мөнәсәбәтен аңлау;
- тел белеменең төп төшенчәләрен үзләштерү, аның тармаклары турында мәгълүмат булдыру; тел һәм сөйләм, сөйләм төрләре, аралашу ситуацияләре; сөйләм теле, функциональ стильләр, матур әдәбият теле; текст һәм аның төрләре; телнең төп берәмлекләре, аларның аермалы билгеләрен, сөйләмдә кулланылу үзенчәлекләрен белү;
- телнең төп стилистик чараларын, телнең әдәби нормаларын, сөйләм әдәбе нормаларын белү, аларны сөйләмдә дөрес кулланырга өйрәнү;
- тел һәм сөйләм берәмлекләрен аера һәм анализлый белү; тел һәм стилистик чараларның кулланылышына бәйле рәвештә сөйләм төрләрен аера һәм чагыштыра белү;
- телнең сәнгати чараларын аеру, аларның эстетик функцияләрен белү.

Метапредмет нәтиҗәләре:

- татар теленең башка фәннәрне өйрәнү һәм белем алу чарасы икәнен аңлау;
- татар телен әдәбият белән бәйләп, тел чараларының матур әдәбият әсәрләрендәгетәэсир көчен, сәнгатьлелеген булдыруда ролен ачыклау; чор әдәбиятына хас тел-сурәтләү чараларының үзенчәлекләрен ачу;
- телне әдәбият белән бәйләп, укыган яки тыңлаган әсәрнең эчтәлеген, планын, конспектын, резюмесын логик эзлекле итеп язарга, сөйләргә өйрәтү;

- телне мәдәният белән бәйләп, татар теленең байлыгына һәм матурлыгына хөрмәт, зәвык тәрбияләү;
- татар телен рус теле белән бәйләп, телләр һәм халыклар арасындагы уртак хәзинә – рухи кыйммәтләргә ихтирам, башка милләт вәкилләренә карата түземле–ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләү; телләрнең үзара багланыш-мөнәсәбәтләрен, шул мөнәсәбәтләр нәтиҗәсендә уртак төшенчәләр һәм тел берәмлекләре барлыкка килүне аңлату;
- рус һәм чит телләр, әдәбиятлар белән бәйләп, татар теленең милли-мәдәни үзенчәлекләрен өйрәтү, алган белемнәрне төрле тел күренешләрен аңлатуда куллану;
- телне тарих, җәмгыять белеме фәннәре белән бәйләп, дөнья, кешелек җәмгыяте, аның үсеше турында күзаллау формалаштыру, җәмгыять үсешенең телгә турыдан-туры мөнәсәбәте булуын җиткерү;
- татар теле дәресләрендә алган белем һәм күнекмәләрне телнең кеше һәм җәмгыять тормышында тоткан урынын аңларга ярдәм итү;сөйләмне дөрес куллана, бәяли белергә, үз фикереңнең уңай һәм тискәре якларын аңларга, камилләштерергә өйрәтү;
- әдәби әсәрләрнең теле белән эшләгәндә, татар теле – бәйләүче чараларга бик бай тел, шул чаралар системасын, алар белдергән мәгънәләрне нәтиҗәлерәк үзләштерү максатыннан, стиль мөмкинлекләрен дә исәпкә алып, фикерне төгәл бирердәй сүзтезмә һәм җөмләләрне телебез хәзинәсеннән сайлап ала белү.

Укыту предметының эчтәлеге

Фонетика. Орфоэпия

1. Тел белеменең бер бүлеге буларак фонетика. Сузык һәм тартык авазлар. Иҗек. Сүз басымы.

Тел белеменең бер бүлеге буларак орфоэпия. Татар сүзләрендә басым һәм сүзләрне дөрес әйтү нормалары. Сүзләрне дөрес басым белән әйтү. Аларга фонетик анализ ясау.

Үзеңнең һәм иптәшләреңнең сөйләменә орфоэпик яктан чыгып бәя бирү (авазларның әйтелеше, сүз басымын дөрес кую). Шушы максаттан чыгып, орфоэпик сүзлектән файдалана белү.

Графика

1.Тел белеменең бер бүлеге буларак графика. Аваз һәм хәреф мөнәсәбәте.

2. Сүзнең аваз һәм хәрефләрен чагыштыру. Алфавитны белүнең сүзлекләрдән, төрле белешмә әдәбияттан фадаланудагы әһәмиятен аңлау**.**

Морфемика һәм сүз ясалышы

1. Тел белеменең бер бүлеге буларак морфемика һәм сүз ясалышы. .

Сүзнең тамыры. Тамырдаш сүзләр. Төрле сүз төркемнәрен ясый торган кушымчалар.

Төрле ысуллар белән сүз ясалу: ясагыч кушымчалар ярдәмендә, сүзләр кушылу ысулы, бер сүз төркеменнән икенчесенә күчү һ.б.

2. Морфеманың сүзнең иң кечкенә мәгънәле кисәге булуын, аның яңа сүз һәм форма ясаудагы әһәмиятен аңлау.

Сүзләрнең ясалу ысулларын билгеләү.

Уку эшендә төрле (сүз ясалышы, этимологик) сүзлекләрдән файдалану.

Лексикология һәм фразеология

Тел белеменең бер бүлеге буларак лексикология. Тел берәмлеге буларак сүз, аның лексик мәгънәсе. Бер һәм күп мәгънәле сүзләр. Сүзләрнең туры һәм күчерелмә мәгънәләре.

Татар теленең аңлатмалы сүзлеге.

Синонимнар, антонимнар һәм омонимнар. Татар теленең синонимнар һәм антонимнар сүзлекләре.

Килеп чыгышы буенча татар теленең сүзлек составы: татар теленең үз сүзләре һәм алынма сүзләр.

Кулланылу өлкәсе буенча сүзлек составы: гомум кулланылыштагы сүзләр. Диалекталь сүзләр. Терминнар һәм һөнәри сүзләр. Жаргон сүзләр, сленг.
Кулланылу ешлыгы буенча сүзлек составы: актив һәм пассив сүзләр, иске сүзләр, тарихи сүзләр, яңа сүзләр.
Тел белеменең бер бүлеге буларак фразеолология. Фразеологизмнар. Фразеологик сүзлек.
2. Сүзләрне мәгънәсенә карап, килеп чыгышы буенча, кулланылу өлкәсе буенча, кулланылу ешлыгы буенча бүлә белү.
Сүзләрне тиешле ситуациягә карап һәм урынлы файдалану.
Сүзләргә лексик анализ ясау.
Уку эшендә төрле (аңлатмалы, синонимнар, антонимнар, этимологик, фразеологик) сүзлекләрдән файдалану.

Морфология

Тел белеменең бер бүлеге буларак морфология.
Татар телендә сүз төркемнәре һәм аларны классификацияләү.
Мөстәкыйль сүз төркемнәре: исем, сыйфат, рәвеш, сан, алмашлык, фигыль, аваз ияртемнәре.
Хәбәрлек сүзләр.
Модаль мәгънәле сүз төркемнәре: кисәкчәләр, ымлыклар, модаль сүзләр.
Бәйләгеч сүз төркемнәре: бәйлекләр һәм теркәгечләр.
2. Сүз төркемнәрен лексик-грамматик мәгънәсенә, морфологик һәм синтаксик билгеләренә карап билгеләү. Төрле сүз төркемнәренә морфологик анализ ясау.

Синтаксис

1. Тел белеменең бер бүлеге буларак синтаксис, аның төп берәмлекләреннән сүзтезмәләр һәм җөмләләр.
Сүзтезмәләрнең төрләре, ияртүче сүзнең ияртүчегә бәйләнү юллары.
Әйтү максаты буенча җөмлә төрләре.
Җөмләнең баш һәм иярчен кисәкләре, аларның төрле сүз төркемнәре белән белдерелүе. Тиңдәш кисәкләр. Җөмлә кисәкләренең аерымлануы.
Гади җөмлә төрләре: бер һәм ике составлы, җыйнак һәм җәенке, тулы һәм ким, раслау һәм инкарь җөмләләр.
Кушма җөмләләрнең төрләре: тезмә кушма һәм иярченле кушма җөмләләр. Теркәгечле һәм теркәгечсез тезмә кушма җөмләләр. Күптезмәле кушма җөмләләр.
Иярченле кушма җөмләләрнең төзелеше һәм мәгънә ягыннан төрләре.
Туры һәм кыек сөйләм.
2. Төрле сүзтезмәләргә һәм җөмләләргә синтаксик анализ ясау, аларны сөйләмдә урынлы куллану. Сөйләмне җанландыру һәм матурлау өчен, җөмләләрдә синонимия күренешеннән файдалану.

Орфография һәм пунктуация

1. Дөрес язу кагыйдәләре системасы буларак орфография.
Сузык һәм тартык аваз хәрефләренең, ь һәм ъ билгеләренең дөрес язылышы.
Сүзләрне кушып, сызыкча аша һәм аерым язу.
Баш хәреф һәм юл хәрефләрен дөрес язу.
Сүзләрне юлдан-юлга күчерү.
Орфографик сүзлекләрдән файдалану.
Дөрес язу кагыйдәләре системасы буларак пунктуация.
Тыныш билгеләре һәм аларның әһәмияте.
Гади һәм кушма җөмләләрдә тыныш билгеләре.
Туры һәм кыек сөйләм, диалог һәм цитата янында тыныш билгеләре.
2. Ана теле дәресләрендә укучыларның орфографик һәм пунктуацион сәләтләрен үстерү. Телдән һәм язма сөйләмдә аларның әһәмиятен аңлау. Җөмләдәге тыныш билгеләрен кирәкле урында куя белүдә интонациянең әһәмиятен аңлау.

Укучыларның орфографик һәм пунктуацион сәләтләрен үстерүдә орфографик сүзлекләрдән һәм башка төрле белешмә әдәбияттан файдалану.

Стилистика

Функциональ (фәнни, махсус эш һәм публицистик) стильләр, аларның жанрлары һәм үзенчәлекләре.

Аудитория алдында чыгыш ясарга өйрәнү: темасын сайлау, максат һәм бурычларын билгеләү; тел чараларын тыңлаучыларның үзенчәлекләрен истә тотып сайлау.

Телдән һәм язма сөйләм арасындагы үзенчәлекләр.

Төрле стиль һәм жанрга караган текстлар белән эшләү.

Төрле текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итү.

Тел һәм мәдәният

1. Татар халкының теле, мәдәнияте һәм тарихының үзара бәйләнешен, аның Россиядә яшәүче башка халыклар белән бәйләнешен һәм тоткан урынын аңлау.

Татар сөйләм әдәбе нормалары һәм аларның үзенчәлекләре.

2. Ана теленең милли-мәдәни эчтәлекле берәмлекләрен билгеләү, аларның мәгънәләрен төрле – аңлатмалы, этимологик һ.б. сүзлекләр ярдәмендә ачыклау.

Татар сөйләм әдәбенә караган кагыйдәләрне көндәлек тормышта һәм укуда файдалана белү.

Тел һәм лингвистик компетенцияләрне булдыру һәм үстерү

V сыйныф

Башлангыч сыйныфларда үткәннәрне кабатлау.

Фонетика, орфоэпия, графика һәм орфография.

Сузык авазлар, аларның сөйләмдәге үзгәреше.

Иҗек калыплары.

Тартык авазларның сөйләмдәге үзгәрешләре.

я, ю, е хәрефләренең дөрес язылышы.

ъ һәм *ь* хәрефләренең дөрес язылышы.

Лексика һәм лексикография.

Лексика турында гомуми мәгълүмат. Сүзнең лексик мәгънәсе. Сүзләрнең туры һәм күчерелмә мәгънәләре.

Татар теленең үз сүзләре. Алынма сүзләр. Һөнәрчелек сүзләре. Актив һәм пассив сүзләр. Искергән сүзләр. Яңа сүзләр. Фразеологизмнар.

Сүзлекләр, аларның төзелү принциплары һәм алардан дөрес файдалану.

Сүз төзелеше һәм сүз ясалышы.

Сүз тамыры.

Сүз ясый торган кушымчалар.

Сүз формасын үзгәртә торган кушымчалар.

Сүз ясалу ысуллары:

-ясагыч кушымчалар ярдәмендә сүз ясалу;

-сүзләрне кушу яки теркәү ярдәмендә сүз ясау;

-сүзләрне кыскарту юлы белән яңа сүз ясалу.

Сөйләм үстерү.

V сыйныф укучыларының белем, осталык һәм күнекмәләренә таләпләр

- тел белеменең өйрәнгән бүлекләренә караган терминнарны аңлау;
- аңлатмалы, фразеологик, орфографик һәм тәрҗемә сүзлекләрдән файдалану;
- өйрәнгән темаларга бәйле тыныш билгеләрен кую;
- сурәтләү характерындагы текстларны укып, эчтәлеген сөйләгәндә, төрле сүз төркемнәрен урынлы һәм дөрес куллану;
- төрле затларны, предметларны, җәнлекләрне сурәтләү характерындагы текстлар төзү өчен, өйрәнгән сүз төркемнәрен тиешенчә файдалану.

VI сыйныф

Морфология. Сүз төркемнәре турында гомуми мәгълүмат.

Исем. Исем турында үткәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү.

Исемнәрнең тартым белән төрләнеше. Тартымлы исемнәрнең килеш белән төрләнеше. Исемнәрнең төрле ысуллар белән ясалышы.

Сыйфат. Сыйфат турында үткәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү.

Асыл һәм нисби сыйфатлар. Аларның җөмләдә кулланылышы.

Сыйфатларның төрле ысуллар белән ясалышы.

Рәвеш турында гомуми мәгълүмат. Рәвеш төркемчәләре, аларның җөмләдә кулланылышы.

Рәвешләрнең ясалышы.

Сан. Сан турында үткәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү.

Сан төркемчәләре: чама саны, бүлем саны, җыю саны, аларның җөмләдә кулланылышы.

Саннарның ясалышы, аларның дөрес язылышы.

Алмашлык. Алмашлык турында үткәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү. Билгеләү алмашлыклары, билгесезлек алмашлыклары, юклык алмашлыклары. Аларның җөмләдә кулланылышы.

Сөйләм үстерү.

VI сыйныф укучыларының белем, осталык һәм күнекмәләренә таләпләр:

· уку елы ахырына өйрәнгән тел берәмлекләрен сөйләмдә дөрес куллануны үзләштерү;

· 6 нчы сыйныфта өйрәнгән сүз төркемнәрен җөмләдә табып, аның үзенчәлекләрен аңлату, дөрес язылышын күрсәтү;

· укытучы биргән темага, өйрәнгән сүз төркемнәрен файдаланып, изложение яки сочинениеләр язу, аны орфографик һәм пунктуацион яктан дөрес итеп формалаштыру;

· темалар буенча укытучы биргән сорауларга телдән ачык һәм төгәл итеп җаваплар бирү;

· дәреслектә бирелгән төрле жанрдагы күнегү текстларын сәнгатьле итеп һәм орфоэпик нормаларга туры китереп уку.

VII сыйныф

Морфология.

Фигыль. Фигыль турында үткәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү. Шарт фигыль, аның зат-сан белән төрләнеше, җөмләдә кулланылышы.

Хәзерге, үткән һәм киләчәк заман сыйфат фигыльләр. Аларның сөйләмдә кулланылышы.

Хәл фигыль һәм аның формалары.

Исем фигыль.

Инфинитив.

Фигыльләрнең ясалышы.

Аваз ияртемнәре турында гомуми мәгълүмат. Аларның ясалуы, морфологик-синтаксик үзенчәлекләре. Аваз ияртемнәренең сөйләмдә кулланылышы.

Хәбәрлек сүзләр. Аларның формалары һәм җөмләдә кулланылышы.

Бәйлекләр. Аларның төркемчәләре. Бәйлекләр һәм бәйлек сүзләрнең җөмләдә кулланылышы.

Теркәгечләр турында гомуми мәгълүмат. Аларны төркемләү.

Татар һәм рус телләрендә теркәгечләрнең уртак яклары, аларның сөйләмдә кулланылу үзенчәлекләре.

Кисәкчәләр. Аларның төркемчәләре, дөрес язылышы һәм сөйләмдә кулланылышы.

Ымлыклар. Аларның төркемчәләре һәм дөрес язылышы.

Сөйләм үстерү.

VII сыйныф укучыларының белем, осталык һәм күнекмәләренә таләпләр:

· өйрәнгән темаларга караган тел берәмлекләрен телдән һәм язма сөйләмдә тиешенчә куллана белү;

· өйрәнгән сүз төркемнәренең сөйләмдә кулланылу үзенчәлекләрен аңлау, аларны табигать күренешләрен, аерым предмет һәм кешеләрне телдән һәм язмача тасвирлаганда файдалана белү;

· синтаксис дәресләрендә алган белемнәрне тиешенчә файдаланып, укылган өзекнең эчтәлеген сөйләү;

· укытучы биргән тексттагы җөмләләрдән кирәкле морфологик берәмлекләрне таба белү;

· тел дәресләрендә өйрәнгән темаларга караган берәмлекләрне татарчадан русчага һәм русчадан татарчага тәрҗемә итү күнегүләрен үтәү;

· изложение һәм сочинение язганда, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклап эш итү.

VIII сыйныф

Синтаксис.

Җөмләнең баш кисәкләре. Аларның исемнәр һәм зат алмашлыклары белән белдерелүе (кабатлау).

Җөмләнең иярчен кисәкләреннән аергыч һәм тәмамлык, аларның төрле сүз төркемнәре белән белдерелүе (кабатлау).

Хәл һәм аның төрләре. Хәлләрнең аерымлануы һәм алар янында тыныш билгеләре

Татар телендә җөмлә кисәкләренең урнашу тәртибе, аның рус телендәге сүзләрнең урнашу тәртибеннән аермалы яклары.

Гади җөмлә турында башлангычта үткәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү.

Әйтү максаты буенча җөмлә төрләре. Хикәя җөмлә, сорау җөмлә, боеру җөмлә һәм тойгылы җөмләләр (кабатлау) һәм алар янында куела торган тыныш билгеләре.

Ике составлы һәм бер составлы җөмләләр. Җыйнак һәм җәенке җөмләләр.

Эндәш сүз һәм кереш сүзләр. Аларның үзенчәлекләре һәм җөмләдәге урыны. Эндәш һәм кереш сүзләр янында тыныш билгеләре.

Раслау һәм инкяр җөмләләр, аларның сөйләмдә кулланылышы.

Сөйләм үстерү.

VIII сыйныф укучыларының белем, осталык һәм күнекмәләренә таләпләр:

· телдән һәм язма сөйләмдә өйрәнгән синтаксик берәмлекләрне урынлы куллану;

· укыган әсәрнең эчтәлеген сөйләгәндә яки караган спектакль турында фикер алышканда, җөмлә кисәкләренең урнашу тәртибен саклау, үз фикереңне яки мөнәсәбәтеңне туган телдә мөстәкыйль рәвештә белдерү;

· гади җөмләләрнең төрле формаларын кулланып, дәрестә өйрәнелә торган тема турында сөйләү, аларга караган мисаллар әйтү (язу);

· гади җөмләләргә синтаксик анализ ясаганда, телдән һәм язмача аңлату, җөмлә кисәкләрен шартлы билгеләр белән күрсәтү.

IX сыйныф

Синтаксис буенча VIII сыйныфта өйрәнгәннәрне кабатлау.

Кушма җөмлә синтаксисы һәм сөйләм культурасы.

Гади һәм кушма җөмләләр.

Кушма җөмлә турында гомуми төшенчә. Кушма җөмлә составындагы җөмләләрнең бәйләнеш төрләре.

Кушма җөмлә төрләре. Тезмә кушма җөмләләр. Теркәгечле һәм теркәгечсез тезмә кушма җөмләләр, алар янында тыныш билгеләре.

Иярченле кушма җөмләләр турында гомуми мәгълүмат. Аналитик иярченле кушма җөмләләр. Синтетик иярченле кушма җөмләләр. Аналитик һәм синтетик иярченле кушма җөмләләрдә бәйләүче чаралар һәм тыныш билгеләре.

Иярчен җөмләләрнең мәгънә ягыннан төрләре. Җөмлә кисәкләре белән иярчен җөмлә төрләре арасындагы мәгънә бәйләнеше.

Иярчен ия җөмләләр. Иярчен хәбәр җөмләләр.

Иярчен аергыч җөмләләр. Иярчен тәмамлык җөмләләр.

Иярчен хәл җөмләләр: иярчен вакыт, иярчен урын, иярчен рәвеш, иярчен күләм, иярчен сәбәп, иярчен максат, иярчен шарт һәм иярчен кире җөмләләр.

Текст һәм пунктуация.

Текст турында гомуми төшенчә. Туры һәм кыек сөйләм, алар янында тыныш билгеләре.

Сөйләм үстерү.

Төп гомуми белем бирү оешмасын тәмамлаучы укучыларның белем, осталык һәм күнекмәләренә таләпләр

Фонетика буенча:

- сузык һәм тартык авазларның классификациясен, рәт, аңкау һәм ирен гармониясе үзенчәлекләрен белү һәм сөйләмдә дөрес куллану;
- иҗек калыпларын, сүзләрне дөрес басым белән әйтү. Җөмләләрдә логик басымны дөрес билгеләү, тиешле интонация белән сөйләү;
- аваз һәм хәрефләрне аеру. Алфавитны истә калдыру;
- орфоэпик, орфографик, аңлатмалы һәм тәрҗемә сүзлекләрдән файдалану.

Лексика һәм лексикография буенча:

- татар теленең сүзлек составын өйрәнгән күләмдә бәяли белү;
- сүзләрне һәм фразеологизмнарны урынлы куллану, аларның мәгънәләренә аңлатма бирә белү;
- синоним, омоним һәм антонимнарны дөрес куллану;
- төрле типтагы сүзлекләрнең төзелү принципларын белү.

Сүз төзелеше һәм сүз ясалышы буенча:

- сүзләрнең мәгънәле кисәкләренә аңлатма бирә белү.
- тамырдаш сүзләр табу. Сүзләрне төзелеше һәм ясалышы буенча тикшерү;
- татар телендә сүзләрнең ясалыш ысулларын өйрәнгән күләмдә аңлату.

Морфология буенча:

- сүз төркемнәрен лексик-грамматик мәгънәсе, морфологик һәм синтаксик билгеләре буенча аера һәм таный белү;
- өйрәнелгән сүз төркемнәре белән җөмләләр һәм текстлар төзү, телдән һәм язма сөйләмдә аларны урынлы файдалану. Сүз төркемнәренең төрле ысуллар белән ясалышын белү.

Синтаксис буенча:

- сүзтезмәне җөмләдән аера белү. Сүз төркеме белән җөмлә кисәген дөрес билгеләү;
- төрле җөмлә кисәкләре, эндәш һәм кереш сүзләр кергән җөмләләр төзү;
- өйрәнгән тел берәмлекләрен файдаланып, мөстәкыйль рәвештә текстлар төзү;
- туры һәм кыек сөйләмне дөрес куллану, алар кергән җөмләләр төзү;
- кушма җөмләләрнең схемасын төзү;
- текстның үзенчәлекле билгеләрен белү;
- җөмләдәге сүз тәртибен билгеләү.

Пунктуация буенча:

- җөмләдә һәм текстта тыныш билгеләре куелырга тиешле урыннарны дөрес табу;
- бирелгән җөмлә һәм текстта куелган тыныш билгеләренә аңлатма бирү;
- диалог, туры һәм кыек сөйләм, эндәш сүзләр һәм кереш сүзләр янында тыныш билгеләрен куя белү.

Сөйләм эшчәнлеге буенча:

- үз тәҗрибәңнән чыгып, диалогик һәм монологик сөйләм оештыра белү;
- укыган яки тыңлаган текстның эчтәлеген сөйләү, планын төзү;
- бирелгән план буенча сочинение язу;
- әдәби геройларны сурәтләп бирү;
- каралган спектакль буенча телдән яки язма формада хикәя төзү;
- программа буенча укылган китапның эчтәлеген сөйләү яки язу;
- эш кәгазьләреннән гариза, белдерү, ышаныч кәгазе һ.б. язу;
- укытучы биргән яки укучы үзе сайлаган китапка аннотация язу;
- сочинение элементлары булган изложениеләр язу;
- стилистик хаталары булган җөмләләрне яки текстны төзәтү;
- татарчадан русчага яки русчадан татарчага тәрҗемә итү күнегүләре эшләү.

2. Содержательный раздел.

<u>Родной русский язык</u>

Важнейшими задачами курса являются приобщение обучающихся к фактам русской языковой истории в связи с историей русского народа, формирование преставлений школьников о сходстве и различиях русского и других языков в контексте богатства и своеобразия языков, национальных традиций и культур народов России и мира; расширение представлений о русской языковой картине мира, о национальном языке как базе общезначимых нравственно-интеллектуальных ценностей, поведенческих стереотипов и т.п., что способствует воспитанию патриотического чувства, гражданственности, национального самосознания и уважения к языкам и культурам других народов нашей страны и мира.

Содержание курса направлено на формирование представлений о языке как живом, развивающемся явлении, о диалектическом противоречии подвижности и стабильности как одной из основных характеристик литературного языка, что способствует преодолению языкового нигилизма учащихся, пониманию важнейших социокультурных функций языковой кодификации.

Как курс, имеющий частный характер, школьный курс русского родного языка опирается на содержание основного курса, представленного в образовательной области «Русский язык и литература», сопровождает и поддерживает его. Основные содержательные линии настоящей программы (блоки программы) соотносятся с основными содержательными линиями основного курса русского языка в образовательной организации, но не дублируют их и имеют преимущественно практико-ориентированный характер.

В соответствии с этим в программе выделяются следующие блоки:

В первом блоке – **«Язык и культура»** – представлено содержание, изучение которого позволит раскрыть взаимосвязь языка и истории, языка и материальной и духовной культуры русского народа, национально-культурную специфику русского языка, обеспечит овладение нормами русского речевого этикета в различных сферах общения, выявление общего и специфического в языках и культурах русского и других народов России и мира, овладение культурой межнационального общения.

Второй блок – **«Культура речи»** – ориентирован на формирование у учащихся ответственного и осознанного отношения к использованию русского языка во всех

сферах жизни, повышение речевой культуры подрастающего поколения, практическое овладение культурой речи: навыками сознательного и произвольного использования норм русского литературного языка для создания правильной речи и конструирования речевых высказываний в устной и письменной форме с учётом требований уместности, точности, логичности, чистоты, богатства и выразительности; понимание вариантов норм; развитие потребности обращаться к нормативным словарям современного русского литературного языка и совершенствование умений пользоваться ими.

В третьем блоке – **«Речь. Речевая деятельность. Текст»** – представлено содержание, направленное на совершенствование видов речевой деятельности в их взаимосвязи и культуры устной и письменной речи, развитие базовых умений и навыков использования языка в жизненно важных для школьников ситуациях общения: умений определять цели коммуникации, оценивать речевую ситуацию, учитывать коммуникативные намерения партнёра, выбирать адекватные стратегии коммуникации; понимать, анализировать и создавать тексты разных функционально-смысловых типов, жанров, стилистической принадлежности.

Содержание предмета «Родной (русский) язык»

Язык и культура

Русский язык – национальный язык русского народа. Роль родного языка в жизни человека. Русский язык в жизни общества и государства. Бережное отношение к родному языку как одно из необходимых качеств современного культурного человека. Русский язык – язык русской художественной литературы.

Язык как зеркало национальной культуры. Слово как хранилище материальной и духовной культуры народа. Национальная специфика слов с живой внутренней формой. Метафоры общеязыковые и художественные, их национально-культурная специфика. Метафора, олицетворение, эпитет как изобразительные средства. Поэтизмы и слова-символы, обладающие традиционной метафорической образностью, в поэтической речи.

Развитие языка как объективный процесс. Общее представление о внешних и внутренних факторах языковых изменений, об активных процессах в современном русском языке (основные тенденции, отдельные примеры). Связь исторического развития языка с историей общества. Факторы, влияющие на развитие языка: социально-политические события и изменения в обществе, развитие науки и техники, влияние других языков. Устаревшие слова как живые свидетели истории. Группы лексических единиц по степени устарелости. Перераспределение пластов лексики между активным и пассивным запасом слов. Актуализация устаревшей лексики в новом речевой контексте.

Краткая история русской письменности. Создание славянского алфавита. Краткая история русского литературного языка. Роль церковнославянского (старославянского) языка в развитии русского языка.

Исконно русская лексика: слова общеиндоевропейского фонда, слова праславянского (общеславянского) языка, древнерусские (общевосточнославянские) слова, собственно русские слова. Собственно русские слова как база и основной источник развития лексики русского литературного языка. Пополнение словарного состава русского языка новой лексикой. Современные неологизмы и их группы по сфере употребления и стилистической окраске.

Лексические заимствования как результат взаимодействия национальных культур. Лексика, заимствованная русским языком из языков народов России и мира. Заимствования из славянских и неславянских языков. Причины заимствований. Особенности освоения иноязычной лексики (общее представление). Роль заимствованной лексики в современном русском языке. Лексические заимствования последних десятилетий. Употребление иноязычных слов как проблема культуры речи.

Иноязычная лексика в разговорной речи, дисплейных текстах, современной публицистике.

Национально-культурное своеобразие диалектизмов. Диалекты как часть народной культуры. Диалектизмы. Сведения о диалектных названиях предметов быта, значениях слов, понятиях, не свойственных литературному языку и несущих информацию о способах ведения хозяйства, особенностях семейного уклада, обрядах, обычаях, народном календаре и др. Использование диалектной лексики в произведениях художественной литературы.

Национально-культурная специфика русской фразеологии. Исторические прототипы фразеологизмов. Отражение во фразеологии обычаев, традиций, быта, исторических событий, культуры и т.п.

Русские пословицы и поговорки как воплощение опыта, наблюдений, оценок, народного ума и особенностей национальной культуры народа. Загадки. Метафоричность русской загадки.

Слова с суффиксами субъективной оценки как изобразительное средство. Слова со специфическим оценочно-характеризующим значением. Русские имена. Общеизвестные старинные русские города. Происхождение их названий.

Особенности русской интонации, темпа речи по сравнению с другими языками. Особенности жестов и мимики в русской речи, отражение их в устойчивых выражениях сравнении с языком жестов других народов.

Речевой этикет. Благопожелание как ключевая идея речевого этикета. Речевой этикет и вежливость. «Ты» и «ВЫ» в русском речевом этикете и в западноевропейском, американском речевых этикетах. Называние другого и себя, обращение к знакомому и незнакомому Специфика приветствий, традиционная тематика бесед у русских и других народов.

Культура речи

Основные орфоэпические нормы современного русского литературного языка. Понятие о варианте нормы. Равноправные и допустимые варианты произношения. Нерекомендуемые и неправильные варианты произношения. Запретительные пометы в орфоэпических словарях. Постоянное и подвижное ударение в именах существительных; именах прилагательных, глаголах. Нормы ударения в полных причастиях, кратких формах страдательных причастий прошедшего времени, деепричастиях, наречиях. Произносительные различия в русском языке, обусловленные темпом речи. Стилистические особенности произношения и ударения (литературные, разговорные, устарелые и профессиональные). Типичные орфо- эпические ошибки в современной речи. Активные процессы в области произношения и ударения.

Роль звукописи в художественном тексте.

Основные лексические нормы современного русского литературного языка. Основные нормы словоупотребления: правильность выбора слова, максимально соответствующего обозначаемому им предмету или явлению реальной действительности. Смысловые, стилистические особенности употребления синонимов, антонимов, омонимов, паронимов, терминов, заимствованных слов. Типичные речевые ошибки, связанные с употреблением данных лексических категорий в речи.

Лексическая сочетаемость слова и точность. Свободная и несвободная лексическая сочетаемость. Типичные ошибки, связанные с нарушением лексической сочетаемости.

Речевая избыточность и точность. Тавтология. Плеоназм. Типичные ошибки, связанные с речевой избыточностью.

Современные толковые словари. Отражение вариантов лексической нормы в современных словарях. Словарные пометы.

Основные грамматические нормы современного русского литературного языка. Категория рода. Категория склонения. Глаголы 1 лица единственного числа настоящего

и будущего времени. Типичные ошибки грамматические ошибки в речи. Варианты грамматической нормы: литературные и разговорные падежные формы имен существительных причастий, деепричастий, наречий. Согласование. Отражение вариантов грамматической нормы в словарях и справочниках.

Речевой этикет

Правила речевого этикета: нормы и традиции. Устойчивые формулы речевого этикета в общении. Обращение в русском речевом этикете. История этикетной формулы обращения в русском языке.

Национальные особенности речевого этикета. Принципы этикетного общения, лежащие в основе национального речевого этикета: сдержанность, вежливость, использование стандартных речевых формул в стандартных ситуациях общения, позитивное отношение к собеседнику. Этика и речевой этикет. Соотношение понятий этика – этикет – мораль; этические нормы – этикетные нормы – этикетные формы. Устойчивые формулы речевого этикета в общении.

Русская этикетная речевая манера общения: умеренная громкость речи, средний темп речи, сдержанная артикуляция, эмоциональность речи, ровная интонация. Запрет на употребление грубых слов, выражений, фраз. Исключение категоричности в разговоре. Невербальный (несловесный) этикет общения. Этикет использования изобразительных жестов. Замещающие и сопровождающие жесты.

Активные процессы в речевом этикете. Новые варианты приветствия и прощания, возникшие в СМИ; изменение обращений, использования собственных имен; их оценка. Речевая агрессия. Этикетные речевые тактики и приёмы в коммуникации, помогающие противостоять речевой агрессии. Синонимия речевых формул.

Содержание предмета «Родная (русский) литература»

5 класс

Устная народная словесность

Понятия: произведение, устная народная словесность. Знакомство со сказками. Виды сказок. Правдивость сказки. Другие виды народной словесности: небылицы, загадки, пословицы, поговорки, считалки, скороговорки. Различение видов русской народной словесности. Рассказывание сказки, небылицы. Произнесение скороговорки и считалки. Отгадывание загадок. Сочинение собственных загадок, употребление пословиц и поговорок, понимание их аллегорического значения.

Литературное эпическое произведение

Произведение, созданное писателем. Эпическое, лирическое и драматическое произведения. Эпическое произведение: произведение, в котором рассказчик повествует о героях и событиях. Литературная сказка. Ее сходство с народной сказкой и отличие от нее. Басня. Басенные герои и сюжеты. Повествование и диалог в басне. Басенная «мораль». Рассказ и повесть. Понятие о сюжете и эпизоде эпического произведения. Особенности языка эпического произведения./// Понимание того, что эпическое произведение – результат творчества писателя. Пересказ

литературной сказки. Выразительное чтение. Создание устного рассказа по собственным впечатлениям.

Литературное лирическое произведение

Лирическое произведение: произведение, в котором главное - выражение мыслей и чувств поэта, вызванных различными явлениями жизни. Стихи о родине и о природе. Стихи о животных. Стихи, рассказывающие о событии./// Понимание главного свойства лирических произведений – выражение мыслей и чувств автора. Выразительное чтение стихов.

Литературное драматическое произведение

Драматическое произведение: произведение, предназначенное для постановки на сцене театра. Пьеса-сказка. Особенности языкового выражения содержания в драматическом произведении. Использование разговорного языка в диалоге. Авторские ремарки. Умение отличать драматическое произведение от произведений других родов словесности. Понимание роли авторских ремарок. Чтение пьесы по ролям. Сочинение собственной сценки.

6 класс

Что такое словесность? Юмор в жизни и в произведениях словесности.

Что такое юмор.

Комическая неожиданность. Остроумная речь. Юмористический рассказ или сценка,

Произведения устной народной словесности. Былина как героический эпос русского народа. Былинные герои и сюжеты. Былинный стих. Особенности языка былины.

Легенда как создание народной фантазии. Предание о реальных событиях.

Что такое эпическое произведение. Эпическое произведение, его особенности

Особенности языка эпического произведения. Повествование, описание, рассуждение, диалог и монолог в эпическом произведении.

Литературный герой. Характер литературного героя. Герой произведения и его автор.

Лирическое произведение, его особенности. Ритм и стих как средство выражения мысли и чувства в лирическом произведении. Двусложные размеры стиха. Трехсложные размеры стиха. Аллитерация. Рифма. Анализ лирического произведения. Драматическое произведение, его особенности. Особенности языка драматического произведения. Как изображается характер героя в пьесе. Сюжет драматического произведения.

Язык как материал словесности. Произведение словесности

7 класс

Произведение словесности. Роды, виды и жанры произведений словесности

Три рода словесности: эпос, лирика и драма. Предмет изображения и способ изображения жизни в эпических, лирических и драматических произведениях. Понятия рода, вида и жанра.

Устная народная словесность, ее виды и жанры

Эпические виды народной словесности: сказка, легенда, небылица, пословица, поговорка, загадка, историческая песня, былина, анекдот.

Особенности словесного выражения содержания в эпических произведениях устной народной словесности.

Лирические виды народной словесности: песня, частушка.

Особенности словесного выражения содержания в лирических произведениях устной народной словесности.

Драматические виды народной словесности: народная драма, театр Петрушки.

Особенности языка и стиха (раёк) драматических произведений устной народной словесности.

Духовная литература, ее жанры

Библия: уникальность жанра этой Книга. Библия как Откровение, как история духовного восхождения человечества и как произведение словесности.

Жанры библейских книг: историческая повесть, житие, притча, молитва, проповедь, послание, псалом.

Своеобразие стиля Библии.

Использование библейских жанров и стиля в русской литературе.

Эпические произведения, их виды

Виды эпических произведений: басня, рассказ, повесть, роман.

Литературный герой в рассказе и повести.

Языковые средства изображения характера: описание (портрет, интерьер, пейзаж), повествование о поступках героя и о происходящих с ним событиях, рассуждение-монолог героя и автора, диалоги героев.

Сюжет рассказа и повести, созданный средствами языка. Этапы сюжета.

Композиция рассказа и повести. Внесюжетные элементы. Система образов. Сопоставление эпизодов, картин, героев. Художественная деталь.

Автор и рассказчик в эпическом произведении.

Лирические произведения, их виды

Виды лирики.

Своеобразие языка лирического произведения, изображение явлений и выражение мыслей и чувств поэта средствами языка в лирике.

Лирический герой. «Ролевая лирика».

Композиция лирического стихотворения.

Образ-переживание в лирике.

Драматические произведения, их виды

Виды драматического рода словесности: трагедия, комедия, драма.

Герои драматического произведения и языковые способы их изображения: диалог и монолог героя, слова автора (ремарки).

Особенности драматического конфликта, сюжета и композиции. Роль художественной детали в драматическом произведении.

Лиро-эпические произведения и их виды

Взаимосвязи родов словесности. Лиро-эпические виды и жанры: баллада, поэма, повесть и роман в стихах, стихотворение в прозе.

Черты эпического рода словесности в балладе и поэме: объективное изображение характеров, наличие сюжета. Черты лирики в балладе и поэме: непосредственное выражение чувств и мыслей автора, стихотворная форма.

Повести в стихах и стихотворения в прозе — соединение в них признаков лирики и эпоса.

Значение стихотворной или прозаической формы словесного выражения содержания произведения. Использование в лиро-эпических произведениях форм словесного выражения содержания, свойственных лирике и эпосу.

Взаимовлияние произведений словесности

Использование чужого слова в произведении: цитата, эпиграф, реминисценция.

Использование пословицы и загадки, героев и
сюжетов народной словесности в произведениях русских писателей.

8 класс

Языковые средства изображения жизни
и выражения точки зрения автора в эпическом произведении

Языковые средства изображения жизни и выражения точки зрения автора в эпическом произведении . Своеобразие языка эпического произведения. Значение и особенности употребления повествования, описания, рассуждения, диалога и монолога в эпическом произведении. Прямая речь в диалоге, включенном в повествование, и несобственно прямая речь в монологе. Понятия: образ героя, литературный герой, характер, типический герой. Литературный герой, изображенный средствами языка, как способ воплощения мыслей автора о человеке и мире. Сюжет и композиция эпического произведения, созданные средствами языка, как способ выражения авторской идеи. Автор и рассказчик. Разновидности авторского повествования: повествование от лица «всеведущего автора», от лица рассказчика — участника или свидетеля событий. Сказ.

Языковые средства изображения жизни

и выражения точки зрения автора в лирическом произведении

Своеобразие языка лирического произведения. Средства языкового выражения мысли и чувства автора в лирическом произведении.

Семантика слова в лирике. Сверхзначение слова.

Ритм как способ сопоставления и противопоставления слов, словосочетаний, предложений для выражения мысли и чувства автора. Значение соотношения ритма и синтаксиса. Перенос как выразительное средство в стихах.

Значение звуковой организации стихотворной речи для выражения мысли автора. Рифма в лирическом произведении. Звукопись.

Стихотворные забавы: палиндром, акростих, фигурные стихи, моноим.

Понимание значения средств языкового выражения содержания при чтении лирического произведения. Умение почувствовать и передать в чтении своеобразие образа-переживания в лирическом произведении. Создание стихов, использование в них различных способов выражения идеи. Сочинение — анализ отдельного стихотворения.

Языковые средства изображения жизни и выражения точки зрения автора в драматическом произведении

Своеобразие языка драматического произведения. Значение диалога и монолога как средств изображения жизни и выражения авторской точки зрения в драматическом произведение. Отличие этих форм словесного выражения содержания в драматическом произведении от их употребления в эпическом и лирическом произведениях.

Выражение отношения автора к изображаемому в выборе жанра.

Характеры героев, изображенные посредством языка, как способ выражения авторской позиции. Значение сюжета и конфликта для выражения авторской позиции.

Значение композиции драматического произведения, роль диалога и авторских ремарок, художественной детали, подтекста для выражения идеи произведения.

Взаимосвязи произведений словесности

Взаимовлияние произведений словесности — закон ее развития. Взаимосвязи произведений словесности в качестве реминисценций или на уровне языка, образа, сюжета, композиции, темы, идеи, рода, вида, жанра, стиля.

Воздействие Библии на русскую литературу. Черты влияния Библии в летописи, произведениях древней русской литературы, словесности нового времени.

Мифологические образы в русской литературе. Значение использования мифологических образов.

Влияние народной словесности на литературу. Использование жанров народной словесности, тем, мотивов. Переосмысление сюжетов и образов фольклора с целью решения современных автору проблем. Использование стиля народной поэзии.

Качество текста и художественность произведения

Художественность произведения. Особая роль языка в художественном произведении.

Выбор необходимых языковых средств, соответствие стилистической окраски высказывания его цели. Богатство лексики и емкость слова в художественном произведении.

Стройность композиции, последовательность изложения, соразмерность частей.

Выражение авторской индивидуальности, оригинального взгляда на мир. Открытие нового.

Великие художественные произведения.

9 класс

Произведение искусства слова как единство художественного содержания и его словесного выражения

Эстетическое освоение действительности в искусстве слова. Эстетический идеал.

Художественный образ. Различные виды художественного образа. Свойства художественного образа: наличие «внутренней формы» и авторской эстетической оценки, результат творчества.

Художественная действительность: объективное и субъективное начала в ней. Художественное содержание.

Словесная форма выражения художественного содержания. «Приращение смысла» слова. Отбор и организация словесного материала. Общая образность языка в произведении. Эстетическая функция языка.

Художественное время и художественное пространство (хронотоп) как один из видов художественного образа. Хронотоп в произведениях разных родов словесности как средство выражения художественного содержания.

Герой произведения словесности как средство выражения художественного содержания. Своеобразие изображения человека в эпическом, лирическом и драматическом произведениях.

Восприятие произведения словесности как целостного явления, как формы эстетического освоения действительности. Понимание художественного содержания, выраженного в словесной форме произведения. Понимание значения художественного образа: героя произведения, художественного пространства и художественного времени. Умение при чтении произведения идти от слова к идее, воспринять личностный смысл произведения и передать его в выразительном чтении, пересказе, в сочинении о произведении. Создание собственного произведения по жизненным впечатлениям. Сочинение, посвященное целостному анализу произведения.

Произведение словесности в истории культуры

Взаимосвязь разных национальных культур. Значение перевода произведения словесности на другой язык. Индивидуальность переводчика.

Развитие словесности. Традиции и новаторство, использование традиций в произведениях словесности. Пародия как средство литературной борьбы. Обращение к «вечным» образам и мотивам, новая жизнь типических героев, созданных в прошедшую эпоху.

Роль словесности в развитии общества и в жизни личности. Значение художественной словесности для развития языка. Значение произведения словесности для его времени. Познание мира средствами искусства слова. Нравственные проблемы в произведениях словесности. Очеловечивание мира. Главное назначение искусства — помочь совершенствованию мира и человека.

Понимание эстетической природы искусства слова. Выявление личностного смысла произведений словесности, умение передать его в выразительном чтении произведения, в устных и письменных рассуждениях о нем. Умение видеть главное значение произведений русской словесности. Использование «вечных» образов, жанров и стилей произведений прошлого в собственном творчестве.

Родной (татарский) язык
(рус төркемнәре)

Федераль Дәүләт белем бирү стандартларында белем бирү системасының төп үсеш юнәлеше – **системалы-эшчәнлекле юнәлеш,** ә системаны барлыкка китерә торган төп компонент – **нәтиҗә: шәхси, метапредмет, предмет нәтиҗәләре** дип билгеләнелә. Стандартларда күрсәтелгән бу концептуаль методологик нигез барлык фәннәрне укыту системасына да, шул исәптән рус телле балаларга татар телен һәм татар әдәбиятын укыту системасына да карый. Ягъни рус телле балаларга татар теле һәм татар әдәбияты укыту системасыныңбарлык **компонентлары** да: программалар, укыту-методик комплектлары, дәрес процессы, контроль, идарә итү, белем күтәрү һ.б. – бар да бер максатка – **нәтиҗәгә** хезмәт итә.

Билгеле булганча, укытуның максаты җәмгыять тарафыннан куелган социаль заказ белән билгеләнә. Татарстан Республикасында белем бирү системасының төп бурычы – иҗади фикерләүче, инициативалы, иҗтимагый тормышта актив катнашучы, белемле, ике дәүләт һәм чит телләрдә дә иркен сөйләшеп аралашучы билингваль (полилингваль) шәхес тәрбияләү.

Татарстан Республикасы Конституциясенең 8 нче маддәсендә һәм “Татарстан Республикасы халыкларының телләре турындагы” Законда күрсәтелгәнчә, Татарстанда дәүләт телләренең икесен дә белү халыкларның үзара аңлашып, тату яшәвенең нигезен тәшкил итә. Татар теле, дәүләт теле буларак, барлык урта (тулы) гомуми белем бирү мәктәпләрендә төп уку предметларының берсе булып тора.

Әлеге программа рус телле балаларга татар теле һәм әдәбият укыту буенча эш программаларын төзү өчен нигез булып тора: ул укыту предметының мәҗбүри өлешен билгели. Эш программаларына, мәктәпнең эш үзенчәлеген, укучыларның индивидуаль мөмкинлекләрен исәпкә алып, уку материалын өйрәнүгә сәгатьләр саны бүленешен һәм материалны өйрәнү эзлеклелеген билгеләүдә, эчтәлекне киңәйтүдә, шулай ук укучыларның коммуникатив компетенцияләрен формалаштыру юлларын ачыклауда укытучылар үзгәрешләр кертә алалар. Бу үзгәрешләр эш программаларының аңлатма язуында чагылыш табарга тиеш.

Программа дәүләт контроле һәм белем сыйфатын билгеләү системасы өчен нигез булып тора.

Татар теле һәм әдәбиятын укыту максатлары берничә аспектны үз эченә ала: танып белү, үстерү, тәрбия, белем бирү.

Танып белү максатының эчтәлеге

Татарстан Республикасында яшәүче һәр милләт кешесенә, үз халкы тарихыннан тыш, шушы төбәктә төп халык булып саналган татар халкы мәдәниятен, гореф-гадәтләрен, тарихи үткәнен, бүгенгесен, киләчәген белү зарур. Татар халкы белән кулга-кул тотынып яшәргә әзерләнүче һәр кеше бу халыкның бәйрәмнәрен, традицияләрен аңларга, хөрмәт итәргә, әдәбият-сәнгать вәкилләренең иҗади казанышлары белән үзенең рухи үсешен баета алу мөмкинлегеннән файдаланырга тиеш. Программа эчтәлеге телгә өйрәтү процессын бала өчен “башка дөньяга тәрәзә ачу” булырлык һәм шуның аркылы аның үз яшәешен дә тулырак аңлавына ярдәм итәрлек итеп сайланды.

Урта баскычта татар халкының рухи дөньясын чагылдырган, тормыш – көнкүрештәге әхләкый проблемаларны үз эченә алган, укучыларның кызыксынуларына, яшь үзенчәлекләренә туры килгән әдәби әсәрләр белән танышу; Татарстанда яшәүче милләтләр, Татарстанның дәүләт символлары, Татарстанның территориясе, географик урыны; башкалабыз Казанның тарихи үткәне, бүгенге йөзе; татар сәнгатенең төрле тармаклары буенча күренекле шәхесләр турында укучыларның татарча сөйли алулары төп максат итеп куела.

Үстерү максатының эчтәлеге

Шәхеснең белемле булуы, тәрбиялелек һәм аның фикерләү сәләте үсеше дәрәҗәсеннән дә тора. Укыту процессында үстерү, тәрбия максатларын даими күзаллап эшләү – укытуның практик ягы уңышлылыгының алшарты. Балаларның психик үсешен түбәндәге юнәлешләрдә үстерүгә аеруча игътибар бирү таләп ителә:

– фикерләүне үстерү белән бәйле психик функцияләр: логик фикерләү, сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләрен табу, индуктив, дедуктив фикерләү;

– хәтерне үстерү (ихтыярый, ихтыярсыз), игътибарлылыкны үстерү;

– аралаша белү сәләтен үстерү (аралашучанлык, хисслелек, эмпатия хисләре);

– ихтыяр көче, максатчанлык, активлык кебек сәләтләрне устерү.

Программага сайланган эчтәлек нигезендә сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләре буенча да эш оештырганда, бу максатлар беренче планга куела.

Тәрбияви максатның эчтәлеге

Укучыларның тиешле дәрәҗәдәге тәрбиялелегеннән башка укыту процессын оештыру мөмкин түгел. Тәрбия процессы, беренче чиратта, укытуның эчтәлеге һәм методлары белән бәйле. Шуңа күрә программа эчтәлеген сайлаганда, материалның тәрбияви мөмкинлекләрен исәпкә алу мөһим. Эчтәлектә әхлакый проблемалар булган текстлар үзләре үк коммуникатив мотивациягә ия, шунлыктан аралашу ситуациясе булдыру әллә ни кыенлык тудырмый. Башка милләт вәкилләренең күңелен яулардай, аларда гомумкешелек әхлакый сыйфатларны тәрбияләрдәй татар әдәбияты өлгеләре белән таныштыру да шушы ук максатка буйсындырыла, сөйләшү-аралашуга алып чыгуга кулайрак булган әдәби әсәрләртәкъдим ителә.

Белем бирү максатының эчтәлеге

Укучыларның татар теле буенча лексик, грамматик күнекмәләре филологик белемнәр суммасы дәрәҗәсендә генә калмыйча, ә сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләрендә дә аралашуда кулланырлык дәрәҗәгә җитүе зарур. Ягъни, укучылар, нинди дә булса сүзне, я грамматик категорияне тану, аеру, аңлау, тәрҗемә итү дәрәҗәсендә генә түгел, аларны аралашу максатыннан мөстәкыйль кулланырлык дәрәҗәдә өйрәнергә тиешләр. Шул вакытта гына татар телен дәүләт теле буларак өйрәнү бурычы үтәлә.

Программага сайланган эчтәлек гомуми белем бирү системасының фундаменталь нигезен тәэмин итә һәм урта гомуми белем бирү баскычында ул тирәнәйтелә. Шулай ук сайланган эчтәлек укучыны рухи һәм әхлакый яктан тәрбияләү, укуның универсаль гамәлләрен формалаштыру максатларына хезмәт итә; башлангыч гомуми белем бирү баскычы программасы белән дәвамчанлыкны саклый.

Программа Федераль Дәүләт стандартларының методологик нигезе булган системалы-эшчәнлекле юнәлешкә туры килә торган   коммуникатив технологияне төп укыту ысулы буларак билгели. Укыту процессы, гомуми дидактик принциплардан тыш, коммуникатив технологиянең төп принципларын исәпкә алып оештырыла: *аралашуга аралашу аша өйрәтү принцибы* (телгә өйрәтү шартларын тормышта телне куллану шартларына якынлаштыру); *шәхси индивидуальләштерү принцибы* (укыту процессын укучыларның шәхси ихтыяҗларын, теләк-омтылышларын, индивидуаль-психологик үзенчәлекләрен исәпкә алып оештыру); *телне актив фикерләү нигезендә өйрәнү принцибы* (аралашу ситуацияләрендә сөйләм бурычына тәңгәл килгән лексик-грамматик материалны укучыларның мөстәкыйль куллануын тәэмин итү); *телне функциональ төстә өйрәнү принцибы* (лексик-грамматик материалның коммуникатив максаттан, аралашу ихтыяҗыннан һәм куллану ешлыгыннан чыгып билгеләнүе); *ана телен исәпкә алу принцибы* (балаларның ана теле буенча белемнәр системасын исәпкә алу). Моннан тыш, укыту процессында *сөйләм эшчәнлеге төрләренә үзара бәйләнештә өйрәтү принцибы* да зур әһәмияткә ия.

Рус балаларына татар теле һәм әдәбиятын укыту, ана теле һәм әдәбиятын укыту белән беррәттән, аларның филологик белемнәрен киңәйтә һәмкоммуникатив культурасын үстерә.

Укытуның гомуми, шәхси, предметара нәтиҗәләре

Төп гомуми белем бирү мәктәбендә телне гамәли үзләштерү нәтиҗәсендә укучыларда татар теленең күп мәдәниятле дөньядагы роле һәм мөһимлеге турында күзаллаулар формалаша. Татар мәдәниятенең укучылар өчен булган катламы белән танышу башка мәдәнияткә карата ихтирам хисе уята, ягъни укучыларга үз мәдәниятләрен дә тирәнрәк аңларга мөмкинлек бирә, аларда ватанпәрвәрлек хисе уята.

Төп гомуми белем бирү баскычында татар теленә өйрәтүнең программада күрсәтелгән күләмдә **гомуми нәтиҗәләре**:

– укучыларныңкоммуникатив компетенциясен(аралашу осталыгын) үстерү, ягъни татар телендә сөйләшүчеләр белән телдән яки язмача аралашу күнекмәләре булдыру;

– коммуникатив бурычлар куя һәм хәл итә белү, адекват рәвештә арашуның вербаль һәм вербаль булмаган чараларыннан, сөйләм этикеты үрнәкләреннән файдалана алу, итагатьле һәм киң күңелле әңгәмәдәш булу;

– “Туган тел”, “Әдәбият” предметларынакарата уңай мотивация һәм тотрыклы кызыксыну булдыру һәм шулар нигезендә белем алуның алдагы баскычларында татар телен уңышлы үзләштергә шартлар тудыру.

Төп гомуми белем бирү баскычын тәгәлләгәндә, укучының үзенә һәм үзенең әйләнә-тирәсендәге кешеләргә, тормыштагы яшәеш проблемаларына карата түбәндәге **шәхси кыйммәтләре формалашкан булуы күзаллана**:

– шәхесара һәм мәдәниятара аралашуда татар теленә карата ихтирамлы караш булдыру һәм аны яхшы өйрәнү теләге тудыру;

– әхлакый кагыйдәләрдә ориентлашу, аларны үтәүнең мәҗбүрилеген аңлау;

– әдәби әсәрләрдәге төрле тормыш ситуацияләренә һәм геройларның гамәлләренә гомумкешелек нормаларыннан чыгып бәя бирү;

– “гаилә”, “туган ил”, “мәрхәмәтлелек”, төшенчәләрен кабул итү, “башкаларга карата түземлелек, кайгыртучанлык”, “кеше кадерен белү” кебек хисләр формалашу.

Төп белем бирү баскычындататар теле һәм әдәбиятын укытуның **предметара нәтиҗәләре.** Татар теле, танып белү чарасы буларак, укучыларның фикер йөртү, интеллектуаль һәм иҗади сәләтләрен үстерүгә, шулай ук, реаль тормышта туган проблемаларны хәл итү өчен кирәк булган укуның универсаль гамәлләрен (***танып белү, регулятив, коммуникатив)***формалаштыругахезмәт итә.

Укучыларда мәгълүмати җәмгыятьтә яшәү һәм эшләү өчен кирәкле күнекмәләр үстерелә. Укучылар текст, күрмә-график рәсемнәр, хәрәкәтле яисә хәрәкәтсез сурәтләр, ягъни төрле коммуникацион технологияләр аша тапшырыла торган мәгълүмати объектлар белән эшләү тәҗрибәсе ала; презентацион материаллар әзерләп, зур булмаган аудитория алдында чыгыш ясарга өйрән*ә; у*кучыларда, компьютер яисә ИКТ нең башка чаралары белән эш иткәндә, сәламәтлеккә зыян китерми торган эш алымнарын куллана алукүнекмәләре формалаша.

Танып белүнәтиҗәләре:

– фикерләүне үстерү белән бәйле психик функцияләр: логик фикерләү, сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләрен табу, индуктив, дедуктив фикерли белү;

– иҗади һәм эзләнү характерындагы проблеманы билгеләү, аларны чишү өчен алгоритм булдыру;

– объектларны чагыштыру, классификацияләү өчен уртак билгеләрне билгеләү;

– төп мәгълүматны аеру, укылган яки тыңланган мәгълүматның эчтәлегенә бәя бирә белү;

– тиешле мәгълүматны табу өчен, энциклопедия, белешмәләр, сүзлекләр, электрон ресурслар куллану.

Регулятив нәтиҗәләр**:**

– уку хезмәтендә үзенә максат куя, бурычларны билгели белү;

– эш тәртибен аңлап, уку эшчәнлеген оештыра, нәтиҗәле эш алымнарын таба белү;
– уку эшчәнлеге нәтиҗәләрен контрольгә ала белү;
– билгеләгән критерийларга таянып, эш сыйфатына бәя бирә белү;
– укудагы уңышларның, уңышсызлыкларның сәбәбен аңлый, анализлый белү;
– ихтыяр көче, максатчанлык, активлык кебек сәләтләрне формалаштыру;
– дәрескә кирәкле уку-язу әсбапларын әзерли һәм алар белән дөрес эш итә белү;
– дәрестә эш урынын мөстәкыйль әзерли белү һәм тәртиптә тоту күнекмәләрен үстерү.

***Коммуникатив* нәтиҗәләр:**
– әңгәмәдәшеңнең фикерен тыңлый, аңа туры килерлек җавап бирә белү;
– әңгәмәдәш белән аралашу калыбын төзү;
– аралаша белү сәләтен үстерү (аралашучанлык, хисслелек, эмпатия хисләре);
– парларда һәм күмәк эшли белү;
– мәгълүматны туплау өчен, күмәк эш башкару;
– әңгәмәдәшең белән сөйләшүне башлый, дәвам итә, тәмамлый белү.

Татар теленә өйрәткәндә, түбәндәге материаль-техник чаралардан файдалану таләп ителә: күрсәтмә әсбаплар; белешмә материаллар; аудио һәм видео әсбаплар; мультимедиа укыту программалары; электрон дәреслекләр; компьютер программалары; интерактив программалар; электрон китапханә; лингафон кабинеты; татар сайтлары (**belem.ru; tatarile.org.com);** “АНА ТЕЛЕ” онлайн-мәктәбе (anatele.ef.com).

5 нче сыйныф

Сөйләм эшчәнлегенең төрләре буенча күнекмәләр

Сөйләү
- сорау һәм җавап репликаларын дөрес кулланып, тәкъдим ителгән ситуация буенча сөйләшү үткәрү (һәр укучының репликалар саны 7дән ким булмаска тиеш);
- укылган яки тыңланган текстның эчтәлеге буенча әңгәмә кору;
- җыйнак җөмләләрне җәенкеләндереп, хикәя төзү;
- лексик тема буенча бәйләнешле текст төзеп сөйләү (җөмләләр саны 8дән ким булмаска тиеш);
- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген сөйләгәндә, төрле җөмлә калыпларын урынлы куллану һәм фикерне эзлекле белдерү.

Тыңлап аңлау
- 1 минутлык бәйләнешле текстны тыңлап, эчтәлеге буенча сорауларга җавап бирү;
- дәрестә катнашучыларның җанлы сөйләмен тыңлап, эчтәлегенә төшенү.

Уку
- төрле жанрлардагы текстларны сәнгатьле итеп һәм тулысынча аңлап уку һәм төп мәгълүматны табып әйтү;
- тексттагы таныш булмаган сүзләрнең мәгънәләрен сүзлекләрдән табып аңлату;
- шигырьләрне яттан сөйләү.

Язу
- сүзлек диктантлары язу;
- лексик тема буенча хикәя язу;
- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеге буенча сорауларга язмача җавап бирү;
- җөмләләрне, бәйләнешле текстны үзгәрешләр кертеп язу.

Тел чаралары һәм аларны куллану күнекмәләре

Сөйләмнең фонетик ягы
– татар сөйләмен фонетик яктан дөрес оештыру;
– үзенчәлекле авазлы сүзләрне дөрес әйтү;
– аерым сүзләрдә, фразада басымны дөрес кую;
– әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләрен аеру;
– ритм һәм интонация үзенчәлекләрен исәпкә алып, җөмләләрне дөрес әйтү;

– актив үзләштерелгән сүзләрне дөрес язу.

Сөйләмнең лексик ягы

– аралашу барышында, коммуникатив максаттан чыгып, актив лексикадан файдалану;

– өйрәнелгән аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне һәм сүзтезмәләрне тану.

Сөйләмнең грамматик ягы

– өйрәнелгән грамматик формаларны сөйләмдә дөрес куллану һәм тексттан табып әйтү;

– җөмләнең төп коммуникатив төрләрен сөйләмдә куллану.

Социаль-мәдәни күнекмәләр

Татарстан Республикасында яшәүче милләтләр, туган як табигате, Татарстанның музейлары һәм театрлары,татар халкының күренекле шәхесләре турында мәгълүматлы булу.

Махсус күнекмәләр

Ике телле сүзлекләрдән, белешмә материаллардан, мультимедиа әсбапларыннан, татар сайтларыннан файдалану; сүзлекчә (сүзлек дәфтәре) алып бару.

Сөйләмнең предмет эчтәлеге

Телдән һәм язма сөйләмнең эчтәлеге белем һәм тәрбия бирү максатларыннан, шулай ук укучыларының яшь үзенчәлекләре һәм мәнфәгатьләреннән чыгып билгеләнә.

Яңа уку елы белән!

Кеше һәм сәламәтлек

Өйдә һәм кунакта

Туган ягыбызның табигате

Татарстан — минем республикам

Уйныйбыз да, биибез дә

Һөнәрләр дөньясында

Музейлар һәм театрлар

Сәяхәт итү

Җәй

Тел материалы

Фонетика. Лексик темаларга караган сүзләрнең әйтелеше һәм язылышы. Әйтелеше белән язылышы арасында аерма булган сүзләр. Сүз басымы.

*Лексика.*Аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне рецептив һәм продуктив рәвештә үзләштерү. Гади тотрыклы гыйбарәләр; сөйләм әдәбе берәмлекләре. Алынма сүзләр (мәсәлән, *музей, театр*). Актив үзләштерелгән сүзләрнең синонимнары, антонимнары. Сүз ясагыч кушымчалар: *-даш/дәш, -таш/тәш (сыйныфташ, юлдаш.*

Грамматика. Сан, тартым белән төрләнгән исемнәргә килеш кушымчалары ялгану тәртибе (*апа + лар + ым + ны; дәф + тәр + ләр + егез + гә).* Зат алмашлыкларының җөмлә төзүдә куллану үзенчәлекләре: (*Бу — абыем.* ***Аның*** *исеме — Марат.* ***Бу — безнең*** *мәктәп. Ул яңа.* ***Без аны*** *яратабыз*). Берлек һәм күплек сандагы тартымлы исемнәр. Тартым кушымчасының рус теленә тәрҗемә итү үзенчәлекләре. Инфинитив формасындагы фигыльнең модаль сүзләр белән кулланылышы: *барырга кирәк (кирәкми), алырга ярый (ярамый), сөйләргә тиеш (түгел).* Хикәя фигыльнең өйрәнелгән заман формалары. Билгесез киләчәк заман хикәя фигыльнең барлыкта-юклыкта зат-сан белән төрләнеше. *Буенда, буйлап, буенча* бәйлек сүзләре. *Бәлки, билгеле, димәк, беренчедән, икенчедән, минемчә, синеңчә* кереш сүзләре. Кушма *(башваткыч, тизәйткеч, урынбасар),* парлы *(бала-чага)* һәм тезмә (*бака яфрагы*) исемнәр.

Җөмләнең баш кисәкләре. Хикәя, боеру, сорау җөмләләрдә сүз тәртибе үзенчәлекләре. Җөмлә калыплары.

Лексик минимум

Яңа уку елы белән!

Аваз, хәреф, сузык, тартык, яңгырау, саңгырау, калын, нечкә, искә төшерергә, истә тотарга, кулланырга, кагыйдә, барысы да, һәрбер, сыйныфташ, димәк, уңыш, ярыйсы, уртача, шәп

Кеше һәм сәламәтлек
Сәламәт, гәүдә, каш, керфек, тән, терсәк, яңак, тез, саф һава, чиста, күзлек, уңайлы, шатланырга, елмаерга, өлкән, олы, чыныгырга, шөгыльләнергә, йөзү, йөгерү
Өйдә һәм кунакта
Рәхим итегез, рөхсәт итәргә, гафу итәргә, гафу үтенергә, сыйларга, сый, әзерләргә, әзер, пешерергә, авыз итәргә, кунакчыл, кунак итәргә, урнаштырырга, табын, куярга, бергәләп, чын күңелдән, зинһар өчен, өченчекөн, берсекөнгә
Туган ягыбызның табигате
Ала карга, песнәк, чәүкә, саескан, урман тавыгы, ач, ачлык, үләргә, үлән, үсемлек, бака яфрагы, гүзәл, гүзәллек, нәфис, нәфислек, сокланырга, тигез, иркен, алан, бурсык, җәнлек, дала
Татарстан – минем республикам
Милләт, төрле, тату, җитештерелергә, төзелергә, мул, уңыш (урожай), якын (около), артык (более), билгеле (танылган), очратырга, күрсәтергә, озынлык, тирәнлек, биеклек
Уйныйбыз да, биибез дә
Тиздән, көлкеле, әйбер, каршыларга, сикерү, чүлмәк вату, көрәш, аркан тартышу, катнашырга, чыгыш ясарга, ятларга, дәвам итәргә, түзәргә, тәбрикләргә, шатланырга

һөнәрләр дөньясында
Белгеч, нәшрият, китапханә, китапханәче, остаханә, кульъязма, тарихчы, хәрби хезмәткәр, янгын сүндерүче, хәбәрче, игенче, терлекче, урам себерүче, җыештыручы
Музейлар һәм театрлар
Тарих, тарихи, әдәбият, әдәби, милли, милләт, фән, фәнни, борынгы, әйбер, хәзинә, кызыклы, рәсем, рәсем ясарга, карачкы, төрле, башка (другой), таныштырырга, төрле, корал, дөнья
Сәяхәт итү
Юл, юлчы, юлдаш, хыял, хыялланырга, ышанырга, озатырга, тимер юл вокзалы, елга порты, ил, чит ил, инглиз, кытай, гарәп, төрек, диңгез, ял йорты
Җәй
Ком, комлык, кызынырга, сөенергә, чикерткә, күбәләк, черки, чебен, эссе, күләгә, җиләс, учак ягарга, күк, йолдыз, үстерергә, беренчедән, икенчедән, өченчедән, минемчә, синеңчә

6 нчы сыйныф

Сөйләм эшчәнлегенең төрләре буенча күнекмәләр
Сөйләү
- җәенкеләндерелгән репликаларны кулланып, аралашу ситуациясе буенча сөйләшү үткәрү (һәр укучының репликалар саны 8дән ким булмаска тиеш);
- сөйләм гыйбарәләрен урынлы кулланып, диалог төзеп сөйләү.
- лексик тема буенча хикәя төзеп сөйләү (җөмләләр саны 9дан ким булмаска тиеш);
- тасвирлау, хикәяләү элементларын кертеп, укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген сөйләү;
- шигырьләрне яттан сөйләү.

Тыңлап аңлау
- 1 минутлык текстны тыңлап, эчтәлеген эзлекле итеп телдән яки язмача сөйләп бирү;
- төрле жанрлардагы текстларны тыңлап аңлау һәм эчтәлеге буенча сорауларга җавап бирү;
- дәрестә катнашучыларның җанлы сөйләмен тыңлап, эчтәлегенә төшенү.

Уку
- төрле жанрлардагы текстларны сәнгатьле итеп һәм эчтәлегенә тулысынча төшенеп уку;
- укылган текстның эчтәлегенә карата үз мөнәсәбәтеңне белдерү;
- тексттагы таныш булмаган сүзләрнең мәгънәләрен сүзлекләрдән табып аңлату.

Язу
- лексик тема буенча бәйләнешле текст язу;
- җөмлә калыпларын, бәйләнешле текстларны үзгәрешләр кертеп язу.
- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеге буенча сорауларга язмача җавап бирү;
- шәхси хат язу.

Тел чаралары һәм аларны куллану күнекмәләре

Сөйләмнең фонетик ягы

– татар сөйләмен фонетик яктан дөрес оештыру;
– үзенчәлекле авазлы сүзләрне дөрес әйтү;
– сүзләрдә, фразада басымны дөрес кую;
– әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләрен аеру;
– ритм һәм интонация үзенчәлекләрен исәпкә алып, җөмләләрне дөрес әйтү;
– актив үзләштерелгән сүзләрне дөрес әйтү һәм язу.

Сөйләмнең лексик ягы

– аралашу барышында, коммуникатив максаттан чыгып, актив лексикадан файдалану;
– өйрәнелгән аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне һәм сүзтезмәләрне тану.

Сөйләмнең грамматик ягы

– өйрәнелгән грамматик формаларны сөйләмдә дөрес куллану һәм тексттан табып әйтү;
– җөмләнең төп коммуникатив төрләрен сөйләмдә куллану.

Социаль-мәдәни күнекмәләр

Татарстан Республикасының табигый байлыклары, икътисади һәм мәдәни казанышлары, авыл кешеләренең тормышы, татар халкының күренекле шәхесләре турында мәгълүматлы булу.

Махсус күнекмәләр

Ике телле сүзлекләрдән, белешмә материаллардан, мультимедиа әсбапларыннан, татар сайтларыннан файдалану; сүзлекчә (сүзлек дәфтәре) алып бару.

Сөйләмнең предмет эчтәлеге

Телдән һәм язма сөйләмнең эчтәлеге белем һәм тәрбия бирү максатларыннан, шулай ук укучыларының яшь үзенчәлекләре һәм мәнфәгатьләреннән чыгып билгеләнә.

Белем һәм хезмәт
Сәламәтлек — зур байлык
Туганлык мөнәсәбәтләре
Кешенең рухи дөньясы
Табигать — безнең йортыбыз
Бакча эшләре
Авыл тормышы
Татарстан Республикасы
Татар халкының күренекле шәхесләре

Тел материалы

Фонетика. Лексик темаларга караган сүзләрнең әйтелеше һәм язылышы. Әйтелеше белән язылышы арасында аерма булган сүзләр. Сүз һәм фраза басымы.

*Лексика.*Аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне рецептив һәм продуктив рәвештә үзләштерү. Гади тотрыклы гыйбарәләр; сөйләм әдәбе берәмлекләре. Сүз ясалышы: кушма (*һәрвакыт, ишегалды*) һәм тезмә (*өй туе, бәби туе, каз өмәсе, шәфкать туташы*) сүзләр. Сүз ясагыч кушымчалар: *-ча/-чә (заманча, татарча).* Актив үзләштерелгән сүзләрнең синонимнары, антонимнары.

Грамматика. Төрле килешләрдәге тартымлы исемнәр. Ялгызлык исемнәр. Асыл сыйфатларның чагыштыру һәм артыклык дәрәҗәләре. Микъдар, тәртип, җыю саннары. Билгеләү *(һәр, һәркем, барлык, бөтен, үз),* билгесезлек *(кемдер, кайчандыр, әллә кем, әллә нәрсә),* юклык *(беркая, берничек)* алмашлыклары. Хикәя фигыльнең хәзерге, билгеле һәм билгесез үткән заман, билгеле һәм билгесез киләчәк заман формалары. Шарт фигыль. Теләк фигыль *(барыйм әле, килим әле).* Боерык фигыльнең барлыкта һәм юклыкта зат-сан

белән төрләнеше. Фигыль һәм исем хәбәрләрнең гади, кушма һәм тезмә төрләре. Җөмләнең баш һәм иярчен кисәкләре. *Башка, бүтән, бирле, соң, таба, каршы* бәйлекләре. *Сәбәпле, аркасында* бәйлек сүзләре. Кереш сүзләр *(нәтиҗәдә, кызганыч, кызганычка каршы, бәхеткә каршы, киресенчә).* Хикәя, боеру, сорау җөмләләрдә сүз тәртибе үзенчәлекләре. Җөмлә калыплары.

Лексик минимум

Белем һәм хезмәт

Белем алырга, кабатларга, уйларга, тәрҗемә итәргә, төзәтергә, файдаланырга, кулланырга, хәтер, хәтерләргә, яттан, ятларга, атаклы, танылган, нәтиҗә, нәтиҗәдә, кызганыч, кызганычка каршы, бәхеткә каршы, киресенчә

Сәламәтлек – зур байлык

Шифаханә, хастаханә, шәфкать туташы, шәфкатьле, шифалы, әрекмән, тузганак, үги ана яфрагы, җыярга, киптерергә, кайнатырга, кәеф, хис итәргә, таләп, үтәргә, төгәл, сакланырга, хәл, тәэсир итәргә, аркасында, сәбәп, сәбәпле, гадәт, шуңа күрә, исән-сау булырга

Туганлык мөнәсәбәтләре

Кардәш, туганнан туган, бертуган, бердәнбер, онык, игезәк, кияү, кәләш, кияүгә чыгарга, өйләнергә, туй, юмарт, саран, ялгыз, гореф-гадәт, өй туе, бәби туе, каз өмәсе

Кешенең рухи дөньясы

Рухи, теләк, теләргә, иҗат итәргә, уздырырга, үткәрергә, бушка, юкка, омтылырга, маҗара, башваткыч, фотога төшерергә, башка (бүтән), соң (поздно), бигрәк тә (аеруча), каршы булырга, лаек булырга, хаклы булырга, заманча, аралашырга, хәбәрләшергә

Табигать — безнең йортыбыз

Кар күмә, боз каплый, кар бөртеге, һәр, һәркем, һәрвакыт, кайвакыт, кар эри, гөрләвек ага, кош-корт, бал корты, кырмыска, сайрарга, тургай, ау, ауларга, атарга (стрелять), чүл, Идел, Мишә, Агыйдел, Нократ

Бакча эшләре

Казырга, көрәк, түтәл ясарга, орлык, су сипкеч, чүп утарга, тырмаларга, тырма, эшчән, ялкау, май коңгызы, бөҗәк, бал корты, чикерткә

Авыл тормышы

Ишегалды, капка, сарай, койма, мунча, чиләк, кыр (басу), иген, игенче, үстерергә, ашлык, борчак, чөгендер, көнбагыш, кукуруз, терлекче, дуңгыз, көтү, көтү көтәргә, ашатырга, эчерергә, ат карарга, печән чабарга

Татарстан Республикасы

Милләт, күпмилләтле, күпчелек, ил башлыгы, җитәкче, эшкуар, хөкүмәт, икътисад, мәдәният, мәдәни, фәнни, үсеш алырга, дәүләт теле, тигез хокуклы, халыкара, кабул итәргә, билгеләп үтәргә, горурланырга

Татар халкының күренекле шәхесләре

Шәхес, күренекле, вәкил, мәгърифәтче, нигез салучы, бөек, дан, дан казанырга, көч куярга, өлеш кертергә, иҗат итәргә, киңәш, киңәшче, киңәш итәргә, казаныш, үрнәк алырга, сәхнә остасы, галим

7 нче сыйныф

Сөйләм эшчәнлегенең төрләре буенча күнекмәләр

Сөйләү

- төрле репликаларны кулланып, лексик темага сөйләшү үткәрү (һәр укучының репликалар саны 8дән ким булмаска тиеш);
- сөйләшү барышында үз фикереңне төгәл һәм эзлекле белдерү;
- тәкъдим ителгән темага монолог төзеп сөйләү (җөмләләр саны 10 нан ким булмаска тиеш);
- өстәмә чыганаклардан һәм сайтлардан файдаланып, кирәкле мәгълүматны табып сөйләү;

- укылган яки тыңланган текстның эчтәлеген кыскача сөйләү.
Тыңлап аңлау
- аралашуда катнашучыларның сөйләмен тыңлап аңлау һәм үз фикереңне эзлекле белдерү;
- 1 минутлык текстны тыңлап, аның төп эчтәлеген сөйләп бирү яки сорауларга җавап бирү.
- тыңланган диалогларда сүз нәрсә турында баруын әйтү.
Уку
- төрле жанрлардагы текстларны эчтән уку һәм эчтәлеген кыскача сөйләп бирү;
- текст белән танышып чыгып, эчтәлеге буенча төп мәгълүматны табу һәм әйтеп бирү.
Язу
- сөйләм ситуацияләренә бәйле репликаларны татарча яза белү;
- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген язмача сөйләп бирү;
- тәкъдим ителгән темага инша язу;
- аралашу гыйбарәләрен кулланып, шәхси хат язу.
Тел чаралары һәм аларны куллану күнекмәләре
Сөйләмнең фонетик ягы
– татар сөйләмен фонетик яктан дөрес оештыру;
– үзенчәлекле авазлы сүзләрне дөрес әйтү;
– сүзләрдә, фразада басымны дөрес кую;
– әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләрен аеру;
– ритм һәм интонация үзенчәлекләрен исәпкә алып, җөмләләрне дөрес әйтү;
– актив үзләштерелгән сүзләрне дөрес язу.
Сөйләмнең лексик ягы
– аралашу барышында, коммуникатив максаттан чыгып, актив лексикадан файдалану;
– өйрәнелгән аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне һәм сүзтезмәләрне тану.
Сөйләмнең грамматик ягы
– өйрәнелгән грамматик формаларны сөйләмдә дөрес куллану һәм тексттан табып әйтү;
– җөмләнең төп коммуникатив төрләрен сөйләмдә куллану.
Социаль-мәдәни күнекмәләр
Татарстан Республикасының сәүдә-икътисади казанышлары, татар халкының күренекле шәхесләре, милли уеннары, татар яшьләре турында мәгълүматлы булу.
Махсус күнекмәләр
Ике телле, антонимнар, синонимнар, фразеологик һәм башка төр сүзлекләрдән, белешмә материаллардан, мультимедиа әсбапларыннан, татар сайтларыннан файдалану; сүзлекчә (сүзлек дәфтәре) алып бару.
Сөйләмнең предмет эчтәлеге
Телдән һәм язма сөйләмнең эчтәлеге белем һәм тәрбия бирү максатларыннан, шулай ук укучыларының яшь үзенчәлекләре һәм мәнфәгатьләреннән чыгып билгеләнә.
Белем һәм тормыш
Өлкәннәр һәм кечкенәләр
Табигать һәм кеше
Ял итү
Спорт һәм сәламәт яшәү
Син һәм синең яшьтәшләре
Ел фасыллары
Татарстанның казанышлары
Сәүдә үзәгендә)

Тел материалы
Фонетика. Лексик темаларга караган сүзләрнең әйтелеше һәм язылышы. Әйтелеше белән язылышы арасында аерма булган сүзләр. Сүз һәм фраза басымы.
Лексика. Аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне рецептив һәм продуктив рәвештә үзләштерү. Гади тотрыклы гыйбарәләр; сөйләм әдәбе берәмлекләре. Актив

үзләштерелгән сүзләрнең синонимнары, антонимнары. Сүз ясагыч кушымчалар: *-кыч/кеч (ачкыч, бетергеч).*

Грамматика. Җөмләнең баш һәм иярчен кисәкләре. Аныклаучы теркәгечләр һәм теркәгеч сүзләр *(ягъни, аеруча, бигрәк тә).* Кушма *(бөтендөнья),* парлы *(туган-тумача, алыш-биреш, азык-төлек, мал-туар)* исемнәр. Лексик темаларга караган сыйфатларның исемләшүе. Хикәя фигыльнең үткән һәм киләчәк заман формалары. Сыйфат фигыльнең заман формалары. Хәл фигыль формалары. Исем фигыль. Теләк (*барасым килә*), ният (*бармакчы булам*), мөмкинлек/мөмкин түгеллек (*бара алам, бара алмыйм*), кирәклек/кирәк түгеллек (*барасым бар, барасым юк*), боеру (*барасы бул, барамы булма*) мәгънәләрен белдерә торган аналитик формалы фигыльләр. Процессның башлануын, дәвам итүен, тәмамлануын белдерә торган аналитик фигыльләр *(укый башлады, укып ята, укып бетерде).* Эндәш, кереш сүзләр. Җыючы *(һәм, вә, да-да, та-та, ни ... ни),* каршы куючы *(ләкин, ә, әмма, тик),* бүлүче *(я, яки, яисә)* теркәгечләр.

Лексик минимум

Белем һәм тормыш

Мәгариф, мөгаллим, шәкерт, мәгълүмат, катлаулы, төшенергә, тасвирларга, фикер йөртергә, фикер алышырга, күчереп язарга, тәҗрибә, тәҗрибәле, мәсәлән, мисал өчен, имтихан бирергә, чирек, түгәрәк (кружок), инша, мәкалә

Өлкәннәр һәм кечкенәләр

Шәҗәрә, нәсел, өлкән, олы, кече, туган-тумача, таныш-белеш, кадерләргә, хезмәттәш, лаеклы ял, пенсиягә чыгарга, кода, кодагый, каенана, каената, кешелекле, гадел, җитди, сөйкемле, холык, уңай, сыйфат (качество), ханым, әфәнде, туташ.

Табигать һәм кеше

Кешелек, иксез-чиксез, кадерен белергә, чара күрергә, пычратырга, зарарлы, матдә, тыюлык, тыярга, каршы торырга, бушлык, чишмә, күл, бөркет, карлыгач, күке, тукран, торна, болан, ак төлке

Ял итү

Күңел ачарга, күңел ачу үзәге, бергәләп, моң, көй, үзешчән сәнгать, тылсымлы, мәһабәт, зәвык, зәвыклы, Нәүрүз бәйрәме, Сөмбелә бәйрәме, халыкчан, багышларга, башланырга, тәмамланырга, дәвам итәргә

Спорт һәм сәламәт тормыш

Спортчы, чаңгычы, тимераякта шуучы, хоккейчы, футболчы, көрәшче, йөзүче, җиңәргә, җиңелергә, көндәш, беренчелек, исәп, алка (шайба), спорт сарае, боз сарае, фигуралы шуу, тау чаңгысы, су чаңгысы

Син һәм синең яшьтәшләрең

Яшьтәш, мөнәсәбәт, тыгыз, ышанычлы, урнаштырырга, дуслашырга, дус-иш, сәламләргә, бергә, буш вакыт, әңгәмә корырга, бәхәсләшергә, дөреслек, эзләргә, табарга, аңлатырга

Ел фасыллары

Ел фасылы, якынлашырга, үтәргә, кырау, томан, яшен, буран, салават күпере, һава торышы, офык, вакыт-вакыт, көнаралаш, көнен-төнен, көннән-көн, юеш, дымлы, коры, искиткеч, ләззәтләнергә, сокланырга, күз алдына китерергә, куанырга

Татарстанның казанышлары

Икътисад, икътисади, югары сыйфатлы, йөк машиналары, җиңел машиналар, әйбер, тегү әйберләре, күн әйберләре, йорт җиһазлары, көнкүреш кирәк–яраклары, азык-төлек, алыш-биреш, исәп-хисап, көндәшлек, салым, керем, чыгым, табыш, бурычка алырга, акча күчерергә, акча алмаштырырга, күпләп сатарга, хосусыйлаштырырга, хосусый, алдынгы, эшсез, эшсезлек

Сәүдә үзәгендә

Сәүдә, сәүдә итәргә, сәүдәгәр, сәүдәгәрлек, сатып алучы, баш киеме бүлеге, аяк киеме бүлеге, өс киеме бүлеге, заманча, модалы, ташлама, түләүле, түләүсез, ярминкә, кыйбат, кыйммәтле, арзан, бәя (хак), артык (слишком), акчасыз, акчасызлык

8 нче сыйныф

Сөйләм эшчәнлегенең төрләре буенча күнекмәләр

Сөйләү

- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеге буенча фикер алышуда катнашу;
- кара-каршы сөйләшү барышында аралашу максатына ирешү һәм үз фикереңне белдерү;
- тәкъдим ителгән ситуация буенча сөйләшү үткәрү (һәр укучының репликалар саны 10нан ким булмаска тиеш).
- дөнья яңалыклары турында хәбәр итү (җөмләләр саны 12дән ким булмаска тиеш);
- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген эзлекле итеп сөйләп бирү.

Тыңлап аңлау

- 1,5 минутлык текстны тыңлап, аның эчтәлеге буенча сөйләшү (полилог) үткәрү;
- диктор сөйләмен тыңлап, эчтәлеге буенча сорауларга җавап бирү.
- аралашуда катнашучыларның сөйләмен тыңлап аңлап, үз фикереңне эзлекле белдерү.
- тыңланган диалогларда сүз нәрсә турында баруын әйтү.

Уку

- фәнни-популяр текстларның, әдәби әсәрләрдән алынган өзекләрнең эчтәлеген тулысынча аңлап уку, кирәкле мәгълүматны табып әйтү;
- шигырьләрне сәнгатьле итеп уку, яттан сөйләү.

Язу

- сөйләм ситуацияләренә бәйле репликаларны татарча яза белү;
- лексик темага караган бәйләнешле текст язу;
- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген язу;
- бирелгән үрнәк буенча рәсми кәгазьләр (тәрҗемәи хәл, белдерү, белешмә, аңлатма язуы) язу;
- котлау (чакыру), шәхси хат язу.

Тел чаралары һәм аларны куллану күнекмәләре

Сөйләмнең фонетик ягы

– татар сөйләмен фонетик яктан дөрес оештыру;
– үзенчәлекле авазлы сүзләрне дөрес әйтү;
– сүзләрдә, фразада басымны дөрес кую;
– ритм һәм интонация үзенчәлекләрен исәпкә алып, җөмләләрне дөрес әйтү;
– актив үзләштерелгән сүзләрне дөрес язу.

Сөйләмнең лексик ягы

– аралашу барышында, коммуникатив максаттан чыгып, актив лексикадан файдалану;
– өйрәнелгән аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне һәм сүзтезмәләрне тану.

Сөйләмнең грамматик ягы

– өйрәнелгән грамматик формаларны сөйләмдә дөрес куллану һәм тексттан табып әйтү;
– җөмләнең коммуникатив төрләрен сөйләмдә куллану.

Социаль-мәдәни күнекмәләр

Татар халкының рухи казанышлары, гаилә этикасы, рәсми аралашу кагыйдәләре, татар халкының күренекле шәхесләре турында мәгълүматлы булу.

Махсус күнекмәләр

Ике телле, антонимнар, синонимнар, фразеологик һәм башка төр сүзлекләрдән, белешмә материаллардан, мультимедиа әсбапларыннан, татар сайтларыннан файдалану; сүзлекчә (сүзлек дәфтәре) алып бару.

Сөйләмнең предмет эчтәлеге

Телдән һәм язма сөйләмнең эчтәлеге белем һәм тәрбия бирү максатларыннан, шулай ук укучыларының яшь үзенчәлекләре һәм мәнфәгатьләреннән чыгып билгеләнә.

Белем һәм фән

Кеше холкы

Гаилә этикасы
Яраткан шөгыльләребез
Табигатьне саклау
Рәсми сөйләм
Татарстан шәһәрләр
Татарстанның казанышлары
Халыкка багышланган гомер

Тел материалы

Фонетика. Лексик темаларга караган сүзләрнең әйтелеше һәм язылышы. Әйтелеше белән язылышы арасында аерма булган сүзләр. Сүз һәм фраза басымы.

*Лексика.*Аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне рецептив һәм продуктив рәвештә үзләштерү. Тотрыклы сөйләм гыйбарәләре; сөйләм әдәбе берәмлекләре. Актив үзләштерелгән сүзләрнең синонимнары, антонимнары. Фразеологик берәмлекләр. Сүз ясагыч кушымчалар: *-чыл/-чел (ярдәмчел, вакчыл).*

Грамматика. Җөмләнең баш һәм иярчен кисәкләре. Кушма исем һәм кушма фигыль хәбәрләр. Затланышлы һәм затланышсыз фигыльләр. Аналитик формалы фигыльләр. Фигыльнең төшем юнәлеше. Бер составлы фигыль җөмлә. Атау җөмлә. Тулы һәм ким, җыйнак һәм җәенке җөмләләр. Татар җөмләсендә сүз тәртибе үзенчәлекләре. Туры сөйләм.

Лексик минимум

Белем һәм фән

Уку-язу әсбаплары, кулланма, уйланырга, хәл итәргә, үзләштерергә, гамәли, күнегергә, дәлилләргә, каршы килергә, тынычландырырга, күләмле, камил белергә, тикшеренү, чыгыш ясарга, белгеч, белгечлек

Кешенең холкы

Холык, намуслы, ихтирамлы, түземле (сабыр), түземлек, уйчан, максатчан, өлгер, горур, үткен, ягымлы, оялчан, тәкәббер, тупас, явыз, үзсүзле, ваемсыз, игътибар күрсәтергә, яхшылык, игелекле, борчырга, гаепләргә, начарлык, ия булырга, уңай, тискәре

Гаилә этикасы

Мәхәббәт, хатын, ир, гомер итәргә, үзара аңлашу, кайгыртырга, тәрбияләргә, тугры, тугрылык, итагатьле, юл куярга, үкенергә, югалтырга, битараф, бәяләргә, күп балалы, үги бала, үги әни, үги әти, ятим

Яраткан шөгыльләребез

Шөгыль, мавыктыргыч, максат куярга, ирешергә, сүз бирергә, көч куярга, тормышка ашырырга, нәтиҗәле, гаҗәпләнергә, фаразларга, сарыф итәргә, еш, сирәк, кайвакыт, һәрвакыт, даими, мөрәҗәгать итәргә, шәхес, рәхәтләнеп

Табигатьне саклау

Киләчәк, мохит, тынлык, үзгәреш, кискен, янгын, җир тетрәү, сакчыл, сак булырга, үсенте, чирәм, оя, коткарырга, сусаклагыч, җир-су, коточкыч, зарарланырга, ташларга, имгәтергә, үтерергә, торгызырга

Рәсми сөйләм

Сөйләм, рәсми, әдәби, гади, җирле, җыелыш, утырыш, мәҗлес, корылтай, идарә итәргә, рәис, рәсми кәгазь, белдерү, расларга, имза куярга, карар, беркетмә, аңлатма язуы, ышаныч язуы, таныклык, җаваплылык, сәркатип, вазифа, тавыш бирергә, кабул итәргә

Татарстан шәһәрләре

Көньяк-көнчыгыш, көньк-көнбатыш, төньяк-көнчыгыш, төньяк-көнбатыш, чикләшергә, чик, тоташтырырга, бәйләргә, нигез салырга, бүленергә, өлеш, мәйдан, мәйданчык, күпер, яр, данлыклы, таш дивар, тартып торырга, сокландыргыч, гаҗәеп

Татарстанның казанышлары

Эре, тармак, машина төзелеше, алга китәргә, алдынгы, эшкәртергә, эшләп чыгарырга, куәтле, матди, чимал, ягулык, арадашчы, арадашлык итәргә, тәртипкә салырга, бәйләнеш,

элемтә, турыдан-туры, ныгытырга, киңәйтергә, хезмәттәшлек итәргә, килешү төзергә, өлкә, төбәк

Халыкка багышланган гомер

Хәзинә, ачыш ясарга, өлеш кертергә, тынгысыз, бертуктаусыз, эзләнергә, чын, дөнья күрергә, җитәкчелек итәргә, билгеләп үтәргә, бүгенге, кичәге, киләсе, буын, хезмәт, дәүләт бүләге, олы җанлы, үлемсез, кабатланмас, искә алырга, казаныш, оештыручы

9 нчы сыйныф

Сөйләм эшчәнлегенең төрләре буенча күнекмәләр

Сөйләү

- күмәк сөйләшү (полилог) күнекмәләренә ия булу һәм аралашу барышында коммуникатив максатка ирешү;
- тәкъдим ителгән ситуация буенча сөйләшү үткәрү (һәр укучының репликалар саны 10нан ким булмаска тиеш).
- эзлекле һәм аңлаешлы, грамматик яктан дөрес бәйләнешле сөйләм булдыру (җөмләләр саны 12дән ким булмаска тиеш);
- монологик сөйләмдә фикерне төгәл һәм эзлекле белдерү;
-укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген аңлап, авторның позициясен аңлату һәм анда күтәрелгән мәсьәләләргә карата үз мөнәсәбәтеңне белдерү.

Тыңлап аңлау

- 1,5 минутлык текстны тыңлап, аның төп эчтәлеге турында үз фикерләреңне белдерү;
- лексик темаларга караган яңалыкларны, вакытлы матбугат язмаларын тыңлап аңлау, аларның эчтәлеген башкаларга җиткерү.
- тыңланган диалогларда сүз нәрсә турында баруын әйтү.

Уку

- төрле жанрлардагы текстларны эчтән уку һәм эчтәлеген кыскача сөйләп бирү;
- текст белән танышып чыгып, эчтәлеге буенча төп мәгълүматны табу һәм әйтеп бирү.

Язу

- сөйләм ситуацияләренә бәйле репликаларны татарча яза белү;
- рәсми кәгазьләрне (гариза, белдерү, белешмә, эшлекле хат) язу.
- укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген язмача сөйләп бирү;
- тәкъдим ителгән темага инша язу;
- аралашу гыйбарәләрен кулланып, шәхси хат язу.

Тел чаралары һәм аларны куллану күнекмәләре

Сөйләмнең фонетик ягы

– татар сөйләмен фонетик яктан дөрес оештыру;
- үзенчәлекле авазлы сүзләрне дөрес әйтү;
– сүзләрдә, фразада басымны дөрес кую;
– ритм һәм интонация үзенчәлекләрен исәпкә алып, җөмләләрне дөрес әйтү;
– актив үзләштерелгән сүзләрне дөрес язу.

Сөйләмнең лексик ягы

– аралашу барышында, коммуникатив максаттан чыгып, актив лексикадан файдалану;
– өйрәнелгән аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне һәм сүзтезмәләрне тану.

Сөйләмнең грамматик ягы

– өйрәнелгән грамматик формаларны сөйләмдә дөрес куллану һәм тексттан табып әйтү;
– җөмләнең төп коммуникатив төрләрен аера белү һәм сөйләмдә куллану.

Социаль-мәдәни күнекмәләр

Илләр һәм шәһәрләр, һөнәрләр, аралашу төрләре, татар халкының күренекле шәхесләре турында мәгълүматлы булу.

Махсус күнекмәләр

Ике телле, антонимнар, синонимнар, фразеологик һәм башка төр сүзлекләрдән, белешмә материаллардан, мультимедиаәсбаплардан, татар сайтларыннан файдалану; сүзлекчә (сүзлек дәфтәре) алып бару.

Сөйләмнең предмет эчтәлеге

Телдән һәм язма сөйләмнең эчтәлеге белем һәм тәрбия бирү максатларыннан, шулай ук укучыларының яшь үзенчәлекләре һәм мәнфәгатьләреннән чыгып билгеләнә.

Кешеләрнең тормышын бизәү

Илләр һәм шәһәрләр

Язмышыма үзем хуҗа

Һөнәр сайлау

Гаилә бюджеты

Белем һәм китап

Милли сәнгать

Кеше һәм мохит

Аралашу

Тел материалы

Фонетика. Лексик темаларга караган сүзләрнең әйтелеше һәм язылышы. Әйтелеше белән язылышы арасында аерма булган сүзләр. Сүз һәм фраза басымы.

*Лексика.*Аралашу темаларына караган лексик берәмлекләрне рецептив һәм продуктив рәвештә үзләштерү. Сөйләм гыйбарәләре; сөйләм әдәбе берәмлекләре. Актив үзләштерелгән сүзләрнең синонимнары, антонимнары. Фразеологик берәмлекләр. Сүз ясагыч кушымчалар: *–дан/-дән (тиздән, күптән).*

Грамматика. Гади һәм кушма җөмләләр. Теркәгечле һәм теркәгечсез кушма җөмләләр. Иярченле кушма җөмләләрнең сөйләмдә актив булган аналитик һәм синтетик төрләре, аларга хас бәйләүче чаралар. Тезмә һәм иярченле кушма җөмләләрдә тыныш билгеләре. Сөйләмнең иң зур берәмлеге – текст.

Лексик минимум

Кешеләрнең тормышын бизәү

Мәрхәмәтле, ачык йөзле, йомшак күңелле, шат күңелле, рәхмәтле, итагатьле, әдәпле, өметле, гадел, гыйлем, гыйлемле, кунакчыл, ярдәмчел, дус булырга, ихлас күңелдән, хупларга, мөһим, куркырга, ялгышырга, тыелырга, ия булырга

Илләр һәм шәһәрләр

Берләшкән Милләтләр оешмасы, Америка Кушма Штатлары, Бөекбритания, Якын Көнчыгыш, Ерак Көнчыгыш, Берләшкән Гарәп Әмирлекләре, Төркия, Истанбул, Һиндстан, Кытай, Мисыр, Әфганстан, Үзбәкстан, Әрмәнстан, өлкә, Мәскәү, Чиләбе, Төмән, Ижау, Әстерхан

Язмышыма үзем хуҗа

Юнәлеш, язмыш, хезмәт итәргә, Россиянең Кораллы Көчләре, ихтыяр көче, ихтыярлы, таләпчән, тыйнак, хөрмәт яуларга, зыялы, абруйлы, тәртипле, тотрыклы, үрнәк булырга, инанырга, түзәргә

Һөнәр сайлау

Һөнәр иясе, хезмәткәр, хезмәттәш, оешма, осталык, мөмкинлек, үзенчәлекле, хыял, хыялланырга, очучы, хәбәрче, мөхәррир, алтын куллы, сүзеңдә торырга, канәгать калырга, югары белем, һөнәри белем, кирәкле

Гаилә бюджеты

Хезмәт хакы, арттырырга, тоткарларга, вакытында, җитәргә (хватать), айлык, еллык, матди, акчаны белеп тотарга, исәпләргә, тукланырга, вак-төяк, кием-салым, бурыч, бурычка бирергә, бурычка алырга, түләүле, түләүсез, очраклы

Белем һәм китап

Кулъязма, елъязма, теркәргә, тупларга, басма (издание), махсус, фәнни-техник, фәлсәфи, тирән эчтәлекле, төшенергә, фикер алышырга, фикердәш, әзерлекле, гаять, мәгънә, ачыктан-ачык

Милли сәнгать
Халык иҗаты, эшкәртергә, күн, ясарга, келәм, бизәргә, асылташ, музыка коралы, курай, гөслә, гармун, көй, моң, моңлы, серле, дәртле, җәүһәр, мәхәббәт казанырга, гашыйк булырга, таң калдырырга, дастан, бәет, каһарман, кыйсса
Кеше һәм мохит
Тирә-юнь, мохит, табигать кочагы, җир-су, елга-урманнар, кош-корт, тереклек, буйсындырырга, чыганак, калдыклар, үле, туфрак, кисәргә, яндырырга, юкка чыгарга, югалту, аянычлы, коточкыч, җавапка тартырга, кимергә, күбәергә
Аралашу
Аралашырга, эшлекле аралашу, үз-үзеңне тоту кагыйдәләре, килешү, табигыйлек, кәеф күтәрергә, тәэсир итәргә, уртак, уртаклашырга, шатлык, кайгы, шәхси тормыш, бер-береңне аңлау, мактарга, ачуланырга, рәнҗетергә, түбәнсетергә, зарланырга, каршы куярга,әдәпсезлек, усаллык

Родная (татарская) литература

(татар төркемнәре)

Укытуның планлаштырылган нәтиҗәләре

Уртасыйныфларда татар әдәбиятын укытуның **гомуми нәтиҗәләре** түбәндәгеләр:
- укучыда әдәбиятны мөстәкыйль укып, аңларлык күнекмәләр булдыру;
- татар сүз сәнгатен рус һәм дөнья әдәбияты фонында кабул итәргә өйрәтү;
- татар әдәби теле нормаларын саклап язу һәм сөйләү күнекмәләре булдыру;
- кирәкле мәгълүмат һәм белемнәрне төрле чыганаклардан табу, алардан мөстәкыйль рәвештә кулланырга өйрәтү.

Уртасыйныфларда татар әдәбиятын укытуның **предмет нәтиҗәләре** түбәндәгеләр:
Танып-белү өлкәсендә:
- татарча әдәби текстны кабул итәргә һәм аңларга, иҗат ителгән чор белән тарихи-мәдәни бәйләнешләрен һәм аңа салынган мәңгелек кыйммәтләрне күзалларга өйрәтү;
- укыган әдәби әсәрнең эчтәлеген, темасын, проблемасын, идеясен беркадәр билгели, геройларын бәяли алуына ирешү;
- классик әдипләрнең тормыш һәм иҗат юлларына кагылышлы төп фактларны белүенә ирешү;
- татар әдәбияты текстларын рус әдәбияты әсәрләре белән гомумкешелек кыйммәтләренә мөнәсәбәттә чагыштыру күнекмәләре формалаштыру;
- *бәяләү өлкәсендә*:
- татар әдәбиятына хас рухи-әхлакый кыйммәтләрне, әдәби-эстетик үзенчәлекләрне аңларга өйрәтү;
- мәдәниятара бәйләнешләрне саклау, укучының башка милләтләр мәдәнияте һәм әдәбиятыннан мәгълүматлы, башка халыкларның сүз сәнгатенә хөрмәтле мөнәсәбәттә, толерант булуына ирешү;
- баланың үзаңын үстерү, ватанны яратырга өйрәтү, горурлык һәм гражданлык хисләре тәрбияләү;
- татар әдәбияты үрнәкләренә үз мөнәсәбәтеңне булдыру күнекмәсен формалаштыру.

коммуникатив яктан:
- татар әдәбияты әсәрләрен аңлап укый һәм кабул итә алуга ирешү;
- әдәби әсәрдәге вакыйгаларны һәм геройларны чагыштыру,әсәрне (өзекне) сәнгатьле итеп уку,өйрәнелгән әсәргә бәйле телдән һәм язмача фикерләрне белдерергә өйрәтү;
- аерым автор, аның әсәре, гомумән әдәбият турында кирәкле мәгълүматны белешмә әдәбият, вакытлы матбугат, Интернет чаралары аша эзләү күнекмәсе булдыру;
- укучының мөстәкыйль, иҗади фикерләвен активлаштыру;

- әдәби әсәрләр һәм ирекле темалар буенча татар телендә иҗади эшләр башкарырга өйрәтү.

эстетик яктан:

- әдәби әсәрнең эстетик кыйммәтен һәм милли үзенчәлекләрен тою хисе формалаштыру;
- баланың әдәби текстны эстетик бөтенлекле, шул ук вакытта әдәби һәм тел-сурәтләү алымнарының, образлылыкның үзенчәлекләрен һәм әһәмиятен аңлап бәяли белүенә ирешү;
- рус һәм татар телендәге әдәби әсәрләрне чагыштырып бәяләргә, әхлакый идеалларның охшаш һәм аермалы якларын билгеләргә өйрәтү.

Укыту предметының төп эчтәлеге

Әдәбият тарихы

Әдәбият тарихын өйрәнү халык авыз иҗатыннан башлана.

Халык авыз иҗаты

Халыкның милли рухи культура хәзинәсе буларак халык авыз иҗаты. Фольклор әсәрләрендә гомумкешелек кыйммәтләренең зур урын тотуы. Халык иҗатының язма әдәбият үсешенә, әдәби телгә зур йогынты ясавы. Фольклорның төп жанрлары. Әкиятләр. Мәкаль һәм әйтемнәр. Табышмаклар. Мәзәкләр. Җырлар. Бәетләр. Риваятьләр һәм легендалар.

Борынгы, урта гасырлар татар әдәбияты

Борынгы һәм Урта гасыр әдәбиятының мифологиягә һәм халык авыз иҗатына нигезләнүе. Ислам дине идеологиясе белән сугарылуы. Шәрык әдәбиятлары йогынтысы. Күчмә сюжетлар. Әсәрләрнең тематик төрлелеге һәм проблематикасы: гадел хөкемдар, кеше һәм Алла, шәхес һәм җәмгыять мөнәсәбәте, илаһи мәхәббәт һәм җир мәхәббәте, гаделлек, миһербанлылык, сабырлык. Әдәбиятта дини-әхлакый, суфыйчыл һәм дөньяви карашларның үрелеп баруы. Жанрлар төрлелеге.

XIX йөз әдәбияты

Бер яктан, урта гасыр әдәбияты традицияләренә нигезләнүе, икенче яктан, җәмгыятьтәге үзгәрешләргә бәйле яңа сыйфатлар белән баюы: реализм юлына чыгу, яңа төрләр һәм жанрлар барлыкка килү, сурәтләүнең яңа алым-чараларына мөрәҗәгать итү. Мәгърифәтчелек чоры әдәбиятының үзенчәлекләре. Һәртөр искелеккә каршы көрәшеп, идеал кеше образы тудырылу. Әдәбиятның чынбарлык проблемаларына мөрәҗәгать итүе. Яңа заман сүз сәнгатенә нигез салыну.

XX гасыр татар әдәбияты

Иҗтимагый-тарихи вакыйгаларның әдәбиятка тәэсире. Татар сүз сәнгатенең Шәрык һәм рус-Европа әдәби-фәлсәфи, мәдәни казанышларын үзләштерүе. Кеше һәм җәмгыять проблемасы.Чынбарлыкны реалистик һәм романтик чагылдыру үзенчәлекләре. Әхлакый һәм фәлсәфи эзләнүләр. Яңарыш чоры әдәбиятының әһәмияте.

Совет чоры татар әдәбиятының каршылыклы үсеше. Төп тема-проблемалар. Әдип һәм җәмгыять мөнәсәбәте. Бөек Ватан сугышы һәм татар әдәбияты. Илленче еллар ахырыннан башлап әдәбиятта сыйфат үзгәрешләре башлану. Сүз сәнгатендә милләт проблемасының алгы планга чыгуы. Әдипләрнең заман проблемаларына актив мөрәҗәгать итүе. Җәмгыятьтәге үзгәрешләрнең әдәбиятта чагылышы.

Төп әдәби-тарихи мәгълүматлар

Матур әдәбиятның тормышны танып белүнең бер формасы булуы һәм анда кеше рухи дөньясының байлыгы, күптөрлелеге чагылуы. Әдәбият һәм сәнгатьнең башка төрләре. Сүз сәнгатенең төп асылы (әхлаклылык, миһербанлылык тәрбияләү, яшәүнең төп принципларын, дөньяга дөрес караш, эстетик зәвык формалаштыру һәм, гомумән, гомумкешелек кыйммәтләре белән таныштыру).

Матур әдәбиятның иҗтимагый һәм мәдәни тормыштагы урыны. Татар әдәбиятының милли үзенчәлеге, гуманистик эчтәлеге, традицияләр дәвамчанлыгы һәм яңачалык. Татар әдәбияты мөрәҗәгать иткән тема-мотивлар, гомумкешелек кыйммәтләре.

Төп әдәби-теоретик төшенчәләр

Сүз сәнгате буларак әдәбият. Язма әдәбият һәм фольклор. Халык авыз иҗаты жанрлары. Әдәби төрләр һәм жанрлар. Әдәби образ.

Әдәби әсәрнең формасы һәм эчтәлеге: тема, проблема, идея, сюжет, композиция; сюжет элементлары; конфликт, автор образы, хикәяләүче образы; лирик герой.

Әдәби әсәрнең теле. Әдәби сурәтләү чаралары: чагыштыру, эпитет, метафора, гипербола, метонимия, символ, аллегория, җанландыру. Пейзаж. Портрет. Юмор һәм сатира.

Шигырь төзелеше: ритм, рифма, строфа.

Әдәби әсәрләрне танып-белү буенча төп эшчәнлек төрләре:

- Төрле жанрдагы әдәби әсәрләрне аңлап һәм иҗади уку;
- сәнгатьле уку;
- кабатлап сөйләүнең төрле төрләре (тулы итеп, кыскача, сайлап, аңлатмалар белән, иҗади бирем белән);
- шигъри текстларны яисә чәчмә әсәрдән өзекләрне яттан өйрәнү;
- әсәрләрне анализлау һәм шәрехләү;
- план төзү һәм әсәрләр турында бәяләмә (отзыв) язу;
- сочинение элементлары белән изложение язу;
- әдәби әсәрләр буенча һәм тормыштан алган фикер-карашларга, хис-кичерешләргә нигезләнеп сочинение язу;
- тема, проблема, жанр уртаклыклары нигезендә татар һәм рус әдәбиятындагы әсәрләрне чагыштырып бәяләү;
- рус телендәге әдәби текстларны татарчага һәм киресенчә тәрҗемә итү.

Укучыларның әзерлек дәрәҗәсенә таләпләр:

- сүз сәнгатенең образлы табигате;
- өйрәнгән әдәби әсәрнең эчтәлеге;
- классик әдипләрнең (Г.Тукай, Г.Камал, Ф. Әмирхан, М.Җәлил) тормыш һәм иҗат юлларының төп фактлары;
- өйрәнгән әдәби-теоретик төшенчәләр;
- әдәби текстны кабул итү һәм анализлау;
- әдәби текстның мәгънәви өлешләрен аерып чыгару, укыган буенча тезислар һәм план төзү;
- әдәби әсәрнең төрен һәм жанрын ачыклау;
- укыган әсәрнең темасын, проблемасын, идеясен билгеләү;
- геройларга характеристика бирү;
- сюжет, композиция үзенчәлекләрен, махсус сурәтләү чараларының ролен ачу;
- әдәби әсәрдәге эпизодларны һәм геройларны чагыштыру;
- укыганга үзеңнең мөнәсәбәтеңне белдерү;
- әсәрне (өзекне) сәнгатьле итеп уку;
- кабатлап сөйләүнең төрләреннән файдалану;
- өйрәнелгән әсәргә бәйле телдән һәм язмача фикерләрне белдерү;
- укыган әсәр буенча фикер алышуда катнашу, фикерләреңне дәлилли белү;
- укыган әсәрләргә бәяләмә (отзыв) язу;
- татар әдәби теленең нормаларына нигезләнеп, кирәкле темага телдән һәм язмача бәйләнешле текст төзү;
- эстетик зәвыкка туры килә торган әдәби әсәрләрне сайлау һәм аларны бәяләү;
- аерым автор, аның әсәре, гомумән әдәбият турында кирәкле мәгълүматны белешмә әдәбият, вакытлы матбугат, Интернет чаралары һ.б. аша эзләү.

Укытуны материаль-техник һәм мәгълүмати яктан тәэмин итү

Әдәбият предметын укыту барышында түбәндәге материаль-техник чараларны файдалану мөмкинлеге күздә тотыла:

- халык авыз иҗаты үрнәкләре;
- тарихи чыганаклар;
- сынлы сәнгать әсәрләре;
- тема буенча музыкаль әсәрләр;
- күрсәтмә әсбаплар;
- мультимедиа укыту программалары;
- электрон дәреслекләр;
- Интернет материаллары;
- электрон китапханә;
- компьютер программалары;
- укучыларның белемнәрен тикшерү программалары;
- сүзлекләр, энциклопедияләр;
- белешмә материаллар;
- татарча сайтлар;
- балалар өчен чыгарылган газета һәм журналлар;
- яңа әдәби китаплар;
- аудио-һәм видеоәсбаплар;
- интерактив тикшерү программалары;
- лингафон кабинеты.

Өйрәнелергә тиешле әсәрләр минимумы

5 сыйныф (13 әсәр)
Татар әдипләренең әсәрләре:
К. Насыйри “Патша белән карт”;
Г. Тукай “ Су анасы”;
Г. Ибраһимов “Яз башы”;
М. Җәлил “Алтынчәч” (өзек);
Ф. Кәрим “Кыр казы”;
Ф. Хөсни “Чыбыркы”;
Ф. Яруллин “Зәңгәр күлдә ай коена”;
М. Әгъләм “Матурлык минем белән”;
Н. Дәүли “Бәхет кайда була?”.
Биографик белешмәләр: К. Насыйри, Г. Тукай, Г. Ибраһимов, М. Җәлил.
Рус язучыларының тәрҗемә әсәрләре: А. Платонов “Ягъфәр бабай”;
6 сыйныф (13 әсәр)
Татар әдипләренең әсәрләре:
Г. Тукай “Шүрәле”, “Туган авыл”;
М.Гафури “Ана”;
Һ. Такташ “Мокамай”;
М. Җәлил “Имән”, “Чәчәкләр”;
Ә. Еники. “Матурлык”;
Г. Бәширов “Сабантуй”;
И. Гази “Онытылмас еллар”(өзек);
М. Мәһдиев “Фронтовиклар”(өзек);
Биографик белешмәләр: Һ. Такташ, Ш. Маннур, М. Гафури, Ә. Еники, М.Мәһдиев. (ике әсәр буларак карала)
Рус язучыларының тәрҗемә әсәрләре: А.Чехов “Анюта.
7 сыйныф (14 әсәр)
Татар әдипләренең әсәрләре:

Г. Тукай “Милли моңнар”;
Г. Ибраһимов “Табигать балалары” (өзек);
С. Хәким “Бакчачылар”;
Һ. Такташ “Алсу”;
Ф. Кәрим “Бездә яздыр”;
Г. Кутуй “Рәссам”;
Ә. Еники “Кем җырлады?”;
Г. Бәширов ”Менә сиңа мә!”;
И. Гази “Йолдызлы малай”;
М. Мәһдиев “Без - кырык беренче ел балалары”(өзек);
М. Галиев “Нигез” (өзек);
Т. Миңнуллин “Монда тудык, монда үстек” (өзек);
Биографик белешмәләр: Г. Тукай, С. Хәким, Г. Әпсәләмов, Ә. Еники (бер әсәр буларак исәпләнә).
Рус язучыларының тәрҗемә әсәрләре: А. Пушкин “Кышкы кич”,

8 сыйныф (15)

Татар әдипләренең әсәрләре:
Г.Тукай “Пар ат”;
Г. Ибраһимов “Алмачуар”;
Ш. Камал “Буранда”;
С. Хәким “Җырларымда телим”;
Ф. Хөсни “Сөйләнмәгән хикәя”;
Ш. Маннур “Муса”(өзек);
Г. Афзал “Юл газабы”, “Йөз кабат”;
М. Мәһдиев “Кеше китә, җыры кала” (өзек);
Ф. Садриев “Бәхетсезләр бәхете” (өзек);
М. Әгъләм “Каеннар илендә”;
Р. Харис “Ике гөл”
Т. Миңнуллин “Моңлы бер җыр”(өзек).
Биографик белешмәләр: Г. Афзал, Ф. Садриев, М. Әгъләмов, Т. Миңнуллин (бер әсәр буларак исәпләнә).
Рус язучыларының тәрҗемә әсәрләре: А. Куприн “Олеся”(өзек).

9 сыйныф (15 әсәр)

Татар әдипләренең әсәрләре:
Г. Тукай “Ана догасы”;
Г. Ибраһимов “Сөю-сәгадәт”;
Ф. Әмирхан “Хәят” (өзек);
Г. Камал “Беренче театр”;
Ә. Еники “Әйтелмәгән васыять”;
Г. Әпсәләмов “Ак чәчәкләр”(өзек);
А. Гыйләҗев “Җомга көн кич белән”(өзек);
Г. Афзал “Өф-өф итеп”;
Р. Мингалим “Сап – сары көзләр”;
Р. Әхмәтҗанов “Сандугач керде күңелгә”, “Әкияттән”;
Ш. Хөсәенов “Әни килде”.
Биографик белешмәләр: Ф. Әмирхан, Г. Ибраһимов, А. Гыйләҗев, Г. Камал, Ш. Хөсәенов, Р. Мингалим.
Рус язучыларының тәрҗемә әсәрләре: А. Пушкин “Пәйгамбәр”.

Родная (татарская) литература
(рус төркемнәре)

5нче сыйныф
5 нче сыйныф укучыларының әзерлек дәрәҗәсенә таләпләр:

– әдәби әсәрләрне, сүзләрен дөрес әйтеп, йөгерек уку;
– авторның әйтергә теләгән фикерен аңлау, үз мөнәсәбәтен белдерү, өлешләргә бүлә һәм планын төзи белү;
– әдәби – теоретик төшенчәләрне рус әдәбият белеме белән тәңгәлләштерү;
– татар әдәбиятының дөнья культурасында тоткан урынын аңлау;
– авторларның тормыш юлы һәм иҗаты турында кыскача күзаллау;
– 8 − 10 татар, рус, чит ил язучысы, шагыйрьләре исемнәрен һәм алар язган әсәрләрне белү;
– 3 − 4 сәнгать әһеленең тормышы, иҗатын турында мәгълүматлы булу;
– Казан һәм Татарстан төбәгендәге мәдәният учаклары (музей, театр, һ. б.), балалар матбугаты турында белү;
– төрле халыкларның фольклор үрнәкләрен татар халык авыз иҗаты белән чагыштыру;
– 5 мәкаль, 5 әйтемне русча эквивалентлары белән истә калдыру;
– мәкаль белән әйтем, фантастика белән әкият арасындагы аерманы белү;
– төрле авторларның 2 − 3 шигырен яттан сөйли белү;
– сүзлекләр, энциклопедияләр, Интернет-ресурслардан файдаланып, кирәкле материалны таба белү;
– төрле темаларга проект эше яклау;
– әдәби әсәргә, тормыш белән бәйләп, үз гамәлләренә бәя бирү.

Курс темаларының эчтәлеге

Өйрәнелергә тиешле әсәрләр минимумы

К. Насыйри, “Патша белән карт”әкияте;
Г. Тукай, “Су анасы”әкият-поэмасы;
М. Җәлил, “Алтынчәч” (либреттодан өзек);
Ф. Кәрим, “Кыр казы”шигыре;
Ф. Хөсни, “Чыбыркы” (хикәясеннән өзек);
М. Әгъләм, “Матурлык минем белән”шигыре;
Н. Дәүли, “Бәхет кайда була?” шигыре.

Искәрмә: минимумнан тыш өстәмә уку материалын сайлау мөмкинлеге, укытучы карамагында кала. Биредә мәктәпнең уку планында һәм еллык календарь графигында исәпкә алынаган сәгатьләр истә тотыла.

Кереш.
Язучылар китапның кеше тормышындагы роле турында. Китап бер буынның икенчесенә васыяте. Китапның төзелеше (тышы, титул, форзац битләре, астөшермәләр, бүлек исемнәре); китапны төзүчеләр (авторлары, рәссамы, редакторлары, корректоры, җыючылары, нәшрияты). Татар әдәбияты дәреслеге һәм аның белән эшләү үзенчәлекләре.
I. Борын-борын заманда.
Халык авыз иҗаты.
Фольклор – халыкның коллектив иҗат җимеше. Анда халыкның теләк-омтылышының чагылышы. Фольклорның вариантлы булуы. Фольклор әсәрләрен башкаручылар (әкият сөйләүчеләр, чичәннәр һ.б.). Фольклор әсәрләренең төрләре, жанрлары. Балалар фольклоры (бишек җырлары, табышмаклар, тизәйткечләр һ.б.).

Әдәбият теориясе. Фольклор. Халык авыз иҗаты.

Татар халык әкиятләре. Халык прозасының бер төре буларак әкиятләр. Әкиятләрнең хайваннар турында, тылсымлы, тормыш-көнкүреш төрләре булуы. Әкиятләргә салынган мәгънә, аларның әкият төзәтүгә юнәлдерелгән булуы, фәлсәфәсе.

«Ак бүре» (татар халык әкияте). Әкияттә яхшылык белән явызлык көрәше. Әкияттә халык морале, тылсым элементлары. Ак бүренең төрки халыкларның тотемы булуы. Әкияттәге традицион образлар. Тылсымлы әкиятләрнең поэтикасы. Тылсымлы әкияттә фантастика.

Татар халык әкияте «Абзар ясаучы төлке», «Өч кыз», «Башмак», «Куркак юлдаш», рус халык әкиятләре «Төлке белән Алёнушка», башкорт халык әкияте «Карга ни өчен исемен әйтеп бетерми?» Төрле халык әкиятләрендәге уртак һәм аермалы яклар. Әкиятләрдә халыкның яшәү рәвеше, менталитеты чагылышы. Әкият геройлары, аларга хас сыйфатлар.

Әдәбият теориясе. Әкият. Әкият төрләре. Әкиятләрнең теле. Гипербола, литота. Әкият формулалары. Чагыштыру.

II. Әкият яздым, укыгыз...

Халык әкиятләреннән үсеп чыккан автор әкиятләре турында мәгълүмат. Аларның уртак һәм аермалы яклары. Автор әкиятләрендә халык әкиятләренең мотивлары, образларының үстерелеше.

Каюм Насыйри. Тормыш юлы турында мәгълүмат.

«Патша белән карт» әкияте. Әкияттә ил белән идарә итүче образы. Халыкның бер вәкиле булган тапкыр карт образы, аның зирәклеге. Әкиятнең диалогка корылган булуы. **«Күләгә»** әкиятенә салынган мораль.

Габдулла Тукай. Әдип турында мәгълүмат.

«Су анасы» әкият-поэмасы. Әкият-поэмада кеше һәм табигать мөнәсәбәтләре. Су анасы мифик образы. Әсәрдә малай образының бирелеше, аңа салынган мәгънә. Г.Тукай әкиятләренә иллюстрацияләр авторы – Байназар Әлменов. Аның иҗаты, ачыш-табышлары.

Әдәбият теориясе. Әкият-поэма төшенчәсе.

Фәнис Яруллинның «Хәтерсез Күке» әкияте. Әкиятнең эчтәлеге. Күке образы. Авторның ачышы. Халык әкиятләре уртак яклары.

Владимир Дальның«Кар кызы» әкияте. Рус халык әкиятынең эчтәлеге.«Төлке белән Алёнушка» әкияте белән уртак яклары.

Ганс Христиан Андерсенның «Борчак өстендәге принцесса» әкияте. Әкиятләрдә төрле катлам халык вәкилләрен ачу үзенчәлеге. Әкияттә халык әкиятләренә хас үзенчәлекләр.

Туфан Миңнуллинның «Гафият турында әкият» әкият-пьесасы. Драматургиядә халык әкиятләренең мотивын куллану. Гафият исемле малай, әкиятче, мифик образлар, урман җәнлекләре образлары. Алар аша автор идеясенең ачылуы.

Әдәбият теориясе. Әкият-пьеса төшенчәсе.

«Әкият» курчак театры турында мәгълүмат. Театрлар тарихында курчак театрларының урыны, әһәмияте. Казандагы «Әкият» курчак театрының бинасы, репертуары, җитәкчелеге, режиссёрлары, актёрлары.

III. Хыял канатларында.

Адлер Тимергалин Адлер Тимергалин турында белешмә.

«Сәер планетада». Әсәрдәге вакыйгалар аша балаларда җаваплылык хисләре тәрбияләү. Әсәрдәге фантастик алымнар.

Теоретик төшенчә. Фантастика. Фантастик элементлар.

Рудольф Эрих Распе.

«Сигез аяклы куян». Барон Мюнхгаузен маҗараларының берсен өйрәнү. Әсәрдәге чынбарлык белән фантастиканың нисбәте.

IV. Белем баскычлары.

Белемгә омтылу. «Мөхәммәдия» мәдрәсәсе турында мәгълүмат.Мәдрәсәнең 1882 нче елда Казанда ачылуы. Анда белем алучыларның шәкертләр дип аталуы.

Казанның Татар укытучылар мәктәбе турында мәгълүмат. Аның 1876 нчы елда ачылуы. Дүрт ел дәвамында белем алган укучыларның рус теле укытучысы булып китүе. Аларны Василй Радлов, Василий Богородицкий, Каюм Насыйри укытуы.

Казан университеты турында мәгълүмат. Аның 1804 нче елның 17 нче ноябрендә ачылуы. Анда Карл Фукс, Илья Березин, Николай Лобачевский эшләве. Анда белем алган атаклы кешеләр. Хәзер аның Казан (Идел буе) федераль университеты дип аталуы.

Гаяз Исхакый. Язучы турында мәгълүмат.

«Мөгаллим» пьесасы. Салих образы. Аңа салынган автор идеалы.

Дәрдемәнд. Дәрдемәнд турында мәгълүмат.

«Кил, өйрән...» шигыре. «Кил, өйрән...» шигыренә бәйләп телләр белүнең әһәмияте турында сөйләшү.

V. Балачак — хәтерләрдә мәңге калачак...

Габдулла Тукайның «Исемдә калганнар» әсәреннән өзек. Әсәрдә кечкенә Тукай образының бирелүе. Автобиографик әсәр герое белән Тукай арасында уртак һәм аермалы яклар. Кечкенә Габдулланың **Хаҗиморат Казаковның «Бәләкәй Апуш» картинасында** сурәтләнеше.

Рабит Батулла.

«Тукай-Апуш» әсәре. Кечкенә Апушка хас сыйфатлар. Аның иптәшләреннән аермалы ягы – сәләтле булуы.

Габдулла Тукайның Кырлайдагы музее. Музей урнашкан төбәк. Андагы истәлекле экспонатлар.

Теоретик мәгълүмат. Мемориаль комплекс.

Ибраһим Газның «Илдус» әсәре. Малайның үз-үзен тотышы.Лагерьда Илдус белән бәйле вакыйга турында сөйләшү.

«Салават күпере» журналы. Аның тарихы һәм бүгенгесе турында мәгълүмат.

VI бүлек. Ватаным өчен.

Гадел Кутуйның «Рөстәм маҗаралары» повестеннан «Әби әкияте», «Яз җиткәч», «Сихерле чәчәкләр», «Расад» бүлекләрен уку. Рөстәм образы турында сөйләшү. Малайга хас сыйфатларны табу. Хыял белән чынбарлык арасындагы аерманы табарга өйрәнү.

Муса Җәлил.

«Сагыну», «Соңгы җыр» шигырьләре. Аларга салынган хисне аңлау. **«Алтынчәч»либреттосыннан** өзек өйрәнү. Либреттоның әкияткә һәм дастанга нигезләнеп язылган булуы. Аның төп каһарманнары: Тугзак ана, Җик, Алтынчәч. **Нәҗип Җиһановның** либреттога музыка язуы. Композиторның иҗаты.

Муса Җәлил исемендәге Татар дәүләт академия опера һәм балет театры турында мәгълүмат.

Җырчы Мөнирә Булатова иҗаты. Ул башкарган арияләр. Язмышының опера сәнгате белән бәйле булуы.

Фатих Кәримнең «Кыр казы», «Ватаным өчен», «Сөйләр сүзләр бик күп алар...» шигырьләрен уку. Аларда Туган илне саклау, ярату хисләренең салынган булуы.

Лев Кассильнең «Мәңгелек хәтер». Мәскәү Кремле янындагы мәңгелек ут.1965 нче елда Мәскәүгә герой-шәһәр исеме бирелүе.

Фаил Шәфигуллин.

«Сугышчан бурыч» хикәясе. Әсәрдә Нәбир исемле малайның үз-үзен тотышы. Малай кылган гамәлләр.

Шәүкәт Галиев.

«Аталы-уллы солдатлар» балладасы. Илне басып алучыларга көрәштә халыкның фидәкарьлеге. Ил батырларына хөрмәт.

Әдәбият теориясе. Баллада.

VII. Кояшлы ил – бәхет иле.

Нәби Дәүлинең «Бәхет кайда була?» «Мин җирдә калам»шигырьләрендә бәхет эзләү һәм табу кебек фәлсәфи мәсьәләнең чишелеше. Лирик герой өчен бәхетнең үзе яшәгән җирдә булуы.

Теоретик төшенчә.Шигырь. Ритм. Рифма.

Мәдинә Маликованың «Оҗмах балалары». Пьесада кешенең үз илендә, туганнары янында гына бәхетле була алуы.

Фатих Хөсни. Автор турында белешмә.

«Чыбыркы» хикәясе . Хикәядә малайның үз эшләре өчен җавап бирүе. Авторның бала психологиясен ачу үзенчәлеге.

Әдәбият теориясе. Сюжет. Сюжет элементлары (экспозиция, төенләнеш, вакыйгалар үстерелеше, кульминация, чишелеш).

Фоат Садриевның «Көнбагыш чәчәге» хикәясе. Яхшылыкның нәтиҗәсе яхшылык булуын аңлау.

Әхмәт Рәшитов.

« Кояшлы ил – бәхет иле» шигыре. Туган ил кадерен белергә өйрәтү. Лирик геройның кичерешләрен ачу.

Мәгъсүм Хуҗин.

«Туган көн» хикәясе. Олыларга игътибарлы булырга өйрәтү. Кешеләрнең күңелен күтәрү – зур бәхет булуын ачыклау.

VIII. Кеше – табигать баласы.

Равил Фәйзуллинның «Табигать кочагында» шигыре. Шигырьдә табигатьне саклау, аны ярату хисләре өстенлек итүен ачыклау.

Мөдәррис Әгъләмовның «Матурлык минем белән» шигыре, «Җир-ана, кояш һәм башкалар» балладасы. Матурлыкны табигатьтән эзләү мотивы. Табигатьнең кешеләргә мәрхәмәтле булуы, аны сакларга кирәклеге.

Рәссам Иван Иванович Шишкин иҗаты. Аның Татарстан белән бәйле язмышы. Иҗаты.

Нури Арслановның «Ринат авылда» шигыре. Лирик геройның авыл табигате, мохите белән танышуы.

Гәбделхәй Сабитов.

«Чәчәк нигә боекты?» хикәясе. Кызчыкның әнисенә ярдәм итүе, табигатьне яратуы.

Борис Вайнерның «Искиткеч китап». Елның дүрт фасылы. Аларның һәрберсе үзенчә матур булуы.

IX. Эш беткәч көләргә ярый.

Ләбиб Леронның «Пирамида» хикәясе. Укучыларда белем алуга теләк тудыру. Укымыйча гына белемле булып булмавын ачыклау.

Теоретик төшенчә. Юмор.

Алмаз Гыймадиев.

«Зөлфия + ... мин» хикәясе. Яшүсмерләрне беренче мәхәббәт хисләренең сурәтләнеше. Язуда гына түгел, тормышта да хаталар җибәрергә ярамавын ачыклау.

Шәүкәт Галиев.

«Ул кем?» «Әлләкем», «Мәрзия мәсьәләсе» шигырьләре. Шагыйрьнең табышмак, юмористик шигырьләрендә бала хисләренең ачылышы.

Ятлау өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр

Дәрдемәнд, "Кил, өйрән...".
Ф.Кәрим, "Сөйләр сүзләр бик күп алар...".
Р.Фәйзуллин, "Табигать кочагында".

Дәрестән тыш (өстәмә) уку өчен тәкъдим ителгән әсәрләр

(укытучы сайлавы буенча)

Башмак (татар халык әкияте).
Төлке белән Алёнушка (рус халык әкияте).
Карга ни өчен исемен әйтеп бетерми? (башкорт халык әкияте).

Куркак юлдаш (татар халык әкияте).
Каюм Насыйри. Күләгә.
Фәнис Яруллин. Хәтерсез күке.
Владимир Даль. Кар кызы.
Ганс Христиан Андерсен. Борчак өстендәге принцесса.
Рудольф Эрих Распе. Сигез аяклы куян.
Тукай-Апуш. Рабит Батулладан.
Илдус. Ибраһим Газидан.
Мөнирә Булатова.
Фатих Кәрим. Ватаным өчен.
Мәңгелек хәтер. Лев Кассильдан.
Сугышчан бурыч. Фаил Шәфигуллиннан.
Оҗмах балалары. Мәдинә Маликовадан.
Көнбагыш чәчәге. Фоат Садриевтан.
Әхмәт Рәшитов. Кояшлы ил — бәхет иле.
Мәгъсүм Хуҗиннан. Туган көн.
Нури Арсланов. Ринат авылда.
Габделхәй Сабитов. Чәчәк нигә боекты?
Борис Вайнер. Искиткеч китап.
Шәүкәт Галиев. Мәрзия мәсьәләсе.

6нчы сыйныф

6 нчы сыйныф укучыларның әзерлек дәрәҗәсенә таләпләр:

– әдәби әсәрләрне, сүзләрен дөрес әйтеп, йөгерек уку;
– авторның әйтергә теләгән фикерен аңлау, үз мөнәсәбәтен белдерү, өлешләргә бүлә һәм планын төзи белү;
– әдәби − теоретик төшенчәләрне рус әдәбият белеме белән тәңгәлләштерү;
– татар әдәбиятының дөнья культурасында тоткан урынын аңлау;
– авторларның тормыш юлы һәм иҗаты турында кыскача күзаллау;
– 6 нчы сыйныф өчен минимумга кергән әсәрләрнең кыскача эчтәлеген, төп геройларын, күтәрелгән проблеманы белү;
– 10 −12 татар, рус, чит ил язучысы, шагыйрьләре исемнәрен һәм алар язган әсәрләрне белү;
– 3 − 4 сәнгать әһеленең тормышы, иҗаты турында мәгълүматлы булу;
– Казан һәм Татарстан төбәгендәге мәдәният учаклары (музей, театр, концерт залы, һ. б.), балалар матбугаты турында белү;
– төрле халыкларның фольклор үрнәкләрен татар халык авыз иҗаты белән чагыштыру;
– төрле халыкларның киң таралган мифларыннан хәбәрдар булу, берничә мисал китерә белү;
– 5 мәкаль, 5 әйтемне русча эквивалентлары белән истә калдыру;
– мәкаль белән әйтем, миф белән әкият, халык җыры белән автор җыры арасындагы аерманы белү;
– төрле авторларның 2 − 3 шигырен яттан сөйли белү;
– сүзлекләр, энциклопедияләр, Интернет-ресурслардан файдаланып, үзенә кирәкле материалны табу;
– төрле темаларга проект эше яклау;
– әдәби әсәрне тормыш белән бәйләп, үз гамәлләренә бәя бирү.

Курс темаларының эчтәлеге

Өйрәнелергә тиешле әсәрләр минимумы

1. Г.Тукай, «Шүрәле» әкият-поэмасы, «Туган авыл» шигыре;

2. М.Гафури, «Ана» шигыре;
3. Һ.Такташ, «Мокамай» поэмасы;
4. М.Җәлил, «Чәчәкләр» шигыре;
5. Ә.Еники, «Туган туфрак» хикәясе;
6. Г.Бәширов, «Туган җирем — яшел бишек» повестеннан «Язгы сабан туйлары» өзеге.

Искәрмә: минимумнан тыш өстәмә уку материалын сайлау мөмкинлеге, укытучы карамагында кала. Биредә мәктәпнең уку планында һәм еллык календарь графигында исәпкә алынаган сәгатьләр истә тотыла.

I. Мифлардан чынбарлыкка.
Халык авыз иҗаты.
Фольклор – халыкның коллектив иҗат җимеше. Анда халыкның теләк-омтылышының чагылышы. Фольклорның вариантлы булуы. Фольклор әсәрләренең жанрларын гомуми күзаллау. Балалар фольклоры (бишек җырлары, табышмаклар, тизәйткечләр, мәкальләр һ.б.). Башка халык авыз иҗаты белән чагыштыру.
Әдәбият теориясе. Фольклор. Халык авыз иҗаты.
Мифлар. Татар халык мифлары.
Мифлар – кешеләрнең дөньяны фантастик аңлавы. Мифик геройлар турында төшенчә. Миф белән әкиятнең аермасы. Рус, грек мифлары белән чагыштыру. «Шүрәле», «Шүрәлене ничек алдарга?» «Су иясе», «Өй иясе», «Дедал белән Икар» мифлары. Мифларны өйрәнгән галимнәр. Язучылар иҗатында мифик геройлар. Рабит Батулланың “Албасты” пьесасы.
Әдәбият теориясе.Миф.Мифик геройлар.
Мәкальләр һәм әйтемнәр.
Мәкальнең акыл бирү, сөйләмне матурлау өчен кулланылуы. Мәкальләрнең тематикасы. Әйтемнең күчерелмә мәгънәдә кулланылган, сөйләмнең эмоциональ көчен арттыра торган жанр булуы. Мәкаль белән әйтемнең аермасы. Татар мәкальләре һәм әйтемнәренең русча эквивалентлары.
Әдәбият теориясе. Мәкаль, әйтем.
II. Халык моңнары: җырлата да, елата да...
Халык җырлары.
Халык җырларының авторы халык булуы. Аларның вариантлылыгы. Халык җырларының жанрлары. Йола җырлары, аларның килеп чыгу үзенчәлеге. Йола бәйрәмнәреннән Сөмбелә бәйрәме. Чуваш халык бәйрәме Чуклеме. Тарихи җырлар. **“Көзге ачы җилләрдә”** җыры. Уен җырлары. **“Кәрия-Зәкәрия”** җыры.
Әдәбият теориясе. Халык җырлары. Халык җыры жанрлары. Йолалар, йола җырлары. Тарихи җырлар. Уен җырлары.
Шигърияттә халык көе.
Шагыйрьләрнең кайбер шигырьләре халык тарафыннан көйгә салынуы. Г.Тукайның “Туган тел” шигыре. Аның төрле телләргә тәрҗемә ителүе.
Г.Тукайның “Туган авыл” шигыре. Аның дә халык җыры кебек яратып җырлануы, киң таралган булуы. Композитор А.Монасыйпов турында кыскача белешмә. Кешенең балачагы үткән туган якның кадере.
Әдәбият теориясе. Автор җырлары.
Татарстан Республикасы гимны.
Гимнның дәүләт символы булуы. Гимн уйнала торган очраклар. Гимнны тыңлау тәртибе. Татарстан Республикасының Дәүләт гимны авторлары Р.Байтимеров, Р.Яхин. Гимн текстының эчтәлеге, көе.
Әдәбият теориясе. Гимн.
Җырны башкаручы – җырчы.

Жырның яшәвендә башкаручының роле. Җырчы Р. Ваһапов – милли профессиональ эстрадага нигез салучы.
Әдәбият теориясе. Профессиональ җырчы.
III. Кадерле син, кеше-туганым!
Нәкый Исәнбәт. Язучы турында кыскача белешмә.
“Өч матур сүз” шигыре. Әти-әни, туган илнең кадере. Шигырьдәге лирик герой. Шигырьнең диалог формасында язылуы. Шигырьнең Г.Тукайның “Туган тел” шигыре белән аваздашлыгы.
Әдәбият теориясе. Лирик герой. Сынландыру.
Мәҗит Гафури. Әдип турында кыскача белешмә. Рус мәсәлчеләре белән чагыштырып өйрәнү.
«Әтәч белән Сандугач» мәсәле. Мәсәлдә туган җир кадере темасының дәвам итүе. Ирек, кеше өчен ирек кадере турында белешмә. Мәсәлдә сынландыру алымы. Мәсәлнең морале.
“Ана” шигыре. Шигырьдә ана өчен бала, бала өчен ана кадере. Н.Исәнбәт шигырьләре белән аваздашлыгы. Бишек җырларының әһәмияте турында мәгълүмат.
Әдәбият теориясе. Мәсәл.
Габдулла Тукай. Шагыйрьнең тормыш юлы, иҗаты турында мәгълүмат.
“Шүрәле” экият-поэмасы.Әкият-поэмада кеше һәм табигать мөнәсәбәтләре, туган авыл табигатенең матурлыгы. Шүрәле мифик образы. Әсәрдә егет һәм Шүрәле образларының бирелеше, аларга салынган мәгънә. Г.Тукай экиятләренә иллюстрацияләр авторы – Байназар Әлменов.
Фәрит Яруллин. Композитор турында белешмә.
“Шүрәле” балеты.Г.Тукайның «Шүрәле» экият-поэмасына балет язылу. Балет авторлары Ф.Яруллин, Ә.Фәйзи, Л.Якобсон турында мәгълүмат. Былтыр, Шүрәле образларының бирелеше. Сөембикә образы, аңа салынган мәгънә.
Әдәбият теориясе. Балет.
Муса Җәлил. Шагыйрьнең тормыш юлы, сугыш чоры иҗаты, “Моабит дәфтәрләре” турында мәгълүмат. М.Җәлилнең музей-квартирасы.
“Чәчәкләр” шигыре. Шигырьнең язылу урыны, вакыты. Шигырьдәге символлар. Ччәкләрнең матурлык һәм үлемсезлек символы буларак бирелүе. Туган илне ярату, туган илне саклау идеясе.
Әдәбият теориясе. Символ, строфа.
Әмирхан Еники. Әдип турында кыскача белешмә.
“Туган туфрак” хикәясе.Әсәрнең төп идеясе. “Нигез”, “туган туфрак” төшенчәләре. Авыл табигатенең, авыл халкының бирелеше. Хикәядәге символлар. Клараның эчке кичерешләре. Авыл проблемалары.
IV. Энҗе карлар явып үткән...
Галимҗан Ибраһимов. Әдип турында кыскача белешмә.
“Кар ява” хикәясе. Кышкы табигать, кар яву күренешенең тасвирлануы. Хикәядә чагыштырулар.
Кави Нәҗми. Шагыйрь турында кыскача белешмә.
“Кызыклы хәл” шигыре. Шигырьдә Вилдан белән булган хәлнең бирелеше. Строфа, рифмалар. Эчтәлекне ике өлешкә бүлеп карау мөмкинлеге. Шигырьдәге юмор.
Мәрзия Фәйзуллина. Тормыш юлы, иҗаты турында кыскача белешмә.
“Чыршының күлмәкләре” шигыре. Шигырьнең эчтәлеге, поэтик яңгырашы. Чагыштырулар, сынландыру. Шигырьдә күтәрелгән экология проблемасы.
Резеда Вәлиева. Шагыйрә турында кыскача мәгълүмат.
“Нәни чыршы” шигыре. Шигырьнең эчтәлеге, кулланылган троплар. Шигырьдә күтәрелгән проблема.
Туфан Миңнуллин. Тормыш юлы турында мәгълүмат (5 сыйныфта үткәннәргә өстәмә).
“Акбай һәм Кыш бабай” пьесасы.Пьесада Яңа ел бәйрәменә әзерлекнең бирелеше. Кыш бабай белән Кар кызы теләкләре. Яңа ел белән котлау сүзләре.

V. Акыл — тузмас кием, белем — кипмәс кое.

Каюм Насыйри. Әдип турында кыскача белешмә. Аның энциклопедист галим булуы. Казандагы һәм Яшел Үзән районындагы музейлары.

“Әбүгалисина” кыйссасы. Әбүгалисина һәм Әбелхарис образлары. Аларның белемгә омтылышлары, белем өйрәнүдәге тырышлыклары. Белемнең файдасы. Әбүгалисинаның ярлы егеткә, Әбелхарисның патшага булышуы. Туганлык һәм көнчелек хисләре. Әбүгалисинаның галим булып танылуы.

Әдәбият теориясе. Кыйсса.

Габделхәй Сабитов. Язучы турында кыскача белешмә.

“Чүкеч” хикәясе. Язучының әйтергә теләгән фикере. Хикәядә малай һәм ата образлары. Әсәрдә искә алынган эш кораллары.

Әдәбият теориясе. Хикәяләү.

Абдулла Алиш. Язучының тормыш юлы, иҗаты турында кыскача мәгълүмат.

“Әни ялга киткәч” хикәясе. Хикәянең төп идеясе. Малайның яңага омтылышы, эшчәнлеге. Малайның өйдә башкарган эшләре. Малайның эшкә өйрәнүе турындагы мәкальләр.

Әдәбият теориясе. Хикәяләүче.

Фәнис Яруллин. Әдип турында кыскача белешмә.

“Кояштагы тап” хикәясе. Әсәрнең төп идеясе. Малай һәм ана образлары. Хикәядә ялганның, ялкаулыкның фаш ителүе. Яманлыкның эзе калуы.

Әдәбият теориясе. Притча.

Гөлшат Зәйнашева. Шагыйрә турында кыскача мәгълүмат.

“Кем булырга?” шигыре. Шагыйрәнең әйтергә теләгән фикере. Шигырьдә әйтелгән һөнәрләр. Һөнәр сайлауның мөһимлеге.

Мәгъсүм Латыйфуллин. Язучы турында кыскача белешмә.

“Сәйдәшнең юл башы” хикәясе. Салих Сәйдәшевның һөнәр сайлавында зур роль уйнаган вакыйга. Танылган кешеләрнең төрле һөнәрләр турында уйланулары. С.Сәйдәшевның тормышына йогынты ясаган шәхесләр.

Әдәбият теориясе. Биографик әсәр.

Салих Сәйдәшев. Композиторның тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. С.Сәйдәшев исемендәге Зур концерт залы, музее, һәйкәле.

Равил Фәйзуллин. Шагыйрь турында кыскача мәгълүмат.

“Бердәнбер” шигыре. Шигырьнең төп идеясе. Бердәнбер сүзенең мәгънәсе. Шигырьнең төзелеше.

VI. Ил өстендә илле дустың булсын.

Дәрдемәнд. Әдип турында кыскача белешмә.

“Ике туган” хикәясе. Хикәянең эчтәлеге. Туганлык мөнәсәбәтләренең бирелеше. Әтәч белән тавыкның кешеләштереп (персонификация) бирелүе. Сәламәт булуның, куркынычсызлыкның элементар кагыйдәләре.

Һади Такташ. Шагыйрь, аның балачагы турында мәгълүмат.

“Мокамай” поэмасы. Поэманың эчтәлеге. Мокамай образының прототибы. Поэмада кулланылган сурәтләү чаралары. Тормыштагы ялгыш адымның һәлакәткә илтүе. Шагыйрьнең дуслык хисләренә тугрылыгы. Поэмадагы символлар.

Әдәбият теориясе. Поэма.

Ренат Харис. Әдип турында кыскача белешмә. Аның төрле яклы иҗаты.

“Серле алан” пьесасы. Пьесаның эчтәлеге. Малайлар, карт образлары. Пьесадагы символик образлар. Ваемсызлык нәтиҗәләре. Бәхет, тынычлык өчен һәр кешенең җаваплылыгы.

Әдәбият теориясе. Символик образ. Диалог. Монолог.

Эльмира Шәрифуллина. Шагыйрә турында кыскача мәгълүмат.

“Дуслык, чын дуслык!” шигыре. Шигырьнең эчтәлеге, төзелеше. Дуслыкның көче турында уйлану. (*1 сәгать*)

Шәүкәт Галиев. Язучының тормыш юлы, иҗаты турында кыскача мәгълүмат.
“Дуслык балы” шигыре. Шигырьнең эчтәлеге. Шигырьдә күтәрелгән милләтара дуслык, толерантлык проблемалары.
Шигырьнең строфалары, рифмалары, троплар.
VII. Көлке көлә килә...
Шәүкәт Галиев. “Курыкма, тимим”, “Атлап чыктым Иделне” шигырьләре. Шигырьләрнең эчтәлекләре. Һәр шигырьдәге юмор.
Фаил Шәфигуллин. Язучының тормыш юлы, иҗаты турында кыскача мәгълүмат.
“Ике тиен акча” хикәясе. Хикәянең эчтәлеге. Марат образы. Хикәядәге юмор. Язучының юмор аша әйтергә теләгән фикере.
VIII. Һәр фасылың гүзәл, табигать!
Роберт Әхмәтҗанов. Шагыйрь турында кыскача мәгълүмат.
“Иртә әле...” шигыре. Шигырьдә табигать тасвиры. Кулланылган әдәби алымнар. Туган ил кадере.
Әдәбият теориясе. Пейзаж.
Гәрәй Рәхим. Шагыйрь турында кыскача мәгълүмат.
“Апрель” хикәясе. Әсәрнең эчтәлеге. Төп идеясе. Хикәядәге чагыштырулар. Автор игътибарны юнәлткән табигать кануны.
Әдәбият теориясе. Портрет.
Гомәр Бәширов. Язучының тормыш юлы, иҗаты турында кыскача мәгълүмат.
“Туган ягым – яшел бишек” повестеннән өзек. Сабантуй турындагы өзекнең эчтәлеге. Сабантуй бәйрәменең тасвирлап бирелеше. Көрәшче егетләр, Хәкимҗан образлары. Сурәтләү чаралары. Сабантуй бәйрәме тарихы.
Лотфулла Фәттахов.
Рәссамның тормышы, иҗаты турында кыскача мәгълүмат. “Сабантуй” картинасында сурәтләнгән табигать, авыл кешеләре.
Балалар өчен чыга торган газета-журналлар.
“Сабантуй” журналы. Журнал басылып чыгу тарихы. Журнал рубрикалары. Мәкаләләрнең эчтәлеге.

Ятлау өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр

Уен җырлары.
Татарстан Республикасы Дәүләт гимны.
Н.Исәнбәт “Өч матур сүз”.
М.Җәлил “Чәчәкләр” (өзек).
Р.Вәлиева “Нәни чыршы”.
Э.Шәрифуллина “Дуслык, чын дуслык!”.

Өстәмә уку өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр
(укытучы сайлавы буена)

«Су иясе», «Өй иясе», «Дедал белән Икар», “Албасты” мифлары.
Батулла. Албасты.
Әпипә.
Н.Исәнбәт. Туган ил.
И.Крылов. Ат белән Эт.
Г.Шамуков. Арыслан белән Куян.
Г.Морат. Чит тел. Сабан туе.
М.Җәлил. Тик булса иде ирек.
И.Юзеев. Бакчачы турында баллада.
Г.Хәсәнов. Иң кыен вакыт – шул...
Н.Арсланов. Минем кунагым.
Л.Шагыйрьҗан. Ап-ак икән эзләрем.

Йолдыз. Китапханәдәге бәхәс.
Җ.Дәрзаман. Бүләк.
Н.Измайлова. Кеше турында – кешегә.
Ф.Яруллин. Тугры дус.
Н.Дәүли. Салих Сәйдәшев пианиносы.
Н.Сладков. Дуслар-ахирәтләр.
Ф.Шәфигуллин. Акбай белән Карабай.
Г.Остер. Серне ачты.
Н.Мадьяров. Урман аланына баргач.
Г.Рәхим. Беренче күкрәү.
Б.Рәхмәт Сабан туенда.

7нче сыйныф

7 нче сыйныф укучыларның әзерлек дәрәҗәсенә таләпләр:

– әдәби әсәрләрне, сүзләрен дөрес әйтеп, йөгерек уку;
– авторның әйтергә теләгән фикерен аңлау, үз мөнәсәбәтен белдерү, әсәрне өлешләргә бүлә һәм планын төзи белү;
– әдәби-теоретик төшенчәләрне рус әдәбияты белеме белән тәңгәлләштерү;
– татар әдәбиятының дөнья культурасында тоткан урынын аңлау;
– авторларның тормыш юлы һәм иҗаты турында кыскача күзаллау;
– 10—12 татар, рус, чит ил язучы, шагыйрьләренең исемнәрен һәм алар язган әсәрләрне белү;
– 4 – 5 сәнгать әһеленең тормышы, иҗаты турында мәгълүматлы булу;
– Казан һәм Татарстан төбәгендәге мәдәният учаклары (музей, театр, концерт залы һ.б.), балалар матбугаты турында белү;
– төрле халыкларның фольклор үрнәкләрен татар халык авыз иҗаты белән чагыштыру;
– 6 мәкаль, 6 әйтемне русча эквивалентлары белән истә калдыру;
– төрле авторларның 3 – 4 шигырен яттан сөйли белү;
– сүзлекләр, энциклопедияләр, интернет-ресурслардан файдаланып, үзенә кирәкле материалны табу;
– төрле темаларга проект эше яклау;
– әдәби әсәрне тормыш белән бәйләп, үз гамәлләренә бәя бирү.

Курс темаларының эчтәлеге

Өйрәнелергә тиешле әсәрләр минимумы

1. Г.Тукай «Милли моңнар».
2. Г.Ибраһимов «Алмачуар» (хикәядән өзек) .
3. С.Хәким «Бакчачылар».
4. Һ.Такташ «Алсу».
5. Г.Кутуй «Сагыну».
6. М.Мәһдиев «Без — кырык беренче ел балалары» (повестьтан өзек).
7. М.Галиев «Нигез» (повестьтан өзек) .

Искәрмә: минимумнан тыш өстәмә уку материалын сайлау мөмкинлеге, укытучы карамагында кала. Биредә мәктәпнең уку планында һәм еллык календарь графигында исәпкә алынаган сәгатьләр истә тотыла.

I. Халык авыз иҗаты. Йола фольклоры. Йола фольклоры турында төшенчә. Йолаларның төрләре. Алар – халыкның рухи байлыгы, халыкны милләт итеп берләштерә

торган асыл нигезләрнең берсе. Аларның көнкүреш һәм дини гореф-гадәтләр белән бәйләнеше, төрләре, үзенчәлекләре.

Гаилә йолалары. “Бәби туе”, “Туй” йолалары турында белешмә. Аларны үткәрү тәртибе.

Фәтхи Бурнаш. Язучы турында белешмә. “Яшь йөрәкләр” драмасы (өзек). Драмада йолаларның бирелеше, халкыбызга хас сыйфатлар.

Халык авыз иҗаты. Бәетләр. Бәетләрнең лиро-эпик жанр булуы. “Сак-Сок” бәете.Кошларга әйләнгән ике бала язмышының фаҗигасе, бәетнең фантастик сюжетка корылган булуы.

Мөнәҗәтләр. Мөнәҗәтләрнең лирик жанр булуы, аларның нигезендә ялгызлыкта үз-үзең белән сөйләшү, Илаһи көчкә мөрәҗәгать итү, ялварып, ярлыкауны сорау икәнлеге турында мәгълүмат. Мөнәҗәтләрнең борынгы заманнардан ук татар язма әдәбиятының һәм халык иҗатының үзенчәлекле жанры булып формалашуы. “Туган ил исемнән китмәс” мөнәҗәтендә туган ил темасының бирелеше.

Габдулла Тукай. Шагыйрь иҗаты турында белешмә.“Милли моңнар” шигыре. Шагыйрь һәм милләт язмышы мәсьәләсе.

II. Аталар сүзе — акылның үзе

Фатих Әмирхан. Тормышы һәм иҗади эшчәнлеге.“Ай өстендә Зөһрә кыз” әсәренең татар халык әкиятләренә нигезләнүе. Яхшылык белән явызлык көрәше.

Әдәбият теориясе. Әдәбиятта фольклоризм.

Нәкый Исәнбәт. Язучы иҗаты турында белешмә.Халык авыз иҗатын җыюдагы хезмәтләре. “Җирән чичән белән Карачәч сылу” драмасы. Үзәк геройда халык авыз иҗатыннан килә торган сыйфатларның (җорлык, тапкырлык, акыл көче ярдәмендә дошманнарын җиңү) туплап бирелеше.

Галимҗан Ибраһимов. Язучының тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Алмачуар” хикәясе. Хайваннарга карата миһербанлылык хисләре тәрбияләү.

Татар халкының милли киемнәре һәм бизәнү әйберләре. Түбәтәй (кәләпүш), калфак, читек, чулпы, беләзек, изү турында мәгълүмат. Милли киемнәрнең үзенчәлеге, вакыт узган саен үзгәрүләргә бирелүе, халкыбыз үткән зур тормыш юлын, аның үткәнен һәм бүгенгесен чагылдыруы.

Роберт Миңнуллин. Шагыйрь турында белешмә.“Килен төшкәндә” шигыре. Халкыбызның гореф-гадәтләрен белү, аларга мәхәббәт тәрбияләү.

Рөстәм Яхин. Композиторның тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. Аның профессиональ җырлар, романслар, музыкаль әсәрләр башкаруындагы эшчәнлеге. Рөстәм Яхин – Татарстан Республикасының Дәүләт гимны авторы.

Халисә Мөдәррисова. Шагыйрәнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Көмеш дага” шигырендә бәхет төшенчәсенең тирән фәлсәфәсен ачуы. Сугыш фаҗигасенең чагылышы.

III. Ил язмышы — ир язмышы

Әдип Маликов. Шагыйрь турында белешмә. «Ил язмышы — ир язмышы” шигырендә ватанпәрвәрлек билгеләре чагылу. Шигырьдә оптимистик рух.

Әдәбият теориясе. Гражданлык лирикасы. Пафос.

Гадел Кутуй. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Сагыну” нәсере. Сугыштагы кешенең кичерешләрендә туган ил образы.

Әдәбият теориясе. Нәсер турында төшенчә. Инверсия.

Сибгат Хәким. Шагыйрьнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Бакчачылар” поэмасы, “Бу кырлар, бу үзәннәрдә” шигыре. Әсәрләрдә лиризм, сәнгатьчә гадилек һәм осталык, ватанпәрвәрлек хисләре чагылышы.

Рафаил Төхфәтуллин. Язучы турында белешмә. “Җиләкле аланнар” повестенда балачак хатирәләренең самимилеге, төгәллеге. Мәктәп тормышының үзенчәлекле детальләрдә чагылышы. Укучы һәм укытучы мөнәсәбәтләрен бала күңеле һәм хисләре аша тасвирлау.

Мөхәммәт Мәһдиев. Язучы турында белешмә. “Без — кырык беренче ел балалары” повесте (өзек). Бөек Ватан сугышы авырлыкларының әсәрдә чагылышы. Яшүсмерләр образы.

Әдәбият теориясе. Тартмалы композиция.

Мөхәммәт Мирза. Шагыйрь турында белешмә. “Изге сукмак” шигыре. Балачак хатирәләренең онытылмавы, кешелеклелек сыйфатларының (мәрхәмәтлелек, изгелек, шәфкатьлелек) бирелеше.

IV. Һәр чорның үз герое

Нәҗип Думави. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Беренче кар” шигыре. Табигатьнең матурлыгын тасвирлау.

Һади Такташ. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Алсу” поэмасы. Яшәү шатлыгы, оптимизм, үзеңне бәхетле тою хисләре чагылышы.

Әдәбият теориясе. Рефрен, кабатлау.

Хәсән Туфан. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә.“Агыла да болыт агыла”, “Тамчылар ни диләр?” шигырьләре. Чор белән бәйле шәхес фаҗигасе, хаксызга рәнҗетелгән кешеләр язмышы.

Гурий Тавлин Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. **“**Кояш болытка кергәндә” романы (өзек). Әсәрдә фаҗигале елларның чагылышы. Чорның гаделсезлеген үз җилкәсендә татыган бала образы.

V. Туган җир ул була бер генә, туган җирнең кадерен бел генә!

Аяз Гыйләҗев. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Өч аршын җир” повестеннан өзек. Туган җирнең кадерле булуы. Читтә яшәүчеләрнең туган туфракка тартылуы.

Илдар Юзеев. Шагыйрь турында белешмә. **“**Ак калфагым төшердем кулдан...” драмасы. Чит илләрдәге милләттәшләребез язмышы.

Әдәбият теориясе. Ремарка.

Фәннур Сафин. Шагыйрь турында белешмә. “Туган җиремә” шигыре. Туган якны ярату хисләренең бирелеше.

Марсель Галиев. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Нигез” повесте (өзек). Әсәрдә Бөек Ватан сугышы елларындагы вакыйгалар. Повестьта гореф-гадәтләрнең, йолаларның бирелеше. Туган җирнең, туган нигезнең кадерле, изге булуы, образларның бирелеше.

Әдәбият теориясе. Повесть.

VI. Актыктан хаклык җиңә

Фатих Хөсни. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Сөйләнмәгән хикәя” әсәре. Баланың күңел дөньясын сурәтләүдә язучының осталыгы. Мавыгу төшенчәсенә салынган мәгънәне ачыклау, үзеңә-үзең хуҗа булуның мөһимлеге.

Әдәбият теориясе. Тема турында төшенчә.

Роза Хафизова. Язучы турында белешмә. **“**Әти кайткан көн” хикәясе. Бөек Ватан сугышы чорында балалар язмышы.

Фәнис Яруллин. “Ак төнбоек” хикәясе. Кешегә яхшылык эшләүнең күркәм гадәт икәнен, әмма аны һәрчак искә төшереп торуның кире тәэсир ясавын оста күрсәтү.

Рафис Корбан. Шагыйрь турында белешмә. “Ярдәм итик” шигыре. Бал кортлары образы мисалында хезмәткә мәхәббәт тәрбияләү.

Рөстәм Галиуллин. Язучы турында белешмә. “Биш «икеле» хикәясе. Укуга, белем алуга уңай мөнәсәбәт тәрбияләү, кимчелекләрне юмор аша күрсәтү.

Айгөл Әхмәтгалиева. Язучы турында белешмә. “Табыш” хикәясе. Бала психологиясенең бирелеше, күркәм сыйфатлар тәрбияләү. Табылган әйбернең шатлык китермәвен аңлау.

VII. Табигатькә дә табиб кирәк!

Мөдәррис Әгъләмов. Шагыйрь турында белешмә. “Сөйли ак каен...” шигыре. Җанландырылган табигать образлары. Экологик тәрбия.

Зиннур Мансуров. Шагыйрь турында белешмә. “Балык кычкыруы” шигыре. Елга-күлләребезнең пычрануы - кешелек дөньясы өчен зур фаҗига. Табигатькә сакчыл караш тәрбияләү.

Хәбир Ибраһим. Язучы турында белешмә. **“**Карач” хикәясе. Кешеләрнең табигатьтәге җан ияләренә мөнәсәбәте.

Ятлау өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр

Г.Тукайның “Милли моңнар” шигыреннән өзек.

Г.Кутуйның “Сагыну” нәсереннән өзек.

М.Мәһдиевнең “Без – кырык беренче ел балалары” повестеннан өзек.

Һ.Такташның “Алсу” поэмасыннан өзек.

Х.Туфанның “Агыла да болыт агыла” шигыреннән өзек.

Дәрестән тыш (өстәмә) уку өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр

(укытучы сайлавы буена)

Мостай Кәрим. Озын-озак балачак.
Нардуган (Татар халык йоласы) .
Покрау (Керәшен татарлары бәйрәме).
Уярня (Мари халык бәйрәме).
Ким Васин. Җыр шулай туды.
Әмирхан Еники. Җиз кыңгырау.
Юрий Семендер. Ике ветеран.
Гәрәй Рәхим. Буыннар елъязмасы.
Марс Шабаев. Күңелемә, әткәй, кайтып кер...
Нәҗип Думави. Габдулла.
Гөлшат Зәйнашева. Үз илемдә.
Фоат Садриев. Юкка көттеләр.
Айрат Суфиянов. Мәктәптән кайтып килеш.
Гавриил Троепольский. Акбай Караколак.
Зиннур Мансуров. Ятим Су анасы.
Гомәр Бәширов. Җидегән чишмә.
Шәйхи Маннур. Печән җыйганда.
Рашат Низами. Куркытылган поши.

Сөйләшү тематикасы

Халыкның борынгыдан килгән йолалары.
Тукайлы тормыш.
Асылташларга тиң хәзинәләр.
Халык авыз иҗатының әдәбиятта чагылышы.
Батырлар бар төштә – татарлар бар...
Ватан барыннан да газиз.
Балачакның онытылмас мизгелләре.
Табигать – уртак йортыбыз.

8нче сыйныф

8 нче сыйныф укучыларның әзерлек дәрәҗәсенә таләпләр

− әдәби әсәрләрне, сүзләрен дөрес әйтеп, йөгерек уку;

− авторның әйтергә теләгән фикерен аңлау, үз мөнәсәбәтен белдерү, әсәрне өлешләргә бүлә һәм планын төзи белү;

− әдәби-теоретик төшенчәләрне рус әдәбияты белеме белән тәңгәлләштерү;

− татар әдәбиятының һәм тарихи мәгълүматларның дөнья культурасында тоткан урынын аңлау;

− авторларның тормыш юлы һәм иҗаты турында кыскача күзаллау;

− 11—12 татар, рус, чит ил язучы-шагыйрьләренең исемнәрен һәм алар язган әсәрләрне белү;

− 5—6 сәнгать әһеленең тормышы, иҗаты турында мәгълүматлы булу;

− Казан һәм Татарстан төбәгендәге мәдәният учаклары (музей, театр, тыюлык, концерт залы һ.б.), балалар матбугаты турында белү;

− төрле халыкларның фольклор үрнәкләрен татар халык авыз иҗаты белән чагыштыру;

− 7 мәкаль, 7 әйтемне русча эквивалентлары белән истә калдыру;

− төрле авторларның 3—4 шигырен яттан сөйли белү;

− сүзлекләр, энциклопедияләр, Интернет-ресурслардан файдаланып, үзенә кирәкле материалны табу;

− төрле темаларга проект эше яклау;

− әдәби әсәрне тормыш белән бәйләп, үз гамәлләренә бәя бирү.

Курс темаларының эчтәлеге

Өйрәнелергә тиешле әсәрләр минимумы

1) Г.Тукайның “Пар ат” шигыре;
2) Ш.Камалның “Буранда” новелласы;
3) С.Хәкимнең “Җырларымда телим” шигыре;
4) Г.Афзалның “Юл газабы” хикәясе;
5) Ф.Садриевның “Таң җиле” романыннан өзек;
6) Р.Харисның “Ике гөл” шигыре;
7) Т.Миңнуллинның “Моңлы бер җыр” драмасыннан өзек.

Искәрмә: минимумнан тыш өстәмә уку материалын сайлау мөмкинлеге, укытучы карамагында кала. Биредә мәктәпнең уку планында һәм еллык календарь графигында исәпкә алынаган сәгатьләр истә тотыла.

I. Тарих китабында безнең өчен бик күп хатирәләр саклана

Халык авыз иҗаты. Фольклор жанрлары буларак риваятьләр, аның ничек барлыкка килүе. Риваять төрләре.

Тарихи риваятьләр. *Татар халыкының “Сихерче кыз” риваяте.* Әсәрдә Казан образының бирелеше, тарихы. Әлеге риваятькә хас әкияти алымнар.

Топонимик риваятьләр. Татар халкының “Гали тугае” риваяте. Урта гасыр Европа халкының “Моргана”риваяте. *Шәһәр, авыл, тау һәм елга атамаларының килеп чыгышы.*

Легендалар. Аның төрләре. Легенданың риваятьтән аермалы яклары.

Татар халкының «Зөһрә кыз» легендасы. Легендада Зөһрә образының бирелеше. Әсәрдә хыял мотивлары, аның кеше язмышын ачудагы роле. Әсәрдә гаиләдәге мөнәсәбәтләрнең бирелеше..

Музыка уен кораллары, аларның халык тормышындагы роле.

II. Без тарихта эзлебез

Тарихи ядкарьләр буларак сәяхәтнамә һәм елъязма жанрлары. Ибне Фадлан – X гасырның беренче яртысында яшәгән гарәп сәяхәтчесе. Ибн Фадланның 921 – 922 нче елларда Болгар дәүләтенә сәфәре вакытында язылган сәяхәтнамәсе. Болгар дәүләтенең ил тарихындагы роле. Ил башлыгы Алмыш хан.

Фатих Кәрими. Әдип һәм журналист тормышы һәм иҗат юлы. Аның Европа илләренә сәяхәте, бу сәяхәтнең максаты. «Аурупа сәяхәтнамәсе» әсәреннән өзек. Европа илләрендәге культура учаклары, Петербург китапханәсе турында мәгълүмат. «Аурупа сәяхәтнамәсе»нең әдәби роле.

Миргазиян Юныс. Язучының тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. Татар әдәбиятында диңгезчелек (маринистика) жанрына нигез салуы. Язучының “Су” хикәясе.

Әдәбият теориясе. Тарихи роман турында төшенчә.

Тарихи һәйкәл буларак **Казан Кремле**, аның төзелү тарихы. Кремльнең бүгенге торышы.

Габдулла Тукай. Язучының 1895 нче елда Җаек (Уральск) шәһәренә китүе. Анда Тукайның җәмәгать эшлеклесе, журналист, тәрҗемәче һәм шагыйрь буларак формалашуы. 1907 нче елда кире Казанга кайтуы. Шагыйрь иҗатының Казан чоры. Казанда аралашкан дуслары, балалар әдәбиятына һәм халык әдәбиятын өйрәнүгә керткән өлеше, театр эшчәнлегенә игътибары, сәяхәтләре, иҗтимагый эшчәнлеге. “Әл-ислах” газетасындагы эшчәнлеге. Габдулла Тукайның “Пар ат” шигыре. Аның язылу тарихы. “Пар ат” шигыренең лирик герое, аның кичерешләре, өметләре. Пар ат образының символикасы. Табигать, кучер образларының бирелеше, мәгънәләре.

Бакый Урманченың “Пар ат” шигыренә иллюстрациясе. Картинада Габдулла Тукай шигырендә сурәтләнгән вакыйганың бирелеше.

Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт премиясе. Премиянең беренче лауреатлары.

Күренекле рәссам, сынчы **Бакый Урманченың** (1897 – 1990) тормышы. Ул тудырган скульптур портретлар, картиналар.

Нажар Нәҗми. Шагыйрьнең тормыш һәм иҗат юлы. Аның Тукай шәкерте булуы, аның идеяләрен үстерүе. Н.Нәҗми иҗат иткән әсәрләрдә Тукай образының бирелеше, мәгънәсе. Шагыйрьнең «Татар теле» әсәрендә Тукай традицияләрен дәвам итүе. Н.Нәҗминең Бөек Болгарга сәфәре турындагы “Агыйделдә ак пароход” әсәреннән өзек. Әсәрдә сурәтләнгән “түгәрәк өстәл”, анда катнашкан язучылар. Әсәрнең әдәби мәгънәсе, кыйммәте.

III. Онытылмас еллар

Гариф Ахунов. “Замандашлар портреты” әсәреннән өзек. Язучының әсәрдә рәссам Виктор Куделькинның иҗатын яктыртуы, аның картиналары турында уйланулары. Рәссам иҗатында М.Җәлил образы, аның бирелеше, иҗатчының халык язмышының кискен дәверләрен полотнода сурәтләве. В.Куделькинның “Билгесез биеклектә” картинасы, Бөек Ватан сугышы.

Сугыш турындагы җырлар. Роберт Әхмәтҗановның “Озатып вокзаллар каршында…” (“Солдатлар”) шигыре. Сугышка баласын озаткан Ана образы. Татар халкының “Герман көе” җыры. Музыка сәнгатенең матур әдәбият белән тыгыз бәйләнештә булуы һәм бер-берсенә йогынтысы.

Фатих Кәримнең тормышы, иҗаты. Аның иҗатында сугыш темасы, образларның бирелеше. Шагыйрьнең “Ант” шигыре, «азатлык» һәм «явызлык» проблемалары. “Кыңгыраулы яшел гармун” поэмасы, андагы образлар системасы. Гармун һәм җыр образының роле. Әлеге лирик әсәрләрдә сугыш проблемасының бирелеше.

Туфан Миңнуллин. Күренекле драматург, язучы, публицист һәм җәмәгать эшлеклесенең тормышы һәм иҗаты. “Моңлы бер җыр” драмасы. Әсәрдә М.Җәлил образының бирелеше, аның тоткынлыктагы тормышы. Драмада фәлсәфи мотивлар, фантастик алымнарның роле. Т.Миңнуллинның “Моңлы бер җыр” публицистик драмасы турында белешмә.

Казанда Муса Җәлил һәйкәле һәм җәлилчеләргә куелган барельефлар.

Марсель Сәлимҗанов. Режиссёрның тормышы, иҗаты. Аның татар профессиональ театрының, милли драматургиянең үсешенә керткән өлеше.

Ринат Тажетдинов. Халык артистының тормышы һәм иҗаты, ул тудырган онытылмас образлар.

Фронт хатлары, аның халык тормышындагы роле. Муса Җәлилнең кызы Чулпанга язган хаты, Фәтих Кәрим хатлары. Татар әдәбиятында эпистоляр жанр.

Әдәбият теориясе. Эпистоляр жанр турында төшенчә.

Мостай Кәрим. Шагыйрь һәм язучының тормышы, иҗаты. “Билгесез солдат” шигыре. Шигырьдә билгесез солдат образы. Лирик геройның кичереше, шәхесләр язмышы.

Чыңгыз Айтматов. Әдип турында белешмә. Аның “Анам кыры” әсәре. Әсәрдә Тулганай, Җир-ана образлары. Җыелма Җир-ана образына салынган мәгънә. Авторның сугыш турындагы уйланулары. «Анам кыры» повесте турында белешмә.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

IV. Әтинең зур бүреге иртә киелде

Клара Булатова. Шагыйрә турында белешмә. “Башым иям” шигыре, сугыш афәтенең шагыйрәнең балачагына тәэсире, хатирәләрендә калдырган эзе.

Нур Әхмәдиев. Язучы иҗаты турында белешмә. “Җиңү көне” шигыре. “Минем туган көнем” хикәясе..

Факил Сафин. Язучының тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Тулганай” әсәреннән өзекләр. Тулганай образы, аның әсәрдәге башка образларны ачудагы әһәмияте. Әсәрдә кешелеклек, шәфкатьлелек проблемалары.

Разил Вәлиев. Тормышы һәм иҗади эшчәнлеге. “Ватаным” шигыре. Сугыш, аның гади халык, балалар җилкәсенә алып килгән авырлыгы.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

V. Ана — изге, Ана — бөек, аңа — дан!

Аңлар өчен йөрәгенең олылыгын,

Туу кирәк кайчак безгә яңадан!

Шәриф Камал. Әдипнең тормышы, иҗаты турында кыскача мәгълүмат. “Буранда” новелласы. Төп геройның язмышы. Аның эчке дөньясы, күңел халәте. Психологик алымнар. Әсәрдә Ана образына хас сыйфатлар.

Әдәбият теориясе. Әдәби деталь. Матур әдәбиятта психологизм. Новелла турында төшенчә.

Ибраһим Салахов. Язучының тормышы һәм иҗаты. Репрессияләнгән әдипләр язмышы. “Халык дошманы” төшенчәсе. “Ана тавышы” хикәясе (“Колыма хикәяләре” циклыннан). Ялгыз ананың аяныч язмышы, кичерешләре. Автор әйтергә теләгән фикер.

Сибгат Хәким. Шагыйрьнең тормыш юлы**,** иҗаты турында мәгълүмат. Иҗатында яктырткан темалар. “Әнкәй” шигырендә Ана образына хас сыйфатлар. Лирик геройның хис-кичерешләр бирелеше. Сагыну хисе. “Җырларымда телим” шигыре. Шигырьнең эчтәлеге, поэтик яңгырашы, сурәтләү чаралары. Шигырьдә күтәрелгән проблемалар.

Роберт Миңнуллин. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты. Әдәбиятка булган мәхәббәте. Иҗатында яктыртылган темалар. “Әнкәй” шигыре. Ана образының бирелеше. Лирик геройның уйлары, кичерешләре.

Марсель Галиев. Шагыйрьнең тормыш юлы, иҗаты турында мәгълүмат. “Су буеннан әнкәй кайтып килә” шигыре. Шигырьдә ана образы. Лирик геройның туган ягы турында хис-кичерешләре. “Кабатланмас әкият” шигыре. Хыялда туган авыл күренеше. Балачакка кайту теләге, лирик геройның хис-кичерешләре. Ана образының бирелеше **Луиза Батыр-Болгари.** Композиторның тормыш юлы, иҗаты.

Шәриф Хөсәенов. Әдипнең тормыш юлы һәм иҗаты турында мәгълүмат. Беренче драмалары турында белешмә. “Әниемнең ак күлмәге” (“Әни килде”) драмасы. Драмада ана образының бирелеше. Ананың язмышы, балаларына булган мәхәббәте. Автор әйтергә теләгән фикер. Шәриф Хөсәеновның “Әниемнең ак күлмәге” (“Әни килде”) драмасы турында. Драманың татар әдәбиятында тоткан урыны. Ана образы турында мәгълүмат. Аналар һәм балалар проблемасы.

Фоат Садриев. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. “Таң җиле” романы. Романда бирелгән образларның язмышы, ана (Нуриәсма) образының бирелеше.

Нәсимә белән Фәритнең үз-үзләрен тотышы, уллары Маратның авылда терелүе, сөйләшә башлавы, дуслар табуы. Авторның әйтергә теләгән фикере.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

VI. Көлсәң – көл, еласаң – ела!

Беренче сатирик журналлар. Беренче сатирик журналлар турында белешмә. Вакытлы матбугатны башлап җибәргән шәхесләр.

Әдәбият теориясе. Сатира турында төшенчә.

Галиәсгар Камал. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты, татар әдәбиятында тоткан урыны. **"Банкрот" сатирик комедиясе.** Сираҗетдин Туктагаевның тормыш, көнкүреше, уйлаган хәйләсе. Тирә-юньдәге образларның үз-үзләрен тотышы. Галиәсгар Камалның "Банкрот" комедиясе турында белешмә. Әсәрнең сәхнә тарихы. Әдип тарафыннан күтәрелгән проблема.

Әдәбият теориясе. Конфликт турында төшенчә. Сарказм. Проза әсәрләрендә сатира.

Гамил Афзал. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты турында кыскача мәгълүмат. Юмор-сатира өлкәсендә тоткан урыны "Юл газабы" хикәясе. Хикәяләүче авторның язмышы турында белешмә. "Тәвәккәл әби" шигыре. Әбинең аянычлы язмышы, эш-гамәлләре. Шигырьнең эчтәлеге, поэтик яңгырашы. Автор идеясе. Сурәтләү чаралары. Шигырьдә күтәрелгән проблемалар.

Әдәбият теориясе. Сатирик шигырь. Ирония турында төшенчә.

Зәки Нури. "Пародия". Пародиянең язылу стиле. Пародиягә салынган эчтәлек. Төрле шәхесләргә багышланган эпиграммалар. Эпиграммаларда сарказм.

Әдәбият теориясе. Пародия турында төшенчә. Эпиграмма.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

VII. Даһи гомере – халкы хәтерендә!

Ренат Харис. Шагыйрьнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. "Гармунчы" поэмасы. Поэманың эчтәлеге. Лирик геройның бирелеше. Поэмада кулланылган сурәтләү чаралары. Гармуннан чыккан көйләрнең сурәтләнеше. "Ике гөл" шигыре. Шигырьнең идеясе, төзелеше. Шигырьгә салынган мәгънә. Автор әйтергә теләгән фикер.

Зөлфәт. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. Юмор-сатира өлкәсендә ирешкән уңышлары. "Шигырем – ачык!" ,"Шундый чагы әле җанымның" шигырьләре. Аларда лирик геройның хис-кичерешләре. Әдип шигыренә хас үзенчәлекләр.

Әдәбият теориясе. Документаль повесть жанры.

Галия Кайбицкая. Актрисаның тормыш юлы турында белешмә. Татар музыка сәнгатен һәм операсын үстерүгә керткән өлеше.

Рабит Батулла. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. Төрле жанрларда иҗат итүе. "Бию" кыйссасы. Рудик белән бәйле, госпитальдә булган көлкеле вакыйганың әдәби гәүдәләнеше. Яшь талантның беренче уңышы.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

VIII. Табигатьнең дә җаны бар.

Айдар Хәлим. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. "Өч аяклы ат" повесте. Әсәрнең эчтәлеге. Кәбирнең язмышы, атка мөнәсәбәте. Аның тирәсендә булган башка геройларның үз-үзләрен тотышы. Ат образының бирелеше.

Гарәфи Хәсәнов. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. "Беренче күк күкрәү" хикәясе. Язгы табигать күренешенең сурәтләнеше. Геройның язгы табигать турында уйлары, хис-кичерешләре. Беренче күк күкрәү мизгелләренең тасвирланышы.

Камил Кәримов. Әдипнең тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. "Тимергали бабай хикәяте" хикәясе. Хикәянең эчтәлеге. Авторның Сабантуй бәйрәмен тасвирлау үзенчәлеге. Заманга хас булган атрибутларның бирелеше (кулъяулык бирү, аулак өй күренеше һ.б.).

"Ялкын" журналы. Журналның тарихы. Журнал рубрикалары. Мәкаләләрнең эчтәлеге.

Ел дәвамында үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

Ятлау өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр

Г.Тукайның “Пар ат” шигыреннән өзек.
Ф.Кәримнең “Ант” шигыре.
Р.Вәлиевнең “Ватаным” шигыре.
С.Хәкимнең “Җырларымда телим” шигыре.
Р.Харисның “Ике гөл” шигыре.

Дәрестән тыш (өстәмә) уку өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр

(укытучы сайлавы буена)

Мәҗит Гафури. “Хан кызы Алтынчәч”.
“Утсыз кайный торган казан” (Татар халык риваяте).
*“Казан кайда корылган” (*Татар халык *легендасы).*
“Гали тугае” (Татар халык риваяте).
*“Кәккүк каян барлыкка килгән?” (*Татар халык *легендасы).*
“Зөһрә кыз” (Татар халкы легендасы).
“Местер Стуруорм” (Борынгы шотланда легендасы).
Фәрит Яхин. “Һомай кошы”.
Әмирхан Еники. “Курай”.
Фәнис Яруллин. “Моңлы курай”.
Вахит Имамов. “Казан дастаны”.
Әхсән Баян. “Хыялда туган калам”.
Казанда Бакый Урманче музее.
Илһам Шакировның тормыш юлы, иҗаты.
Илдар Юзеев. “Һаман көтә”.
Рафаэль Мостафин. “Йөз ундүрт адым”.
Мансур Шиһапов. “Җиңү көне җиңел бирелмәде”.
Сибгат Хәким. “Клиндерләр эзлим”.
Роберт Миңнуллин. “Әнкәйнең ак чәчләре”.
Габдулла Кариев. Нурлат районы Күлбай Мораса авылында Габдулла Кариев музее.
Фатих Әмирхан. “Фәтхулла хәзрәт”.
Нәкый Исәнбәт. “Хуҗа Насретдин”.
Зыя Мансур. “Таңсылу әкияте”.
Фирдәвес Әһлия. “Актриса”.
Зиннур Хөснияр. “Рәссам язмышы”.

Сөйләшү тематикасы

Халыкның борынгыдан килгән йолалары.
Әдәбиятта һәм сәнгатьтә Тукай образы.
Язучылар, шагыйрьләр тормышында сугыш.
Илебезгә җиңү килде!
Ана – бөек исем...
Табигать – уртак йортыбыз.

9нчы сыйныф

9 нчы сыйныф укучыларының әзерлек дәрәҗәсенә таләпләр:

– әдәби әсәрләрне, сүзләрен дөрес әйтеп, йөгерек уку;

– авторның әйтергә теләгән фикерен аңлау, үз мөнәсәбәтен белдерү, әсәрне өлешләргә бүлә һәм планын төзи белү;

– әдәби-теоретик төшенчәләрне рус әдәбияты белеме белән тәңгәлләштерү;

– татар әдәбиятының һәм тарихи мәгълүматларның дөнья культурасында тоткан урынын аңлау;

– авторларның тормыш юлы һәм иҗаты турында кыскача күзаллау;

– 12—13 татар, рус, чит ил язучы-шагыйрьләренең исемнәрен һәм алар язган әсәрләрне белү;

– 6—8 сәнгать әһеленең тормышы, иҗаты турында мәгълүматлы булу;

– Казан һәм Татарстан төбәгендәге мәдәният учаклары (музей, театр, тыюлык, концерт залы һ.б.), балалар матбугаты турында белү;

– төрле халыкларның фольклор үрнәкләрен татар халык авыз иҗаты белән чагыштыру;

– 7–8 мәкаль–әйтемне русча эквивалентлары белән истә калдыру;

– төрле авторларның 4–5 шигырен яки әсәрдән өзекне яттан сөйли белү;

– сүзлекләр, энциклопедияләр, Интернет-ресурслардан файдаланып, үзенә кирәкле материалны табу;

– төрле темаларга проект эше яклау;

– әдәби әсәрне тормыш белән бәйләп, үз гамәлләренә бәя бирү.

Курс темаларының эчтәлеге

Өйрәнелергә тиешле әсәрләр минимумы

1. Г.Тукайның “Татар кызларына” шигыре;
2. Ф.Әмирханның “Хәят” повестеннан өзек;
3. Г.Камалның “Беренче театр” комедиясе;
4. Г.Әпсәләмовның “Ак чәчәкләр” романыннан өзек;
5. А.Гыйләҗевнең “Җомга көн, кич белән...” повестеннан өзек;
6. Р.Мингалимнең “Сап-сары күзләр” хикәясе;
7. Р.Әхмәтҗановның “Сандугач керде күңелгә” шигыре.

Искәрмә: минимумнан тыш өстәмә уку материалын сайлау мөмкинлеге, укытучы карамагында кала. Биредә мәктәпнең уку планында һәм еллык календарь графигында исәпкә алынаган сәгатьләр истә тотыла.

I. Атадан улына чын мирас – сүздер

Халык авыз иҗаты. Дастаннар.

Халык авыз иҗатының эпик жанры дастан турында төшенчә. Дастаннарның төрләре. “Идегәй” дастаны. Аның төп герое. Дастанда тарихи шәхесләрнең сурәтләнүе. Әсәрдә ил белән идарә итү, халык язмышы мәсьәләсе.

Әдәбият теориясе. Халык авыз иҗаты. Дастан. Трагедия.

Кол Гали язмышы. Аның “Кыйссаи Йосыф” поэмасы. Йосыфның язмышы. Туганнар арасындагы мөнәсәбәтләр. Йосыф-Зөләйха мәхәббәте. Сюжетта кешеләрне ярату (гуманизм), гаделлек карашларының чагылышы. Поэмада төш күрү мотивлары.

Әдәбият теориясе. Рәдиф.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатла.

II. Мәхәббәт бер булса да, ике йөрәктә яши

Сәйф Сараи иҗаты. Аның “Сөһәйл вә Гөлдерсен” дастаныннан өзек. Әсәрнең сюжеты. Дастанда сурәтләнгән табигать күренешләренең роле. Чагыштыру, метафоралар, аларның оригинальлеге. Дөньяны материалистик аңлауны чагылдырган детальләр, аларның ышандыру көче. Геройларга характеристика бирү.

Әдәбият теориясе. Нәзыйрәчелек.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

III. Гөл үссә – җирнең күрке,

Кыз үссә – илнең күрке

Габделҗаббар Кандалыйның тормыш юлы һәм иҗаты. “Сахибҗамалга” поэмасы. Шагыйрьнең әдәбиятка алып килгән яңалыгы. Әсәрдә мәхәббәтнең чагылышы. Хатын-кыз гүзәллеген тасвирлауда шагыйрьнең табышлары.

Ризаэтдин Фәхретдиннең тормышы турында белешмә. “Әсма, яки Гамәл вә җәза” романында күтәрелгән проблемалар. Яхшылык һәм явызлык, әдәплелек һәм әдәпсезлек, галимлек һәм наданлык бәрелеше. Төп герой Әсма язмышы.

Габдулла Тукайның тормыш юлы һәм эшчәнлеге турында белешмә. Әдипнең Казан чоры иҗаты. “Татар кызларына” шигырендә күтәрелгән мәсьәләләр. Әсәрдә лирик геройның хисләрен ачыклау. Г.Тукайның татар кызлары турындагы хыял-өметләре. Шагыйрь һәм милләт язмышы мәсьәләсе. Казан шәһәрендә Габдулла Тукай музее турында мәгълүмат.

Әдәбият теориясе. Антитеза.

Фатих Әмирханның тормыш юлы һәм иҗаты. Әдипнең күпкырлы иҗаты. “Хәят” повесте. Төп каһарман образы. Аңа хас сыйфатлар. Бай татар зыялыларының гаилә тормышы һәм гореф-гадәтләре. Шул шартларда үскән татар кызының холкы тәрбияләнү, омтылыш-теләкләре чагылу. Рус дөньясы белән аралашып үскән яшь кешенең дөньяга һәм яшәү тәртипләренә карашында каршылыклар туу. Кеше психологиясен тасвирлауда авторның осталыгы.

Аяз Гыйләҗевның тормышы һәм иҗаты турында белешмә. Аның “Җомга көн, кич белән...” повесте. Әсәрдә Бибинур образының бирелеше. Бибинур әбинең изге күңеллелеге, шәфкатьлелеге. Авторның кешеләрдә яхшылык, игелеклелек кебек сыйфатларның кими баруына борчылуы. Повестьның А.Солжиницынның «Матрёнин двор» әсәре белән уртак һәм аермалы яклары. Әсәрнең сәнгатьнең башка төрләре белән бәйләнеше.

Рөстәм Мингалим иҗаты. Шагыйрьнең прозасы “Сап-сары көзләр” хикәясе. Сугыш чоры кешеләренең язмышы, тормышы сурәтләнеше.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

IV. Бер йөрәктә туган җыр икенче йөрәкне кузгата

Әдәбият теориясе. Лирика. Пейзаж лирикасы.

Ркаил Зәйдулла турында белешмә. “Буранда” шигырендә сурәтләнгән табигать күренеше. Шагыйрь хисләрен ачу юллары.

Илсөяр Иксанова иҗаты. “Тузганак” шигырендә пейзаж бирелеше. Анда табигать һәм кеше мөнәсәбәтләренең ачылышы.

Әдәбият теориясе. Гражданлык лирикасы.

Сания Әхмәтҗанованың тормыш юлы һәм иҗаты. Аның “Татар акылы...” әсәрендә күтәрелгән проблемалар. XX йөз башында Төркиягә киткән бөек шәхесләр турында мәгълүмат бирү.

Әдәбият теориясе. Фәлсәфи лирика.

Марс Шабаев тормышы һәм иҗаты. “Корыган имән монологы” шигырендә шагыйрьнең фәлсәфи карашларының чагылышы.

Мөхәммәт Мирза тормышы һәм иҗаты турында белешмә. Иҗатына хас үзенчәлекләр. Робагый, газәл жанрындагы әсәрләре.

Әдәбият теориясе. Күңел лирикасы.

Фирүзә Җамалетдинованың иҗаты. Аның “Ташлар”, “Кунак көткән кебек” шигырьләренең идея-проблематикасы.

Рәшит Әхмәтҗанов тормышы һәм иҗаты турында белешмә. “Сандугач керде күңелгә” шигырендә шагыйрь хисләренең чагылышы.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

V. Театр – яктылыкка, нурга илтә!

Галиәсгар Камал тормышы һәм иҗаты турында белешмә. Драматург каләменә хас сыйфатлар. “Беренче театр” комедиясендә конфликт һәм аның чишелеше, образларның үзенчәлекле якларын ачу.

Әдәбият теориясе. Сүз уйнату. Монолог.

Беренче хатын-кыз татар артисткасы **Сәхибҗамал Гыйззәтуллина-Волжская** иҗаты, театр сәнгатен үстерүдәге эшчәнлеге.

Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры турында белешмә.

Халисә Мөдәррисованың тормышы һәм иҗаты. “Бәйге хакы” повестеннан өзек белән танышу. Язучының кеше язмышы турындагы ачыш-табышлары. Артистлар тормышын яктыртудагы яңалыгы. Аның сәхнә әсәре булып уйналуы.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

VI. Мең шифага ия кулларда

Күпме язмышларның эзе бар...

Габдрахман Әпсәләмовның тормыш юлы һәм иҗаты. “Ак чәчәкләр” романында күтәрелгән проблемалар. Әсәрдә табиблар һәм шәфкать туташларының хезмәтен чагылдыру үзенчәлеге.

Әдәбият теориясе. Роман. Хронотоп.

Саҗидә Сөләймәнованың тормышы һәм язмышы турында белешмә. Әдинең шигъри осталыгы. Шагыйрәнең прозасы. Табиблар тормышын чагылдырган “Гөлбадран” повестеннан алынган “Дөнья бу!..” өзеге белән танышу. Сәламәтлек сагында торучы табибларның үз эшләренә һәм кешеләргә мөнәсәбәте. Медицинада хирург хезмәте турында сөйләшү.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

VII. Укытучым! Синең бөек исемең

Йөрәгемдә мәңге сакланыр...

Мөхәммәт Мәһдиевнең тормыш юлы һәм иҗаты. Әдип каләменә хас сыйфатлар. “Фронтовиклар” романында укытучылар тормышын һәм эшчәнлеген чагылдыру үзенчәлеге. Төп герой Рушад образы.

Әдәбият теориясе. Тип.

Рәдиф Гаташның тормышы һәм иҗаты турында белешмә. Аның шигъри осталыгы. Әсәрләренең жанры. “Укытучы” шигыре.

Лена Шагыйрьҗанның тормыш юлы һәм иҗаты. Шигърияткә алып килгән яңалыгы. “Укытучы” шигырендә күтәрелгән проблемалар.

Вакыйф Нуриевның тормыш юлы һәм иҗаты. “Инша” хикәясендә Әкрәм образының бирелеше. Хикәядәге юморны аңлау.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

VIII. Авыр эшкә беләк бар,

Кыю эшкә йөрәк бар

Хәсән Сарьянның тормыш юлы һәм иҗаты. Иҗатында лиризм. “Әткәм һөнәре” повестенда яшь кеше образын ачу үзенчәлекләре, аларда әхлакый сыйфатларның бирелеше. Татар халкының борынгыдан килгән һөнәрләре турында белешмә бирү.

Гариф Ахуновның тормышы һәм иҗаты турында белешмә. Иҗатында нефтьчеләр тормышын яктырту үзенчәлекләре. “Хәзинә” романында нефть чыгаручылар образлары. Нефть табу белән бәйле һөнәрләр турында мәгълүмат бирү.

Әдәбият теориясе. Әдәби характер.

Илдар Юзеевның тормыш юлы һәм иҗаты. Аның шигъри һәм драматурглык осталыгы. “Таныш моңнар” поэмасында яшь кешенең тормыш юлын сайлауны чагылдыру.

Әдәбият теориясе. Поэма.

Хисам Камаловның тормыш юлы һәм иҗаты. “Очучы” хикәясендә күтәрелгән проблемалар. Очучы һөнәре турында мәгълүмат бирү.

Әдәбият теориясе. Мәдхия.

Мәдинә Маликованың тормыш юлы һәм иҗаты. “Казан каласы – таш кала” повестенда архитекторлар һөнәренә хас сыйфатларны чагылдыру үзенчәлеге.

Салисә Гәрәеваның тормышы һәм иҗаты турында белешмә. Эшче һөнәрләрен ачу үзенчәлеге. “Сварщик егет” шигыре. Әдәбиятта тимерне эретеп ябыштыручылар образларын һәм эшчәнлеген гәүдәләндерү.

Бүлектә үтелгәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

Ятлау өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр

Фатих Әмирханның “Хәят” повестеннан өзек.
Рәшит Әхмәтҗановның “Сандугач керде күңелгә” шигыре.
Галиәсгар Камалның “Беренче театр” комедиясеннән бер монолог.
Фәнис Яруллинның “Сез иң гүзәл кеше икәнсез” шигыре.
Илдар Юзеевның “Таныш моңнар” поэмасыннан өзек.
Нур Әхмәдиевның “Авылдашым” шигыре.

Өстәмә уку өчен тәкъдим ителә торган әсәрләр
(укытучы сайлавы буенча)

Юныс Сафиуллинның «Идегәй» трагедиясе.
Сайадиның “Таһир – Зөһрә” әсәреннән өзек.
Әхмәд Уразаев –Кормашиның “Таһир белән Зөһрә кыйссасы”ннан өзек.
Фәтхи Бурнашның “Таһир –Зөһрә” трагедиясеннән өзек.
Казанда Габдулла Тукай музее.
Сания Әхмәтҗанованың “Сүнмәс балкыш” шигыре.
Рәшит Әхмәтҗановның “Дөнья күрергә китү” шигыре.
“Сәйяр” труппасы турында мәгълүмат.
Канәфи Нәфыйковның “Тукай чәчәге” картинасы.
Казан театр училищесы.
Казан медицина колледжы.
Атилла Расихның “Ике буйдак” романыннан өзек (“Тәҗрибә”).
Казан педагогия колледжы.
Фәнис Яруллинның “Сез иң гүзәл кеше икәнсез” шигыре.
Җырчы Миңгол Галиев иҗаты.
“Идел” журналы турында мәгълүмат.
Нур Әхмәдиевның “Авылдашым” шигыре.
Салисә Гәрәеваның “Токарь” шигыре.
Казан политехник колледжы.
Рашат Низаминың “Тимер чәчәк” хикәясеннән өзек.